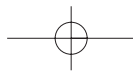
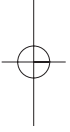

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ TARIM POLİTİKALARI

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ TARIM POLİTİKALARI

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İnönü Caddesi, Hacı Hanım Sk. No: 10/12
34439 Gümüşsuyu – İstanbul
+90 212 249 15 54

Birinci baskı
İstanbul, Mayıs 2006

Proje sorumlusu
Ulrike Dufner

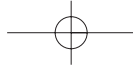
Simultane Tercüme
UKT

Kapak tasarımı
Myra

Sayfa uygulama
Myra

Baskı
Sena Ofset
II. Matbaacılar Sitesi, B Blok
Kat: 6, No: 39 Topkapı – İstanbul

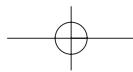
ISBN 975-00954???????????

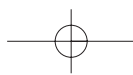
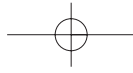

İÇİNDEKİLER

Önsöz

5

ÖNSÖZ

Sayın okurlar,

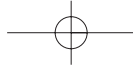
Heinrich Böll Stiftung Derneği, 2005 yılından itibaren Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları ve bu politikaların AB'ye uyumu konusunda çalışmaktadır. Tarım ve kırsal kalkınma politikaları, son yıllarda hızlanan ve 3 Ekim 2005 tarihiyle ciddi bir sürece giren AB'ye katılım bağlamında önemli konulardan biridir. Çünkü AB'ye giriş sürecinde, özellikle kırsal alanda geniş ve kapsamlı bir değişim gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu değişimin hem sosyal, hem ekonomik hem de siyasal etkileri olacaktır. Türkiye bugün tarım ve kırsal kalkınma politikaları konusunda bir dönüm noktasındadır. Fakat politikalarının hangi yöne evrileceği henüz net değildir. Diğer yandan AB'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) da bir değişim süreci içerisindedir. 2007 yılında OTP'nin geleceğine yönelik ciddi adımlar atılacaktır. Bu iki hususu, hem Türkiye hem de AB'nin politikalarının değişim süreçlerinin belirsizliğini bir fırsat olarak değerlendiriyoruz. Tam bu noktada, Türkiye ve AB'nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarının şekillenmesinde sivil aktörler önemli bir role sahip olabilirler. Bu fırsattan faydalanmak için sivil toplumun düşüncelerinin toplanması ve netleştirilmesi gereklidir. Böylece tarım ve kırsal kalkınma politikaları üzerinde sivil aktörlerin rolü ve gelecekteki etkisinin güçlendirilmesiyle, demokratik bir katılım sağlanabileceğini ümit ediyoruz.

İlk adım olarak Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Kasım 2005 tarihinde düzenlediği bir konferansla bu alanda çalışan önemli aktörleri bir araya getirerek sorunları birlikte belirlemeyi amaçladı. Ayrıca, bu konferansla varolan sorunlara yönelik çözümleri, bu çözümlerin uygulanması için gereken altyapıyı ve atılması gereken adımları birlikte tartışıp netleştirmek istedik.

Bu konferansla gerek Türkiye'de gerekse AB'de tarım ve kırsal kalkınma politikalarına bütüncül bir bakış açısı sağlayabilmeyi ve mevcut durumun analizini yapabilmeyi hedefledik. Ayrıca, AB'ye uyum süreci ile birlikte Türkiye'nin tarımsal yapısında meydana gelecek değişiklikleri, bu süreçte Türkiye'nin avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymak istedik.

Konferansta hem kamu kuruluşlarından ve sivil toplum örgütlerinden siyaset yapıcılar ve uygulayıcılar hem de bu siyasetten etkilenen üretici kesimden katılımcılar bir araya gelerek birbirlerinin sorunlarını ilk ağızdan dinleme şansı elde ettiler. Diğer yandan, AB tarafından gelen temsilciler AB'nin Türkiye'den beklentilerini aktarıırken, Türkiye'nin bu beklentiler karşısındaki olası çözüm önerilerini irdeleme olanağı buldular.

Bu, Türkiye'de özellikle bu kadar farklı alandan gelen aktörleri bir araya getiren ilk konferanstı. Sorun alanlarının neler olduğu ve hangi çözüm yollarının üretilebileceği konusunda konferans boyunca birkaç net öneri geliştirebildik.

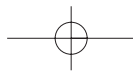

Konferansın önemli sonuçları olarak şunları sayabiliriz:

- Türkiye'nin kamu ve sivil toplum aktörleri, geleceğin AB üyesi olarak AB'nin Ortak Tarım Politikası'ndan neler beklediklerini ve Ortak Tarım Politikası'nın nasıl yönlendirilmesi gerektiğini belirlemek zorundadır.
- Türkiye'nin ulusal bir tarım ve kırsal kalkınma stratejisi belirlemesi gereklidir. Tüm aktörler birlikte demokratik bir yolla bu stratejinin belirlenmesine katkı sağlamalıdır.
- Sivil toplum aktörlerinin rolünü güçlendirmek için STK'ların altyapılarının geliştirilip bir platform kurulması sağlanmalıdır.
- Türkiye'de bulunan sivil toplum aktörleri AB ülkeleri içerisinde oluşturulmuş PREPARE ağına katılıp kendi politikaları oraya taşıyabilir ve ondan faydalanabilirler.

Konferans sırasında çok farklı ve önemli detay bilgiler sunuldu. Bu konferansın sunumlarını, katılımcıların soru ve cevaplarını sizinle paylaşmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İstanbul, Nisan 2006

AÇILIŞ KONUŞMASI

Ulrike Dufner, *Heinrich Böll Stiftung Derneği*

Heinrich Böll Stiftung Derneği İstanbul Bürosu uzun yıllardır özellikle AB ve Türkiye’de karşılıklı anlayışı geliştirmek, madalyonun her iki yüzünde de bilinç yükseltmek, demokratik katılımı güçlendirmek mümkün olduğunca çok aktörün bu etkinliğe katılımını sağlamak çabasıdadır.

Tarım politikaları ile ilgilenmemizin birkaç nedeni var. Kamuoyunda Türkiye-AB ilişkilerinde en çok Kopenhag siyasi kriterlerinin üzerinde duruluyor. Öte yandan, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin sosyal ve ekonomik kalkınma açısından hem AB’de hem de Avrupa’da büyük önem taşıdığını, müzakere tarihi yaklaştıkça bunun daha da büyük önem kazandığını düşünüyoruz. Tarım konusu da bunun en önemli parçalarından biridir.

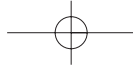
Giriş sürecine yönelik endişe yaratan alanlar ve gelişme stratejilerini rasyonalize edebilmek için Şubat 2005 tarihinde aldığımız karar uyarınca mevcut durumu analiz etmek istiyoruz. İlk olarak AB Ortak Tarım Politikası’nın tanıtılması, iç ve dış faktörlerle birlikte politikanın yol açtığı değişiklikler ve bu değişikliklerin etkilerini; ikinci olarak Türkiye’deki gelişmeleri ve bunun art alanını ele almayı amaçladık; üçüncü olarak da daha önceki AB büyüme, geliştirme çalışmaları sırasında, diğer ülkelerde yaşanan, hayata geçirilen çalışmaları ortaya koymak istedik. Bu genişleme örneğinde de Polonya’yı bir örnek ülke olarak analiz etmek istedik. Elbette özellikle deneyim paylaşılması söz konusu olduğunda sürekli gelişmeler yaşandığı ve siyasi müzakereler düşünüldüğünde koşulların çok hızlı bir şekilde değiştiğini unutmamamız gerekiyor. Polonya yapısal olarak bir örnek kabul edilebilir ama, siyasi olarak elbette Türkiye’den çok farklı özellikler taşıyor.

Tarımın AB politikalarındaki kritik önemine sayılarla kısaca değinelim.

- AB’nin genişleme süreciyle birlikte AB toplam alanının % 90’ını kırsal alan oluşturur hale gelmiştir.
- Nüfusun yaklaşık % 50’si kırsal kesimde yaşamaktadır.
- AB, tarım ürünlerinde dünyanın en büyük ithalatçısı ve ikinci büyük ihracatçısıdır.

Hepimiz AB’nin Ortak Tarım Politikası’nı biliyoruz, 1962’de oluşturuldu, 1992, 1999 ve 2002/3’te reformüle edildi. 2003 yılındaki reform düşünüldüğünde, kırsal gelişme OTP’nin ikinci ayağı olarak ön plana çıkmıştır. AB dikkatini daha çok kırsal kalkınma, yapısal önlemler ve çevre konularına yoğunlaştırmıştır. Özellikle 2004 yılındaki AB genişleme süreci sonrasında AB yetkilileri, bu konudaki zorlukların, özellikle de Polonya gibi bir ülke AB’ye üye olduktan sonra, ciddi anlamda bir kez daha farkına varmışlardır. WWF ya da PREPARE (Pre-Accession Partnership for Rural Development) gibi kuruluşlar AB’nin Ortak Tarım Politikası’nı genişleme ile birlikte yeniden revize etmeye yönelmeye çalışmaktadırlar. AB kırsal Avrupa’nın zenginliğinin bir bileşeni olarak gelecekteki bölgesel farklılıkları göz önüne alan yeni stratejiler belirlemelidir. Avrupa bunu mevcut OTP altında yapılan yanlışları düzeltmek ve daha sürdürülebilir bir gelecek planlamak için bir anahtar olarak değerlendirmelidir.

OTP 2008 yılına yönelik çalışmalarla revize edilmektedir. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu'nun 2005 yılının Haziran ayında birlikte gerçekleştirdikleri toplantıların sonunda;

- Özellikle bölgesel ve bölgeler arası farklılıkların azaltılması,
- Ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi,
- Kırsal kesimden kentsel alana akan göçlerin mümkün olduğunca azaltılması için kırsal alanda, dağlık bölgelerde yaşayan nüfusun yaşam koşullarıyla ilgili çalışmalar yapılması,
- Yeni kırsal kalkınma stratejisini başarılı kılmak için AB, hükümetler ve sivil toplum arasında yeni bir anlaşma geliştirilmesi ve kırsal alanda yaşayanların kırsal kalkınma programlarının uygulamalarına aktif katılımının gereği yönünde sonuçlar çıkmıştır.

Bunun dışında özellikle kırsal gelişim programları, kırsal kalkınma programları Haziran 2005 tarihinde düzenlenen bu konferansın sonucunda alınan kararların önemli verilerinden birini oluşturmaktaydı. Ancak, OTP ile ilgili Türkiye müzakereleri bildiğimiz gibi, şu anda kesinleşmeyen bir tarihte başlayacak. AB tarım politikaları gelecekte nasıl şekillenecek? AB'nin Türkiye'den talepleri neler olacak? Bunlar da yine daha sonra belli olacak olan konular.

Öte yandan, Türkiye ve AB'nin Polonya gibi yeni üye ülkelerin deneyimlerinden çıkarılabileceği birçok ders var. WWF gibi örgütler de yapmış oldukları açıklamalarda, müzakerelerin bütçe tartışması ve kota tartışmasına dönüştürülmesinin sakıncalarını belirtmişler, daha önce yaşanan türde tartışmalardan artık kaçınılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun dışında tarım ekonomisinin geliştirilmesi, çeşitliliğin korunması ve artırılması, teknik desteğin ve pilot projelerin uygulanması için eğitim çalışmalarının yapılması öngörülmektedir. Pazara ve kırsal kalkınmaya yönelik harcamaların dengelenmesi gerekmektedir.

Son olarak WWF'ye göre, yine önlem alınması gereken durumlardan biri de, özellikle son zamanlarda yaşanan pazar daralması ve finansal kısıtlamalardan dolayı tarımsal alanların küçülmesidir. WWF bunun biyoçeşitlilikle yakından bağlantılı olduğunu dile getirmiş, biyoçeşitlilik ve tarımsal üretimin önem verilmesi gereken alanlar olduğunu söylemiştir.

Türkiye'ye baktığımızda, özellikle kırsal kesimde üzerinde çalışılması gereken yapısal ve sosyo-politik eksiklikler olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu eksikler şöyle sıralanabilir:

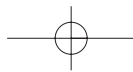
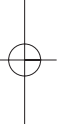
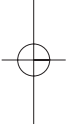
- İhtiyaç analizi yapabilecek kurumların eksikliği ve yetersizliği,
- Kırsal kalkınma programları uygulamalarının etkisi ve kalitesini değerlendirebilecek izleme komitelerinin eksikliği,
- Gelişme alanlarındaki tarımsal üretim ve üretilen ürünün kalitesinde görülen yoğun bölgesel eşitsizlikler,
- Kırsal alanlardaki zayıf sosyal ve ekonomik yapı,
- Tarımda aşırı su kullanımının temiz su kaynaklarını tüketmesi ve
- Kamusal ve sivil toplum kuruluşlarının zayıf yapıları.

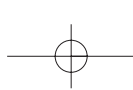
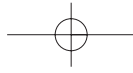

Bu sorunlardan hareketle, bilinç düzeyinin ve farkındalığın artırılmasına, tarım politikasında gelişme kaydedilmesine, devlet ve sivil aktörler arasındaki ilişkilerin, işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmak istedik. Bu amaçla bu konferansı organize ettik. Tabii ki, sözünü ettiğim bütün bu sorunların gelecekteki AB müzakereleri açısından erken bir aşamada tartışılması son derece yararlı olacaktır.

AB ENTEGRASYON SÜRECİNDE TÜRKİYE TARIMINA GENEL BAKIŞ

Prof. Dr. A. Halis Akder, *ODTÜ*

Hem AB'nin hem de Türkiye tarımının yakın geleceğini ileride belirleyecek en önemli konu, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) anlaşması olacaktır. Bu anlaşma şimdiki adıyla DOHA Gelişme Gündemi başlığı altında ele alınıyor ve bu konuda önümüzdeki Aralık 2005'te Hong Kong'da önemli bir toplantı yapılacak. Buna göre, bu müzakerelerde önemli oyuncuların biri olan AB'nin pozisyonuna göre Ortak Tarım Politikası da yeniden biçimlenecek. Biz üzerimize düşen görevleri yapacağız, belirlenen tarım politikalarına göre farklılıkları da AB'ye uyum çerçevesinde yerine getirmek zorunda kalacağız.

AB'nin tarım politikalarıyla, Türkiye'nin tarım politikalarını uyumlu hale getirmeye çalışan son 10 yıldaki en önemli gelişme DTÖ'nün tarım anlaşması olmuştur. Politikalarımızın kendi uyumu var, Avrupa'yla da uyuyoruz, bu en iyi uyum biçimi değil midir diye sorabiliriz. Hatta belki şöyle bir vurgu yapabiliriz; biz AB'ye uyum gösterirken farklı bir kulvarda koşuyoruz. DTÖ'nün tarım anlaşmasına kendi tercihimiz doğrultusunda gelişmekte olan bir ülke olarak uyuyoruz. AB ise doğal olarak gelişmiş bir ülke olarak uyuyor. Aslında başka aday ülkelere baktığımızda bu tercihin farklı olabileceğini de görüyoruz. Romanya bizim gibi gelişmekte olan bir ülke olarak uyum gösteriyor, ama Bulgaristan ve Hırvatistan gelişmiş ülke olarak uyum gösteriyor. Bu konu ileride önem kazanacak, çünkü DTÖ'nün tarım anlaşması ikinci dönemi de, yani 2005'ten sonra, başarılı bir anlaşmaya dönecek olursa (olmama ihtimali var) birincisi gibi yaklaşık 10 yıl kadar sürecek. Bu 10 yılın bitiminde Türkiye, AB'ye de tam üye olursa tarihler yakınlaşıyor; yani DTÖ'nün anlaşmasının bitimi, aynı zamanda bizim de AB'ye üyeliğimizin başlangıcı oluyor. Türkiye aradaki farkı AB'ye uyumda telafi etmek zorunda kalacak. Yani gelişmekte olan bir ülke olarak elde edeceğimiz avantajlardan daha sonra nasıl olsa vazgeçeceğiz. Acaba ikisi arasındaki fark çok önemli mi, bu soruyu sormak zorundayız.

DTÖ'de özellikle gelişmiş ülkeler, artık karşılarında blok olarak gelişmekte olan ülkeler görmek istemiyorlar, mümkün olduğu kadar bunu parçalamayı düşünüyorlar. Şimdiden bunun işaretleri zaten var: Kullandığımız terminolojide az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve orta gelir grubu ülkeler şeklinde ayırmalar yapılmaya başlandı. Orta gelir grubundaki ülkeler de tekrar kendi içinde üst, orta ve alt gelir grubu olarak ayrılıyorlar. Türkiye genellikle orta gelir grubunda görülüyor. Müzakerenin sonucunda Türkiye büyük ihtimalle gelişmekte olan ülke gibi değil, alt orta gelir grubu olarak ele alınacak. Bunu ileriye dönük bir olgu olarak belirtmekte yarar var.

DTÖ ileriye dönük bize şunu söylüyor: Piyasalara çok müdahale ettiniz, ihracat sübvansiyonu verdiniz, ürün fiyatlarını çok yükselttiniz, ithalat korumasını çok yükselttiniz. Bütün bunlar büyük bir refah kaybına ve israfa neden oldu, bunları aşağı doğru indirin. Türkiye'nin programı ihracat sübvansiyonlarının, gümrük vergilerinin ve desteklerin azalması. Yapılan araştırmalara göre koruma yani gümrükler en büyük konudur. Başka deyişle indiriminden en fazla refah ve ticaret sağlanacak konu aslında gümrükler. Gümrüklerin indirilmesi konusunda şöyle bir problemle karşı

karşıya kalıyoruz: Bütün dünya ülkeleri bu konularda anlaşsa, hepsi birer birim indirim yapsa, yani gümrüklerini % 1 indirsel, hepsinin kazancı aynı olmuyor, hepsi farklı farklı kazanıyorlar. Bu yüzden bu indirimin hangi formülle yapılacağı, hangi sürede, kimin ne kadar indirim yapacağı çok büyük bir tartışma konusu. Belli ki bir indirim yapılacak. ABD üst düzeydeki gümrükleri % 90'a kadar indirmeyi önerdi. Bu oran G20'ler tarafından % 75, AB tarafından % 60 olarak önerildi. AB'nin önerisi çok konservatif olarak, ayak diremek olarak kabul ediliyor. Türkiye'nin çok önemli bir ihracat sübvansiyonu zaten yoktur. İhracat sübvansiyonu Türkiye'nin politikasını belirleyen bir faktör değildir. İhracat sübvansiyonlarının bütünüyle kalkması bile çok önemli bir konu değil. Zaten hiçbir zaman vereceğimiz indirim tabi destekler, ürün değerimizin % 10'unu geçemez diyoruz, yani o konuda da bir indirim yapmayacağız. Türkiye ancak gümrüklerle tarıma ciddi destek sağlıyor. Bunlar hangi model veya formül olursa olsun indirilecek. AB'ye tam üye olmayı hedeflemiş bir ülke açısından bence çok kötü değil. AB'ye üye olduğumuzda tarımda da gümrük birliği olacak ve hiç gümrük kalmayacak. Diğer yandan DTÖ korumaları sınırlamak istemiyor, sadece ciddi olarak düşürmek istiyor. Bu bakımdan Türkiye AB'ye girmeyi hedefliyorsa, bundan pek korkmaması gerekir.

Bunun önemi ve etki alanları şunlardır: Gümrüklerin inmesiyle, Dünya Bankası ticaretin yahut ihracatın dünyada % 30 artacağını düşünüyor. Sektör olarak ticaret çok büyük önem kazanacak. Tarım politikasının iki ucu var, bir tarafında üreticiler, bir tarafında tüketiciler. Orijinal tarım politikası daima tüketiciyi düşünmüştür ve bir ülkedeki insanların yeterli ve dengeli beslenmesini hedef almıştır. Fakat son yıllardan itibaren, gelişmekte olan ülkelerdeki duruma ötürü sorun üreticilerin problemi olarak ele alınmaya başlandı. Ama ticaret önem kazandıkça, tüketici de önem kazanacaktır ve tarım politikalarına yahut üretim zincirine tüketici açısından bakma konusu, ileride giderek önem kazanacaktır. Türkiye'de başlangıçta hiç beğenilmemiş olan doğrudan gelir desteği çok önem kazanacaktır. Çünkü doğrudan gelir desteği, koruma olmadan tarımı desteklemek üzere geliştirilmiş, şu anda bildiğimiz en etkili destekleme biçimidir. AB de bunu başarıyla uyguluyor, biz çok iyi uyguluyorduk ama nedense memnun olmadan uyguladık, o yüzden sorunlarımız var. İkincisi, eğer destekler birlikte azalacaksa, tarım politikasında birincil ürünler değil, işlenmiş ürün önem kazanacak ve teşvik bulacaktır. Türkiye için önemli olan bir konu da ticaretle ilgili kuralların çok daha sıkı takip edilmeye başlanacak olmasıdır. DTÖ'nün kuralları başlangıçta, herkes hile yaptığı için, çok sıkı takip edilmedi. Ama kurallar herkese uygulanıp, denetim sıkılaştıkça destekler azalacaktır. Türkiye bunun ilk işaretini aldı. ABD Türkiye'yi pirinç ithalatı yüzünden, DTÖ'ye şikâyet etmiş durumda; et konusu kapıda bekliyor. Türkiye bütün et ithalatını sınırlamış durumda. Buna benzer başka konularda da bu kurallar giderek büyük önem kazanacak. Kural dışı bir şey yapmak giderek güçleşecek.

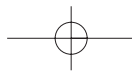
Tekrar Türkiye'ye ve AB'ye dönmek üzere şunu söyleyebiliriz: Türkiye, DTÖ ve AB diye bir ikilem içerisinde değildir. İkisi de aynı yol üzerinde atılmış adımlar olarak düşünülebilir. Şimdi, DTÖ'nün izin verdiği, indirim tabi olmayan destekler, yeşil kutuda tasnif ediliyor. Bunlara, daha çok altyapı yatırımları örnek veriliyor. AB'de bunun daha çok kırsal kalkınma biçiminde yansımalarını görüyoruz.

AB de destekleri azaldıkça, tarım politikası karşısında kırsal gelişme politikasını ilerinin politikası olarak görüyor. Türkiye'yi de zaten böyle yönlendiriyor. Geçiş politikalarında, Türkiye'nin

AB'nin mevcut toprak politikasına uyum göstermektense, kırsal gelişme politikasına uyum göstermesini tercih ediyor ve desteklerini bu yönde veriyor. IPARD adı altında geçiş süreci içinde verilecek desteklerin bir kısmı zaten kırsal kalkınmaya verilecek desteklerdir. Kırsal kalkınmanın farkı nedir? Sık karşılaştığımız bir yanlış düzeltmeye çalışacağım: Türkiye de daha evvelden kırsal kalkınma politikaları uyguluyordu. Yanlış anlamayı önlemek için bunlara İngilizce deyimleriyle Community Development Policy diyebiliriz. Yani Türkiye daha çok köy kalkınma politikaları uyguluyordu. Kırsal politika olarak AB'de sunulan paket Türkiye'nin eskiden uyguladıklarından farklı. Türkiye daha çok kıra gitti, köyü esas aldı, köylü nasıl kalkındırılacak diye baktı. Oysa kırsal kalkınma daha geniş kapsamlı, en az üç ayağı var. Bizi en çok ilgilendiren ve bir araya geldiğimizde bugün Türkiye'nin tarım sorunları nedir diye bir liste yaptığımızda sıralayacağımız problemlerin çoğu, AB'nin yeni sunmaya, geliştirmeye çalıştığı kırsal kalkınma politikasının birinci ayağını oluşturuyor. O da kırsal kesimdeki işletmelerin rekabet gücünü artırıcı değişiklikleri yapabilmek. Bu en can alıcı, en önemli noktadır. İkinci ayağı çevre ve ormancılıktır. Üçüncü ayak ise kırsal kesimde tarım dışındaki istihdamı artırma, yaşam kalitesini yükseltme olarak ifade edilebilir.

Birincide Türkiye'nin geleceğini görüyorum. Türkiye AB'ye girip sayısı 25'i aşmış ülkeyle birlikte, sıfır gümrükle tarımda rekabet edecek. DTÖ'de de Türkiye her konuda gümrüklerini indirmek zorunda kalacak. Birçok ülke gümrüklerini indirmekten dolayı rahatsız değil. Çünkü *Tariff Overhang* adı altında, DTÖ'ye söz verdikleri, gümrüklerimizi bunun üzerine çıkarmayacağız dedikleri üst sınırla, gerçekte uyguladıkları arasında önemli bir fark var. Türkiye'de bu fark önemli birkaç temel ürün haricinde çok düşük ve Türkiye bunu tarımda bir düşüş olarak hissedecek. Sınırdaki korumamız düştüğü an, içeride de fiyatlar düşecek. Bunun aksini yaptığınızda karşınıza bugün Mısır'da olduğu gibi çözülemeyen problemler çıkar. Demek ki, fiyatlar düşecek ve giderek daha fazla rekabet edilecek. Fiyatlar düştüğü halde Türkiye'de nasıl daha fazla rekabet gücü geliştirilebilir diye düşünmek gerekiyor. Kırsal kalkınmanın birinci aşamasındaki konu Türkiye açısından şöyle tanımlanabilir: Türkiye tarımının yapısal sorunları diye yıllardır tartışılan bir dizi problem var; işletme büyüklükleri, işletmede sermaye yetersizliği, çiftçilerin eğitimsizliği, yaş kompozisyonu vs. Bütün bu problemleri geçiş sürecinde kırsal kalkınmaya uyumlu olarak çözmek gerekiyor. Bunu başardığımız takdirde, buradan elde edeceğimiz maliyet düşüklüğüyle ancak rekabetçi kalabiliriz. Bunu yaparken sosyal problemlerle karşılaşılacak ve Türkiye'de ikili bir yapı oluşacaktır. Yani OTP'nin içine alınabilecek işletmeler dışında içine alınamayacak geleneksel bir kesim kalacaktır. Çok önemli bir sosyal problem yaşanacağı için bu kesim Türkiye'de endişe uyandırıyor. Fakat sanıldığı gibi geleneksel üretimin yasaklanması vs. mümkün değil. Bir insan bahçesinde istediği gibi hayvanını yetiştirir, istediği ürünü üretir ve kimsenin ona bir şey söyleme, yapma hakkı yoktur. Sadece o kişi, OTP'nin koşullarını yerine getirmediği için, sistemin içine alınamaz ve dışarıda kalır. Böyle bir ikili yapının olacağını söylemek mümkündür. Türkiye'nin özel olarak uyum dışında, OTP'nin dışında kalacak olan kesimle ilgili ne yapacağına dair bir takım düşünceler geliştirmesi; somut olarak bunlar için bir sosyal politika geliştirmesi gereği önümüzdeki bir problem alanıdır.

Kai Bauer, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu

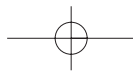
Bilindiği gibi Türkiye AB ile ilişkilerinde yeni bir sürece girdi. AB ile Türkiye arasında müzakere görüşmeleri başlatıldı. Bu özel süreci düşündüğümüzde tarım alanında, kırsal kalkınma ve politika oluşturma konusunda bütün paydaşları, bir araya getirmek gerçekten önemli.

Öncelikli olarak AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'den neler bekleniyor, AB'nin ne tür beklentileri var? Bunun dışında tarım alanında giriş süreci ile birlikte yaşanılması muhtemel zorluklar nedir? Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, uluslararası alanda DTÖ'nün ön gördüğü koşullarla nasıl başa çıkılacağı bir başka soru.

Başlamış olan giriş müzakereleri çerçevesinde bir hükümetlerarası konferans aracılığıyla bütün üye devletler ve Türkiye bir masa etrafında bir araya geliyor ve neler yapılacağını tartışıyorlar. Komisyon bu hükümetlerarası görüşmeleri düzenleyerek bir tür kolaylaştırıcı rol üstleniyor. Müzakereler açık uçlu olmasına rağmen burada paylaşılan tek bir hedef var, bu da tam üyelik. Tabii bu müzakere sürecinin hızı, Türkiye'nin kat edeceği mesafe, elde edeceği ilerlemelerle doğrudan bağlantılı. Türkiye'nin temel prensipleri, ilkeleri ısrarlı bir şekilde ihlal etmesi söz konusu olursa, o zaman müzakereler askıya alınacaktır.

Müzakereler, AB mevzuat ve kurallarını oluşturan müktesebatı yansıtan bölümler halinde organize edilmiş durumda. Birkaç haftaya kadar tarım alanındaki boşlukların ve eksikliklerin neler olduğunu belirlemek üzere tarama süreci çalışmaları başlayacak. AB politikasının ve Türkiye tarım politikalarının ne durumda olduğu tartışılacak, kıyaslanacak. Bunun dışında bazı kıyaslamalara göre müzakere süreci değerlendirilecek. Net bir şekilde bilindiği üzere, bir sonraki finansal dönemden önce, yani 2014 yılından önce tam üyelik mümkün değil. Bunun dışında, tabii ki bazı bölümlerle ilgili özel koşullar söz konusu ve bu da müzakerelerin en önemli noktalarından birini oluşturuyor. Bir de AB'nin özümseme kapasitesini hesaba katmak önemli. AB'ye yakın zamanda 10 yeni üye dahil edilmiş durumda, bunların AB bünyesinde bir şekilde kabul edilmesi, özümsemesi söz konusu. Tam üyelik gerçekleştiği gün bütün AB kapsamındaki mevzuat ve yasal düzenlemeler aktif olarak Türkiye'de hayata geçirilecek. Müzakere edilecek 11, 12 ve 13. maddelerin konuları olan tarım ve kırsal kalkınma, gıda güvenliği, balıkçılık, tarım politikalarının belirlenmesinde en önemli bölümlerdir. Bir noktaya kadar istatistikler konusu da tarım için önemli çünkü tarımsal politikalar için araçlar geliştirebilmemizde bu temel olacak. Bölgesel politikalar ve yapısal fonlar da kırsal kalkınma için büyük önem taşıyor. Bu maddelerle kırsal kalkınma politikalarının ve genel yapısal fonların birbiriyle bağlantılı, uyumlu olması gerekiyor. Bunlar özellikle müzakere süreci bağlamında tartışılması gereken konular.

Temel zorluklar şunlardır: Elbette rekabet konusu en başta geliyor, bu çok önemli kilit noktalardan biri. Böyle bir durumla karşı karşıya olacağız. Özellikle önemli metalarla ilgili olarak, AB'ye üye 15 ülkedeki fiyat düzeyini ve Türkiye'deki düzeyi kıyaslarken, fiyatların çok büyük bir kısmı 15 AB ülkesi fiyatlarının üzerinde. Tam üyelik zamanı gelip çattığında, Türkiye piyasaya girecek olursa, bunun çok büyük bir etkisi olacak. Ancak, burada bazı ürünler için fiyatlar Avrupa pazarının daha altında. Bir şekilde rekabetçiliğin artırılması, geliştirilmesi ve pazarda fiyatların AB düzeyine çekilmesi gerekiyor. DTÖ bağlamında önem taşıyan bu konuyu gelecekte yakından izlemeye devam etmek gerekiyor. Bir önceki genişleme sürecinde, 1 Mayıs 2005 tarihinde AB'ye katılan

10 yeni AB ülkesinin fiyatlarının AB ortalamasının altında olduğunu aklımızda tutmamız gerekir. Bu nedenle çok daha farklı bir zorluk söz konusu. Özellikle süt ile ilgili duruma bakıldığında fiyatlar AB seviyesinin altında, fakat süt ürünlerinde, mandıra ürünlerinde kalite Türkiye’de problemli bir konu. Çünkü kalite söz konusu olduğunda Türkiye’nin fiyatlarının AB’deki fiyat ortalamasının üstünde olduğunu görebilirsiniz. Bu kaliteyle ilgili düşünülmesi gereken bir konu.

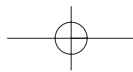
Peki rekabetçilikle ilgili ne yapıyoruz? Yeniden yapılandırma büyük bir konu. Birincil adımdaki üretimde, ikili yapı mevcut; küçük çiftliklerin büyük bir kısmı piyasada aktif değil, dolayısıyla onlara yönelik politikalar hazırlanması gerekiyor. Bunların bir kısmı pazar odaklı üretime katılabilirler, ama bunların dışındakiler için çeşitliliğin artırılması, farklı ölçülerin, yapısal ölçülerin belirlenmesi gerekir. Bunun dışında işleme büyük önem taşıyor, çünkü ilk üretimle ürünlerin piyasaya girişi arasında çok yüksek maliyet marjları söz konusu. Bu yüzden bu marjı azaltmak ve kaliteyi artırmak için Türkiye işleme endüstrisini biraz daha rekabetçi hale getirmek zorunda. Hayvan ürünlerinde de aynı durum söz konusu. Altını çizmemiz gereken bir başka konu, özellikle kırsal alandan kentsel alana olan göç. Bu konuyla ilgili çalışmak gerekiyor. Durumu iyileştirmek ve biraz daha geliştirebilmek için ne tür politikalar oluşturmamız gerekiyor? Halihazırda ne tür politikalar mevcut?

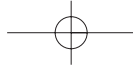
Ulusal politika, yine karşı karşıya kaldığımız zorluklardan biri. Çok büyük reformlar yapıldı ama bugün hâlâ pazar fiyat destekleri toplam üretici destekleri içinde çok büyük bir yere sahiptir. OECD’nin rakamlarına göre 2003 yılında pazar fiyat desteklerinin ne kadar büyük olduğunu ve AB-15 ve Polonya’nın birbirine benzer düzeylere sahip olduğunu görüyoruz. Ama Türkiye’de 2003’te bu oran çok daha yüksek. Tam üyelik zamanı geldiğinde, bu durum devam edecek olursa, bu konu tartışılacak ve AB’yle uyumlu, bağlantılı bir şekilde uyarlanması, düzenlenmesi gerekecek. Bu yüzden tarım politikasını AB politikalarına uyarlamak için önceden değiştirmek çok daha pratik ve yararlı olacaktır. Bir diğer yüzdeye bakacak olursak, bir çiftçinin gelirinin % 25’i devlet desteğinden geliyor. Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Türkiye üzerinde ilginç bir etkisi söz konusudur. Ama, dünya pazar fiyatları ve tarım politikalarına yönelik geriye doğru atılan adımlar, ürüne bağlı olmayan desteklemeden tekrar ürüne bağlı olan desteklemeye olan dönüş Avrupa Komisyonu tarafından da kaygı verici olarak değerlendiriliyor.

Tarım Reformu Uygulama Projesi konusunda benim en büyük endişem, ürüne bağlı ödemelere geri dönüşmesi eğilimi ki bu AB politikalarıyla uyumlu değil ve şimdiye kadar AB mantığına uyan yeniden yapılandırmaya yönelik bir kırsal kalkınma programı yok.

AB bu konuda şunları yaptı: Tam üyelik öncesi yapılan değerlendirmelerle Türkiye’nin karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebilmesine yardımcı olabilecek bazı yardım ve destek faaliyetleri planlanıyor. AB katılım öncesi destek hacmini 2006 yılında 100 milyondan 500 milyona çıkardı.

Özellikle yakın geçmişte kuş gribi patlak verdiğinde, Türk yetkilileri tarafından acil durum planı hayata geçirildi ve bu durum çok başarılı bir şekilde kontrol altına alındı. Üyelik süreci düşünüldüğünde bu çok iyi bir örnek oldu, çünkü somut ve pozitif etkileri tarım alanında hissedildi. Bunun dışında kırsal kalkınma planıyla ilgili bir proje yapıldı. Daha sonra başka bir proje daha gerçekleştirildi. 2007 yılı itibarıyla IPARD desteğinin başlaması gerekiyor. Kırsal kalkınma enstrümanı olarak kabul edilen bu enstrüman 2007 yılından itibaren ulusal kırsal kalkınma stratejisi ve

planıyla bağlantılı olarak Türkiye'nin de kullanımına açık olacak. Bunun dışında organik tarımla ilgili bir proje var. Burada Türkiye açısından çok büyük bir potansiyel var. AB bu potansiyelin daha ileriye taşınmasını, geliştirilmesini öngörüyor.

Sonuç olarak Avrupa Komisyonu'nun önceliklerine bakacak olursak, bu yakın zamandaki öncelikler belgesine de yansıtılmıştı, burada kırsal kalkınma politikasının amacı tarımın yeniden yapılandırılmasıdır ve bunun hemen başlatılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin kırsal kalkınma stratejisinin, mümkün olan en kısa zamanda özellikle AB'nin kırsal kalkınma stratejisi ile uyumlu bir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Avrupa Komisyonu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın çabalarını destekliyor. Yine bu bağlamda, ulusal stratejiler hayata geçirildikten, kırsal kalkınma planı, projesi geliştirildikten sonra, IPARD programının hayata geçirilmesi mümkün olacak, rekabet ve yeniden yapılanma bağlamında bütün zorlukların üstesinden gelinmesi için de bundan yararlanılacaktır.

IPARD programından faydalanabilmek için, tabandaki çiftçi ve STK'ların kendi projelerini geliştirebilmeleri açısından bir seviyeye getirilmeleri önemlidir. Çünkü bir proje hazırlayacaksanız, işe gerçekleştirilebilir bir planla başlamanız gerekir. Birkaç ülkede kaynağın dağıtımına yönelik sorunlar yaşandı, Polonya da bu ülkelerden biri. Bu soruna yönelik önlemlerin alınması yoluyla bu sorun aşılabılır.

Genel bağlamda, kırsal kalkınma politikasından yararlanıldığı takdirde rekabetçilik artacaktır. Yapısal destekleri kullanmakla yumuşak bir liberalizasyon söz konusu olacak ve fiyatlar dünya piyasası fiyatlarına çekilecektir. Gelir destekleri AB politikasında olduğu gibi direkt destek ödemeleri şeklinde yapılmalıdır. Bu varolan ayrıcalıkların uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Halihazırda ayrıcalıklı olan et sektörü, ki şu anda yasaklandı ya da hariç tutuldu, bir parça rekabetçilik yaratacaktır. Bunun dışında gümrüklerin, bariyerlerin indirilmesi konusu da son derece önemli. Ticaret alanına bakacak olursak, sertifikasyon, sağlık sertifikaları ve ithalat lisansları konusunda birçok problem var. Bu bağlamda piyasa koşullarının liberalleştirilmesi ve Türkiye'de tarımın daha rekabetçi hale gelmesi için yeterli potansiyel vardır.

Geçmişte ekonomistler fiyatların doğru düzeye çekilmesinin büyük önem taşıdığını birçok kez ifade ettiler. Bundan çıkarılmış büyük dersler var. Çünkü kuruluşların mevcudiyetlerini korumaları, konumlarını muhafaza etmeleri, çiftçilerin destek almaları ve sektörlerinde başarıyla çalışabilmeleri için gerekli bütün önlemlerin alınması yolunda ellerinden geleni yapmaları gerekiyor. Bu önlemler için giriş öncesi destekler mevcut ve Türkiye'nin sıfırdan başlaması gerekmiyor çünkü ilgili kurumlarını oluşturmak üzere önemli mesafe kat etmiş durumda.

Harmonizasyon - veterinerlik ve gıda güvenliği konularında çok yoğun olarak çalışıldı ve bu ortak pazara katılmak için önemli bir araçtır. Size bazı konuları hatırlatmak istiyorum:

- İkili yapı: Politikaları nasıl yönlendireceğimizi gerçekten iyi düşünüp, aynı zamanda hangi çiftçi gruplarının hedef grup olduğunu belirlemek gerekiyor. Çünkü tarım alanında çalışan bütün çiftçiler pazar odaklı değil.
- Tüketiciler: Tarım alanında rekabet tüketicilerin de yararına olacaktır. Çünkü her gün ekmek alan, süt alan 60 milyondan fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı söz konusu. Dolayısıyla re-

kabetçi bir tarım ortamı herkesin yararına olacaktır. Bu yüzden tarım alanlarında kalkınma planları yapılırken bunun da akıllarda tutulması gerekiyor.

- Bölgeler arası uçurumların, farklılıkların mutlaka göz önünde bulundurulması gerekiyor.
- Geçiş süreci: Türkiye’de geçiş sürecinin nasıl olacağı konusunda oldukça fazla konuşuluyor. Bu konuda azami dikkat göstermek gerekiyor, çünkü bu pazara hazırlıklı olmak, zaten mevcut olan araçları kullanmak, Komisyonun sunduğu fırsatlardan yararlanmak anlamını taşıyor. Türkiye AB’ye giriş için hazır olduğunda bu, rekabet edebilir tarım için çok daha yararlı olacaktır. Tarım politikalarının ne olduğu, AB’ye girişi oldukça fazla etkileyecektir. Eğer politikalar ve fiyatlar ortak pazarla aynı doğrultudaysa, o zaman tam üyelik günü geldiğinde çok daha yumuşak bir geçiş yaşanacak, çiftçiler açısından da zorlukların yaşanması söz konusu olmayacaktır.

Son olarak, Türkiye’nin tarımının çok büyük bir potansiyeli olduğu açık. Meyve üretimi, sebze üretimi ve fındıkta zaten rekabet edebilir durumda. Tarımı, ekonomi açısından rantabl ve güçlü bir sektör, kırsal alanlar içinse gelir kaynağı haline getirecek temel zaten var. Bu bağlamda Türkiye’ye tam üyelik sürecinde destek verilebilir ve bu geliştirilebilir. Bu sayede rekabetçi bir tarım sektörünün Türkiye’de hayata geçirilmesi mümkün olacaktır.

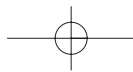
SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

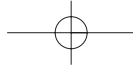
Hulusi Tanman, *Ege Çiftçiler Birliği*

Pamuk ve mısır üreten ve hayvancılık yapan bir çiftçi için en büyük sorun rekabet edememektir. Rekabet edemememin en büyük nedeni girdilerimin, aşağı yukarı benimle beraber aynı ürünleri üreten dünyanın diğer bölgelerindeki çiftçilere göre üç misli daha pahalı olması.

Türkiye birçok malzemeye vergi koyuyor ve bu vergiler hakikaten kaldırılacak gibi değil. Bugün akaryakıtta, gübreye ve diğer girdilere konulan vergi dünyanın hiçbir yerinde yok. Bu böyle sürdüğü sürece, rekabet edebilme şansımız yok. Diyebilirim ki, aşağı yukarı Türkiye’nin en modern işletmelerinden birisinin sahibiyim. Pamuk üretimimi hiç el değmeden yapabiliyorum. Bu sene 540 dekar pamuk aldım ki, İsrail 700 kilo alıyor, ben ikinciyim. Buna rağmen ayakta duramıyorum. Maliyetlerim 800.000 lira, pamuğumu 750.000 liraya sattım. Nasıl geçineceğim bilmiyorum. Toplama makinelerimi bu sene dışarıya kiraya verdim. Maliyetleri karşılayamadığım için çok az pamuk ekтім. Hatta gelecek sene tarlalarımı boş bırakmayı bile düşünüyorum, çünkü mısırı geçen seneye göre 100.000 lira ucuza sattık, buğdayı geçen seneye göre 100.000 lira ucuza verdim, pamuk geçen seneye göre 200.000 lira daha ucuz şu anda. Şimdi bu şartlar içerisinde Türkiye’de üretim yapmaya çalışıyoruz. Kırsal kalkınma içerisinde, altyapı düzeltilecek vs. Ben bütün bunları aşmış bir işletme sahibiyim, ama rekabet edemiyorum. Böyle bir atmosfer içerisinde nasıl rekabet edilebilir?

İkinci konu doğrudan gelir desteği (DGD). DGD’nin üretimle alakası olmadığından dolayı, üretimi teşvik etmediği gibi bir düşünceye sahibiz. DGD ve üretim teşviki arasındaki ilişkiler nelerdir?

Uğur Paksoy, Adana Turunçgil Yetiştiricileri Birliği

AB sürecinde en büyük sorunun örgütlenme olduğu kanısındayım. Türkiye'de tarım son derece dağınık, özel sektör veya STK'lar olarak hiçbir örgütlenme yok. Tüm çalışmalar tamamen Tarım Bakanlığı'nın çalışmaları çerçevesinde ve masa başında yürütülüyor, ki Tarım Bakanlığı da piyasalar veya üreticiler nezdinde fazla bilgi sahibi değil. AB sürecinde, AB'nin örgütlenmeye bakışı, desteği veya Tarım Bakanlığı'nın organizasyon altyapısında destekler var mı, varsa nelerdir?

İbrahim Günel, Radikal Gazetesi

Bilindiği gibi Türkiye'nin müzakere çerçeve belgesinde Türk hükümetinin de kabul ettiği iki tane kalıcı kısıtlama olabilir maddesi var. Bunlardan birincisi tarım, ikincisi serbest dolaşım. Zaten Türkiye'ye kalıcı bir kısıtlama gelecekse -AB ülkelerinin çoğunun düşüncesi bu yönde, çünkü Polonya'nın giriş sürecinde tarım konusunda bayağı uğraştılar- neden Türkiye AB sürecinde bunu uyumlaştırmak istersin?

İkincisi, aday ülke Avrupa Komisyonu'nun belirleyeceği çıtayı aştığında her bir müzakere maddesi kapanacak. Tarımda da bunun kapanması çok zor gibi görünüyor. Neden bu şartlar altında Türkiye AB'ye uyum için tarım konusunu çalışmak istersin?

Mahir Gürbüz, TEMA

DTÖ'nün Aralık 2005 toplantısına yönelik Türkiye'nin nasıl bir senaryosu var? Dayanışmamız gereken ülke gruplarıyla nasıl ilişkiler içindeyiz?

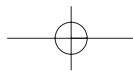
İkincisi, Türkiye'nin AB'ye uyumunda işletmelerin çokluğu ve küçüklüğü sorunu çok temel bir kısıt olarak söylenir. İşletme genişliği anlamında Türkiye kadar olan İtalya ve Yunanistan'da ne yapıldı? Çünkü Türkiye için öngörülen, yaşayamayanların tasfiye olması türünden bir anlayış.

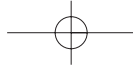
Üçüncüsü, tılsımlı bir sözcük gibi kırsal kalkınma gündeme geliyor. Bence yeterince içi dolmuş bir kavram değil. Türkiye'ye, üretim ve gelişimle değil, üretim dışı yöntemlerle kırsal toplumun refahını sağlayın türünden bir senaryo öneriliyor. Ama kırsal kalkınmanın temel ekonomik sektörünün tarım olduğunu göz ardı eden böyle bir senaryo ne kadar geçerli olabilir?

Dördüncüsü, sorunlarınız farklı ve ağır olduğunu için uyumunuz da farklı olacak dendi. Hem sorunlarımızın ağır olduğu hem de geçmişte entegre olmuş ülkelere sağlanandan çok daha az destek ve yardım olacak, bu çelişki nasıl açıklanabilir?

Prof. Dr. A. Halis Akder, ODTÜ

Rekabet konusunda, sorun tarım politikasında değil, Türkiye'nin genel ekonomik politikasında; düzelmeden tarım politikası da düzelemez. Bir ülke makro ekonomik sorunlarını çözmeden, bir mikro politikayı, tarım politikasını yerine oturtamaz. Demek ki, bu perspektifi olan bir sorun. Bu anlamda yapılanlar da Türkiye'nin kendi başına yaptığı bir şey değil, uluslararası destekle, dene-

timle birlikte yapıyor. Bu bakımdan bu geçiş süreci içinde dayanmayı sağlayacak yardımları vs düşünmemiz gerekir.

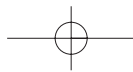
Pamuk konusu DTÖ gündeminde ayrı bir maddedir. Gelişmekte olan ülkeler, özellikle Afrika ülkeleri ve daha çok Brezilya, ABD'nin sübvansiyonlu ihracat politikasının dünya pamuk fiyatlarını düşürdüğünü iddia ediyorlar. Bu konudaki anlaşmadan tersi, yani onların istediği yönde bir gelişme çıkabilirse, dünya pamuk fiyatları yükselebilecek. O da ona dayanma gücü verebilecek. O anlamda da pamuk üretimi için yeniden bir şans olabilir. Anlaşmanın nasıl olacağını bilemiyorum, fakat tartışmada bu konu önemli bir şekilde yer alıyor.

DGD ile üretim arasındaki ilişkiyi, ne üretirsen üret alacağın bir destek olarak formüle ediyorum. Üretmediğin zaman destek almaman gerekiyor zaten. Bu nedenle DGD kesinlikle üretime verilen bir destektir, sadece iyi yönlendirme yapılması gerekir. DGD'nin özelliği DTÖ'nün yeni kuralıyla ilgilidir: Eğer destek fiyatınız sınırdaki gümrük fiyatınızın üstündeyse hiç kullanamayacağınız stoklar oluşur elinizde ve hiçbir şey yapamazsınız. Gümrüğünüzün fiyatıyla, içerdeki fiyatın birbirine az çok denk olması lazım. DTÖ'nün programı korumaları aşağı çekiyor, öyleyse sizin de fiyatları tutarlı olarak aşağı çekmeniz gerekiyor. Bu durumda koruma olmadan verebileceğiniz tek destek doğrudan gelir desteğidir. Bunun en başarılı örneğini bize AB gösteriyor. AB bizden daha ucuza üretim yapamaz. Ama rekabet gücünü korumak için fiyatları düşürmesi gerektiğini biliyor. Üreticisinin kaybını doğrudan gelir desteğiyle telafi ediyor ve üreticisine üretime devam et mesajı veriyor. Bizdeki gibi, yöneticiler, bakanlığın kendisi DGD'yi kötülerken, bundan olumlu bir sonuç beklemek mümkün değil. DGD'yi doğrudan üretimle de ilişkilendirebilirsiniz. Ama bu başarılı olmadı bizde. Tek bir DGD uygulaması yok. DGD uygulayan bütün ülkelerde her birinin uygulaması farklıdır.

Örgütlenme(me) çok önemli bir konu. AB'de bizden farklı olarak çiftçiler örgütleniyor. Bizde (en kötü örgütlenme) çiftçi örgütlenmesi çok zayıftır. Çiftçilerin farklı çıkarları olduğu için ürün etrafında örgütlenmeleri lazım. AB'nin bunu teşvik ettiğini düşünüyorum. Hatta eski politikanın bir kısmı üreticiler olmazsa yapılamayacak politikalar, ki bizi ilgilendiren ürünler onlardır.

Serbest dolaşım konusuna iki türlü bakmak mümkün. Hangi açıdan baktığınıza göre değişebilir. Komisyon kalıcı yasaklar koyarak, Türkiye'nin AB'ye girmesini kolaylaştırıyor olabilir. Biz böyle bakmamayı tercih ediyoruz. Yani siz problemlerinizi çözmeden de AB'ye girebilirsiniz biçiminde bir yaklaşım olabilir. Ama bu bir yorum meselesidir. Ben şunu destekliyorum; AB'nin derdi tarım değil, AB'nin endişesi, tarımdan olabilecek, tarım nedeniyle olabilecek büyük bir göç. Yani onların endişesi bu konunun başka bir probleme dönüşmesidir. Ama o konunun tam doğru ele alındığı, hatta Türkiye'de de doğru ele alındığını düşünmüyorum. Tarımda yani kırsal kesimde çok insan olduğu konusunda istatistiklerimizin henüz çok yanıltıcı olduğunu düşünüyorum.

İşletme büyüklüğü veya küçüklüğü konusunda, zaten Türkiye'de AB'nin tanımına göre bir işletme yok. Biz hane halklarının sahip olduğu topraklara işletme diyoruz, oysa toprak sahipliği diye bir şey var bizde. Daha işletmeler kurulmadı. Uyum sürecinde Türkiye'de bizim yapmamız gereken en önemli şey, tarımsal işletmeleri bir kurum olarak oluşturmak. İlk defa bir kayıt sistemi yaptık, o kayıt sisteminde de kaydettiğimiz şey toprak sahipliğidir, herhangi bir işletme yoktur ortada. Ne olduğunu bilmiyoruz, defteri yok, ne alır ne kullanır bilmiyoruz.

Kırsal kalkınma, tarım politikasının erişemediği yerler için daima gereklidir. Türkiye tarım politikasının en az ulaştığı, tarım desteklerinin en uzun süreli ve yoğun yöneltildiği yer Karadeniz bölgesi olmuştur. Bir Doğu Karadeniz köyüne, dağlara gidin bakın, fakirlik Türkiye'nin herhangi bir yerinden daha fazla. Bu ne demek, tarım politikası uyguladığınız halde bazı yerlere kesinlikle erişemiyorsunuz. Bu erişemediğiniz yeri kırsal kalkınma politikasıyla telafi etmeniz zorunluluktur. Eğer ileride gümrükler ve fiyatlar düşecekse, tarım politikası alanınız küçülüyorsa, bunu kırsal kalkınmayla olabildiğince gidermek zorundasınız.

Kai Bauer, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu

Avrupa Komisyonu'na yönelik sorulara cevap vermek istiyorum. Üründen bağımsız ödemelerin arkasındaki fikri anlamak önemli. Burada önemli olan çiftliklerin özgürlüğüdür. Siz ne üretirseniz üretin, destek almanızdır. Pamuk ürettiğiniz için teşvik verilmesi değil, bir çiftçi olarak kalmanız için size teşvik verilmesi esas fikirdir. Kendi bölgenizde en rekabet edebilir ürüne göre ne üreteceğinize siz karar veriyorsunuz. Diğer türlü ya Avrupa Komisyonu ya da Tarım ve Köyşleri Bakanlığı ne üreteceğinize karar verir ki, amacımız kesinlikle bu değil. Bildiğiniz gibi, AB'de, Ortak Tarım Politikası'nda, önceden çiftçiler ne için destek alacaklarını görüp onu üretmeye çalışıyorlardı. Biz, bu ödemeleri birbirinden ayırıyoruz ve yukarıdan ne üreteceğiniz konusunda bir yönlendirme yapmamaya çalışıyoruz. Bölgesel etkiler farklı bir konu.

Üretici kuruluşları konusunda, STK'lar ve çiftçi örgütlerinin kırsal kalkınma politikalarını geliştirmeye yardımcı araçlar olduğunu düşünüyoruz.

Kalıcı kısıtlamalar ve standartlar hükümetlerarası kararlar. Burada Türkiye ve AB birlikte karar vermek durumunda. Standartlar konusunda bir şeyi aklınızda tutmanızı istiyorum: Standartlar çiftçileri rahatsız etmek için değil, tarımı ve tüketiciyi korumak için sektördeki uzmanlar tarafından geliştirilmiştir. Mesela mandırada, sütteki su oranıyla ilgili bazı standartlar varsa, bu sizin süt pazarınızı ilerletecektir. Bence mandıracılık konusunda Türkiye'de çok iyi bir potansiyel olabilir.

Dolayısıyla standartlar kötü bir maksatla değil bir amaç için var.

Bu pazarda yer alan çiftçilerin rekabetçiliğini artırmak için ne yapacağız diye düşünmemiz gerekiyor. Mesele küçük çiftlikleri terk etmek değil. Bu küçük çiftlikler, kırsal kesimde çok önemli. Ancak kırsal alan dışında başka iş fırsatları varsa, küçük çiftçiler bunları ilk yakalamaya çalışanlar, bu fırsatlardan ilk yararlanmak isteyenler oluyorlar. Bu nedenle burada iki farklı konu üzerine eğildiğimizi düşünüyorum. Potansiyeli olan küçük çiftlikleri ya da orta ölçekteki çiftlikleri rekabeçi kılmaya çalışalım. Diğerleri için başka türlü düşünmeliyiz.

Türkiye'ye destek konusuna gelince, bu destek artırılıyor. Yeni bir finansal perspektif henüz benimsenmedi ama bu bağlamda Türkiye için önemli bir destek olacağını söylenebilir.

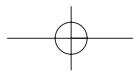
TÜRKİYE TARIMININ MEVCUT DURUMU

Nebi Çelik, *Tarım ve Köyşleri Bakanlığı*

Türkiye bilindiği gibi, 767.000 kilometrekarelik Fransa ve Birleşik Krallık kadar büyüklüğe ve yaklaşık 70 milyon nüfusa sahip. Almanya'dan sonra ikinci en kalabalık ülke. Türk tarım sektörünün genel yapısına baktığımızda, tarımın gayrisafi milli hasıla içerisindeki payı % 11,6, tarımsal nüfusun istihdam içindeki payı ise yaklaşık % 34. Tarım sektöründe çalışan bu nüfusun 2020 yılına kadar % 10'un altına düşürülmesi planlanmakta. Yine 2005 yılı itibarıyla tarımsal alanımız 6,5 milyon hektar. Türkiye'nin katılım öncesinde tarımsal nüfusunun istihdam içindeki şu andaki payı % 34. Yunanistan katılım öncesinde yaklaşık % 30'luk bir paya sahipti, yine Polonya, İrlanda gibi ülkeler de % 25 gibi bir paya sahip ülkeler içerisinde, yani kırsal nüfusu fazla olan ülkeler arasında yer alıyorlar. 2004 yılı itibarıyla, toplam 7.400.000 kişinin tarımda istihdam edildiğini, bunun 4.100.000'ini erkek, 3.299.000'ini de kadın nüfusun oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yine Türk tarım sektörünün zengin iş gücü ve doğal kaynaklara sahip olduğunu, zengin biyoçeşitlilik arz ettiğini, biyoçeşitlilik anlamında yaklaşık 9.600 civarında türün olduğunu söyleyebiliriz. Ama buna rağmen potansiyelin altında katma değer üretmektedir. AB ülkelerine göre göreceli olarak düşük kimyasal kullanımı ve çevresel bozulma söz konusudur. Dinamik ve gelişmekte olan bir gıda sektörümüz var. Gizli işsizlik söz konusu, küçük aile işletmeleri çok fazla, işletme sayısı yaklaşık 3,1 milyon civarında. Bu işletmelerin % 65'i 5 hektardan küçük, % 83'ü 10 hektardan küçük, % 6'sı da 20 hektardan büyüktür. Bu işletmelerin büyük bir kısmı bitkisel üretimle iştigal etmektedir. 140.000'i hayvan yetiştiriciliği, geri kalanı da karma bir üretim yapmakta. Ortalama arazi büyüklüğümüz de 6,1 hektar ve ortalama parsel sayısı 6 adet. Tarımsal katma değer içerisinde bitkisel üretimin payının çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu, AB ülkelerinin tam tersine bir gelişmedir. Bitkisel üretim % 65'lik, hayvansal üretim % 29'luk, balıkçılık, üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen % 3'lük düşük bir paya sahiptir. Ormancılıkta da % 3 gibi oldukça düşük bir pay söz konusudur.

Türkiye yine uluslararası standartlara göre, önemli bir tarımsal ürün üreticisidir. Bazı ürünlerde dünya çapında ilk beşte, bazı ürünlerde ilk onda yer almaktadır. Fındık, kuru kayısı ve kuru incirde dünya çapında birinci sırada yer almaktadır. Bu geleneksel ürünler AB karşısında avantajımız olan ürünlerdir. Yine dış ticaretimizde ihracatın payı % 9,5 civarında (5,5 milyon dolar), ithalatın payı ise % 4,5 civarındadır (5,5 milyon dolar). Türkiye tarım ürünleri ticaretinde net ihracatçı konumunu sürdürmektedir. Toplam ithalatın yüksek olması nedeniyle tarım ithalatı da pay olarak daha düşük gözükmektedir.

Tarım sektörümüzün temel sorunları; tarımda istihdam edilen insan sayısının fazla oluşu, parçalı arazi yapısı, kırsal alandaki nüfusun fazlalığı, eğitim seviyesinin düşüklüğü, teknolojinin yetersiz kullanımı, tarım sektöründe örgütlenmenin zayıf oluşu, verimlilik ve kalite standartları yönünden AB karşısında daha zayıf oluşumuzdur. Yine idari yapılanma ve yönetim kalitesi, istatistik veri tabanının yeterli olmayışı, çiftçi ve arazi kayıt, hayvan kayıt sistemlerinin tam olarak oturmamış olması, bitki ve hayvan sağlığı şartlarındaki eksikliklerimiz başlıca sorunlarımız olarak karşımıza çıkıyor.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olarak tarım sektöründeki reformların temel hedefi öncelikle AB Ortak Tarım Politikası'dır. Bunun dışında DTÖ kurallarını, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan, örgütlü, rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün oluşturulması temel hedefimizdir. Yine bunun yanında gıda güvencesi ilkesi çerçevesinde üretim artışı, kentsel ve kırsal alanlar arasında tarımsal istihdam dengesinin kurulması ilkesi de önceliklerimiz arasında yer almaktadır. 2001 yılında Dünya Bankası kaynaklı bir tarım reformu uygulama projesi (ARIP) başlatıldı. Bu projenin temel amaçları, çiftçi kayıt sisteminin kurulması, tapu kadastro sisteminin oluşturulması, alternatif ürüne geçişin sağlanması, tarım satış kooperatifleri ve birliklerin yeniden yapılandırılmasıdır. Bu süreçte ortaya çıkacak işçi kıdem tazminatlarının ödenmesi de bu projenin amaçları içerisinde yer almaktadır. Bunun dışında 2004 yılında Yüksek Planlama Kurulu kararıyla, bir tarım stratejisi belgesi çıkarıldı. Bu strateji belgesinin ana hedefi, doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamasının daha hedef odaklı yürütülmesidir. Yine hepinizin bildiği gibi, doğrudan gelir desteği, üretimden bağımsız bir destek modeli olduğu için, ödemelerin doğrudan üretimle ilişkilendirilmesini sağlamak amacıyla, DGD'nin payının azaltılması fakat ilave DGD destekleri gelmesi öngörüldü. Eğer çiftçimiz kaliteli, sertifikalı tohumluk kullanmışsa veya organik tarıma yer vermişse, yine çevre koruma amaçlı olarak topraklarını tahlil ettirmişse, sulamada damla sulama yöntemine geçmiş ise, normal DGD'nin yanı sıra, bu tür ilave DGD desteklerini de almaya devam edecek. Piyasa koşullarında tarımsal üretime yönelik olarak, yine piyasa mekanizmalarını bozmayacak, destekleme araçlarının uygulamaya konulması da devam edecek. DGD, tarımsal destekler içerisinde çok önemli bir yer tutuyor. Bakanlık olarak tarımı desteklediğimiz diğer alanlar veya destekleme araçları ise fark ödemeleri yani prim ödemeleri ve hayvancılık destekleri. Bunları çevre amaçlı tarımsal alanların korunması (ÇATAK) program destekleri, telafi edici ödemeler, alternatif ürüne geçişle ilgili ödemeler, tarım ürünleri sigortası yasası, ürün sigortası ödemeleri ve nihayetinde kırsal kalkınma destekleri olarak sayabiliriz. Bu desteklerin, toplam destekler içerisindeki payıyla ilgili bilgiler tarım stratejisi belgesinde yer alıyor, bu belgede hangi desteğin payının ne kadar olacağı, bu tabloda gözüktüyor. Dediğim gibi, başlangıçta 2001 yılında DGD % 78'lik bir paya sahipken, 2005'te % 55'lik bir pay almış durumda. Yine fark ödemeleri prim oranı bir miktar artmış, hayvancılığın oranı 2005 yılında % 5'ten % 12-18'e çıkarılmış. Özellikle kırsal kalkınma desteklerinin büyük oranda artırılması söz konusu. Ürün sigortası yeni gündeme giriyor, ÇATAK destekleri ve bunun dışında diğer destekler yer alıyor. Tabii bu rakamlar kesin sınırları çizilmiş rakamlar değil.

Çiftçiye ve tarıma yapılacak transferlere bir göz atacak olursak, OECD verileri kapsamında tarıma 9 milyar dolarlık bir destek söz konusu. Tabii böyle bir desteği biz nakti olarak vermiyoruz. Burada önemli olan tarım ürünleri gümrük vergilerinin yüksek olması nedeniyle, bunu bir koruma olarak gören OECD'nin yaptığı hesaplama. Oysa piyasa fiyat desteği olarak daha az destek söz konusu. Fakat piyasa fiyat desteğinin de yıllar itibarıyla arttığını bu tablodan söyleyebiliriz. Hayvancılık sektörüne bir göz atacak olursak, hayvan varlığımızın 10 milyon büyükbaş hayvan, 25 milyon koyun, 220 milyon kümes hayvanı ve 4 milyon arı kovanı olduğunu söyleyebiliriz. Hayvansal üretime baktığımızda, 10 milyon tonluk süt üretimi, 400.000 ton kayıtlı kırmızı et -kurban bayramında kesilen etler hariç-, yine 900.000 ton kümes hayvanı eti üretimi mevcuttur. Hay-

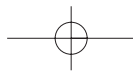

vancılıktaki amacımız, toplumun hayvansal protein bakımından dengeli ve yeterli beslenmesi ve hayvancılık sektörünün rekabetçi bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bunu hayvanlarımızı islah ederek, kaliteli kesip, yem ve yem bitkileri üretimine ağırlık vererek sağlayacağız. Yine hayvan hastalıkları ve zararlıları konusundaki eksikliğimizi hayvan yetiştiricilerinin örgütlenmesini sağlayarak ve çiftçi eğitim ve yayın hizmetlerine ağırlık vererek artırmayı düşünüyoruz. Hayvancılık alanında da bir takım desteklerimiz söz konusu. Bunlar geçen yıl uygulanmış olan et teşvik primi, yem bitkisi desteği, damızlık gebe düve desteği, süt desteği, süt sağım ve soğutma tankı desteği, su ürünleri desteği gibi destekler. Hayvancılık sektörüyle ilgili olarak, mezbaha ve kombinalarda sağlıklı üretimi teşvik amacıyla, burada çalışacak 300 adet veteriner hekimin görevlendirilmesi sağlanmıştır. Sığır cinsi hayvanların tescili ve izlenmesi yönetmeliği yayınlanmış, bu çerçevede tüm sığır cinsi hayvanlar kayıt altına alınmıştır. Veteriner Çerçeve Kanunu hazırlanmıştır. Bu, AB'ye uyum anlamında önemli bir gelişmedir. Kuş gribi ve şap hastalığı için acil durum planları, hastalıklarla ilgili eravikasyon planları hazırlanmıştır. Gıdyla ilgili 9 laboratuvarda kullanılan 20 analiz, Türk Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilmiştir. Et ve et ürünleriyle ilgili mevzuat çalışmalarının da 2005 sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır. Su ürünleri sektörünün ulusal ekonomiye sürdürülebilir katkısının artırılması ve AB ortak balıkçılık politikasına uyumun sağlanması temel amacımızdır. Su ürünleri sektörünü kurumsal olarak güçlendirme ve geliştirme projesi hazırlanmıştır. Yasal ve yapısal politikalar, koruma ve kontrol, kaynak yönetimi, pazar organizasyonu, su ürünleri bilgi sistemi, uzaktan algılama ve gemi izleme sistemi, kara-ya çıkış noktalarının kurulması gibi çalışmalarımız devam etmektedir. Bitkisel üretimle ilgili olarak önemli bir tohumculuk tasarısı AB'ye uyumlu olarak hazırlanmış, meclis genel kurulunda beklemektedir. Bu tasarının bu sene yasalaşması öngörülmektedir. Bitki sağlığı alanında, 2003 yılında bitki sağlığı mevzuatının AB müktesebatına uyumunun sağlanması projesi kapsamında, 4 adet zirai karantina laboratuvarının kurulması çalışmaları başlatılmıştır.

Gıda sektörü konusunda, gıdaların üretimi, tüketimi ve denetlenmesiyle ilgili, AB'ye tam uyumlu olmasa da bir gıda yasası çıkarıldı. Bu yasayla tüm yetkiler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na devredildi. Gıda laboratuvarlarının iyileştirilmesi, akredite edilmesi, ilgili yasal yönetmelik ve tebliğlerin çıkarılması konularında azami gayret gösterilmektedir. Çoğu yönetmelikler AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilerek yayınlanmış durumdadır. Gıda kalitesi ve güvenliği sisteminin güçlendirilmesi projesi kapsamında hijyen uygulamaları, hızlı alarm sistemi ve risk analizi, kalıntı izleme programı, pestisit ve numune alma, izleme programları yer almaktadır.

Yine bakanlığımızın çalıştığı konular arasında yatay konular olarak geçen bir konu başlığı daha vardır. Bu da zaten tarım ve kırsal kalkınma başlığı altında yer almaktadır. Çiftlik muhasebe veri ağı, çiftçi kayıt sistemi, hayvan kayıt sistemi ve arazi kayıt sisteminden oluşan IACS'a ilişkin çalışmalar hızlandırılmış, bu konuda AB'yle birlikte ortak bir proje hazırlanmıştır. Bu projenin uygulaması önümüzdeki yıl başlayacaktır.

Ülkemizin avantajlı olduğu konulardan biri olan organik tarım konusunda hem yasa hem yönetmelik çıkmış, AB mevzuatına bu anlamda uyum sağlanmıştır. Diğer önemli bir başlık AB ile uyumlu kırsal kalkınma hedefleridir. Bu başlık altında kırsal alanların fiziksel ve sosyal gelişimini sağlamak ve rekabet gücünü artırmak amaçlanmıştır. Kırsal alandaki nüfus gelir düzeyini

yükselterek, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, eğitim ve katılımcı örgütlenmeyi yaygınlaştırmak ve çevreyi korumak esas alınmıştır.

Bakanlık örgütlenme konusuyla ilgili Üretici Birlikleri Yasasını 2004 yılında çıkardı, 97 tane üretici birliği kuruldu. Bunun yanında kooperatifler ve birlikler var. Tabii bunların bir anda çoğalması, hızlı bir şekilde yayılması beklenmiyor. Ama zaman içerisinde bu birlikler güçlenecek, üreticilerin haklarını, menfaatlerini daha iyi korumayı amaç edineceklerdir. Kırsal kalkınmayla ilgili olarak AB'nin bizden bakanlık olarak istemiş olduğu önemli konulardan bazıları, kırsal kalkınma ajanslarının ve ödeme kurulunun kurulmasıdır. Bu iki konuyla ilgili yasa taslağı hazırlanmış, başbakanlığa gönderilmiştir. Umuyorum ki, 2006 yılı içerisinde bu yasalar çıkacak ve 2007 yılında AB IPARD fonlarından gelecek desteklerin, bu kurulacak kırsal kalkınma, ödeme kurumu aracılığıyla dağıtılması mümkün olacaktır. Zaten bu seneki 2006 yılı bütçesinden de kırsal kalkınmayla ilgili yaklaşık 250 trilyonluk bir destek, yine AB'ye uyumlu şekilde, o amaçlara uygun olarak dağıtılmaya devam edilecektir.

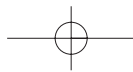
Ulusal program çerçevesinde tarım alanında yaklaşık 17 kanun ve 217 yönetmelik tebliğ ve talimat yayınlanması öngörülmüştür. Bazı kanunlarımız çıkarılmıştır, fakat bunların bire bir AB'ye uyumlu olduğunu söylememiz mümkün değildir; bir kısmı tam uyumlu, bir kısmı kısmen uyumludur. Bunların 5 Aralık 2005'te başlayacak olan tarama süreciyle birlikte uyumlu hale getirilmesi konusunda bakanlığımız çalışmalarını sürdürmektedir.

Gökhan Günaydın, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası

Bu ülkede AB sürecinin ötekileri olacak ve ben de öteki taraftan sizlere seslenmeye çalışacağım.

AB bugün, tarımda çalışan nüfus oranı % 5 düzeyinde olan ve tarım sektörünün ulusal gelire katkısı % 2 düzeyine inmiş bulunan bir ülke grubudur. Bu saptamalardan belki hemen şu çıkartılabilir; AB için tarım önemini kaybetmiştir. Çünkü makro göstergeler bunu gösteriyor. Ancak baktığınızda 2005 yılı itibarıyla 105 milyar euroluk, toplam AB bütçesinin halen 43 milyar eurosunu tarıma özgülenmektedir. AB müktesebatının yaklaşık yarısı, 40.000 sayfanın üzerinde tarım sektörüne özgülenmiştir. O halde tarım sektörü AB için son derece önemli bir sektördür. Bunun karşılığında bu ülkede çalışan sivil istihdamın % 33'ü tarım sektöründe konumlanıyor ve tarım sektörü gayrisafi milli hasılaya % 11 düzeyinde katkı yapıyor. Göstergeler itibarıyla AB'ye oranla daha yüksek durumdayız, ama buna karşılık gayrisafi milli hasılanın yalnızca % 0,8'i tarıma özgülenebiliyor.

OECD diyor ki, Türkiye dünyanın tarıma en çok destek verilen ülkelerinden biridir. Ben diyorum ki, gayrisafi milli hasılanın % 0,8'ini veriyor. İkisi de doğru; OECD, iç pazarı korumaya yönelik gümrük vergilerinin tüketiciye ödediği bedeli bir tarım transferi olarak değerlendiriyor, bu üreticinin cebine giren ya da tarım sektörüne giren para değil. Çünkü piyasa fiyatları da üreticinin cebine değil araçların cebine giriyor bu ülkede. O halde bunu tarım transferi olarak değerlendiren OECD literatürü, Türkiye'nin kendi koşulları içerisinde çalışmıyor. Geriye tarıma destek olarak aktardığımız para kalıyor. Bu da içinde bulunduğumuz yıl için 3,2 katrilyon lira olarak açıklandı. Sonra buna bir katrilyon lira ilave edildi.

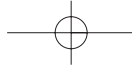

Yasal süreçlere baktığımızda, Türkiye'de tarımın daha çerçeve kanunu yok. Çıkarttığımız Şeker Yasası'nın AB'ye uyumla uzaktan yakından bir alâkası yoktur, bunu AB'nin kendisi de söylemiştir. Türkiye'de birçok şey yapılıyor ve bunun meşruiyet temeli de AB üzerinden örülmeye çalışılıyor. Bize düşen gerçekleri ortaya koymak olmalıdır. Bu ülkede 75.000'in üzerinde köy ve köy altı yerleşme var. Bu kırsal alanda bir yönetim karmaşasını öne çıkartıyor. Dış satımda geleneksel ürünlerimiz hâlâ baskın, girdiden çıktıya artan bir dışa bağımlılık söz konusu. Teknoloji kullanım düzeyi düşük ve ikili bir yapı mevcut. Bu dualist, ikili yapı, karşımıza bundan sonraki süreçte çok daha sıklıkla çıkacak. Çünkü ikili yapının artı yönünde kalan büyük işletmeler, rekabet gücü yüksek, yarışabilir işletmeler olarak tanımlanıyor. Küçük işletmeler için ise, onlar kendi başlarının çaresine bakacaklar deniyor. Bunlar işletme midir, değil midir tartışılır. Ama onlar bu ülkenin gerçeğidir. Eğer biz bir şey yaparsak, onlar için de ne düşündüğümüzü ayrıca konuşmamız gerekiyor.

Sosyolojik yapıya baktığımızda, yetersiz ve bozuk altyapısal özellikler olduğunu söyleyebiliriz. Tarım gizli işsizliğin kaynağıdır. Bu ülkede üretici örgütlenmesinin yokluğundan söz edebiliriz. Bu ülkede kooperatif ortağı yaklaşık 5,5 milyon insan vardır. Ancak temel sorun sayının ya da kurumsal kapasitenin artırılması değil, yaşama ne kadar müdahil olabildiğinizdir. Örneğin, bu ülkede kooperatifler üzerinden pazarlanan sütün oranı yüzde kaçtır, kooperatifçiliğin, üretici örgütlenmesinin gücünü buradan ölçeriz ve eğer buradan ölçersek üretici örgütlenmesinin yokluğundan söz edebiliriz. Pazarlama kanalları aracıya rant sağlar dedik. Üretici domatesini 152.000 liraya satar, kentte tüketici bu domatesi 1,5 milyon liraya yer. Bu domatesi bizlere 3.500-4.000 tane hal komisyoncusu sağlar. Ama bu ülkede hiç kimse hal komisyoncularının ne yaptıklarıyla ilgilenmez. Bu ülkede ürettiğine sahip çıkamayan, sömürüye açık, giderek yoksullaşan kırdaki yoksulluk rakamları çok can yakıcı bir noktaya gelmiştir ve sayıca çokluğuna karşın, siyasette edilgen bir üretici yapısı vardır. Öylesine edilgendir ki, tarıma aktarılan para popülisttir diye damgalanır. Ama örneğin turizme aktarılan para popülist değildir. Eğer girdi ve çıktı planlamasını iyi yaparsanız, bütün sektörlerle aktarılan paradan, ulusal gelire bir çıktı, bir dışsalılık yaratırsınız. Eğer bunu bugüne kadar yapamamışsanız, bu galiba yöneticiler ve siyasetçiler olarak sizin sorunuzdur.

Şimdi sivil istihdama bakalım. Bendeki rakamlara göre 2003 yılı itibarıyla 7,2 milyon insan tarım sektöründe çalışıyor. Tarımda çalışan sivil istihdamın diğer çalışanlardan farkları var. Ben size üç temel farkı söylemek istiyorum. Birincisi kırsal alanda konumlanmışlardır, köylerde ve kasabalarda yaşarlar; ikincisi eğitim düzeyleri son derece düşüktür; üçüncüsü de istihdam olarak kadın-erkek oranı kırdaki neredeyse birbirine yakındır. Oysa sanayi ve hizmetler sektöründe erkeklerin baskın bir yeri vardır. O halde şunu öngörmeliyiz ki, üzerinde çalışacağımız grup, Türkiye'nin en eğitimsiz, en yoksul, en kamusal desteğe muhtaç olan insan kesimidir. Olağan iktisat koşullarında ülke geliştikçe, tarım sektörü elbette sanayi ve hizmetler sektörüne hem işgücü hem de emek transfer eder. Türkiye'de de 1988'den 2003'e kadar olan süreç içerisinde tarım nüfusu 8,2 milyondan 7,2 milyona düşmüştür. Yani tarım sektörü 15 yılda bir milyon nüfus kaybetmiştir. Biz şimdi ne yapmayı planlıyoruz, eğer amacımız 10 yıl içerisinde AB'nin sivil istihdam rakamlarına, oranına ulaşmaksa, yani % 5'i tarımda tutacağız diyorsak, (22 milyon sivil istihdam var) bu ülkedeki, 22 milyonun % 5'ini yani 7,2 milyon tarım çalışanını 1,1 milyon kişiye indireceği, 6 mil-

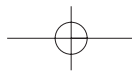

yon insanı tarım sektörü dışına göndereceğiz. Üzerinde konuştuğumuz büyüklük aileleriyle beraber 20 milyon kişinin üzerindedir. Eğer bunu planlayamazsanız, eğer bunu sanayi ve hizmetler sektörüne transfer edici bir olağan iktisadi düzen içerisinde yapmazsanız ve tıpkı bugünlerde Türkiye'de uygulandığı gibi iç ticaret hadlerini bozarak, o insanları köylerini terk etmeye zorlayarak yaparsanız bu insanlar kentlerde sizin karşınıza çok farklı kimliklerde çıkar. Sonra bu kapkaççılar nereden geliyor diye birbirimize bakar dururuz. Her birinin Türkiye için bir başka gerçekliği, bir başka oturduğu zemin vardır.

Türkiye'de 77 milyon hektar arazi var. Bunun, yaklaşık 1/3'ü yani 25-26 milyon hektarı işlemeli tarıma uygun. Bu işlemeli tarıma uygun alanın da, Nebi Çelik Bey sunusunda 17 milyon hektarının sulanabileceğini söyledi. Bendeki rakama göre Toprak Su verileriyle, teknik ve ekonomik ölçütler dahilinde Türkiye'de sulanabilir alan 8,5 milyon hektardır. Biz bu 8,5 milyon hektarın 4,5 milyon hektarını sulayabiliyoruz. Daha 4 milyon hektar alan bizden su bekliyor ve bu yatırım hızı ile devam edersek bırakın 4,5'tan 17'ye çıkmayı, 4,5'tan 8,5'a çıkmak için daha 40-50 yıla ihtiyacımız var. Oysa biz verimliliği yükseltmekten ve ortalama işletme maliyetlerini düşürmekten bahsediyoruz. Su olmayan yerde tarım olur, ancak bu tarım kapitalizmin anladığı anlamda rekabetçi bir tarım olamaz. Demek ki bu ülkenin bu yatırım eksikliğini kapatması gerekiyor. Ayrıca, işlenebilir alanın ötesinde olan çayır ve meralarla beraber Türkiye'nin tarımsal alanı 39 milyon hektara çıkıyor. 2004 ilerleme raporu diyor ki, Türkiye bu 39 milyon hektarı AB'ye taşıdığı anda, AB'nin toplam tarımsal alanının % 23 oranında artması söz konusu. Yani bu derece büyüklük ifade eden rakamdan bahsediyoruz.

Türkiye'de işletme büyüklükleri 6 hektar. 25 üyeli AB'de işletme büyüklükleri 13 hektar, ama AB 15 üye iken işletme büyüklükleri 17 hektardı. Yani 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılan on yeni ülke ortalama on üç hektara çekmiş. Bu rakamın ABD'de 174 hektar olduğunu sizlerle paylaşmak isterim. Ancak Mahir Gürbüz Bey'in sorusundan da anlaşılacağı gibi, biz bu ortalama işletme genişliğini 6 hektardan 13 hektara zıplatamazsak, ölür müyüz? Bu sorunun yanıtını, AB'nin özellikle Akdeniz ülkelerinden ve yeni katılan merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinden alabiliriz. Oralarda ortalama işletme genişlikleri 4 ile 7 hektar arasında değişmektedir. Ama bu gerçekliği doğru organize ederek orada pekâlâ rekabetçi bir tarım yürütebilmektedirler. İspanya'nın, İtalya'nın, Yunanistan'ın tarımı bunlara örnektir.

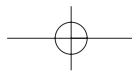
Türkiye 2003 yılı itibarıyla % 6 civarında büyürken tarım % 2,4 küçülmüştür. 2004 yılında % 9,9 olduğu ifade edilen büyüme rakamının yanında tarımdaki büyüme % 2 ile sınırlı kalmıştır. Ancak, bütün Türkiye'yi dolaşan biri olarak ben alt sektörler itibarıyla yaşamı dünden daha iyi olan bir üreticiden bahsetmenin mümkün olmadığını görüyorum. O zaman bu rakamları nasıl açıklayacağız? Eğer 2000'li yıllardan 2004 yılına kadarki süreçte tarımın ürettiği katma değer değişimine bakarsanız bu değer artmadığını görürsünüz. 1994'te DTÖ'nün Uruguay Round Anlaşması yapılmıştır ama bu anlaşmanın Türkiye'ye çok fazla etkisi olmamıştır. Esas etki bu yılın sonunda Hong Kong'da imzalanacak olan anlaşmayla olacaktır. Bu anlaşma farklı formülleri, farklı oranlarda gümrük vergisi indirimini yaratacaktır. Kimi ülkeler daha çok kimisi daha az gümrük vergisi indirecektir. Ama gerçek olan gümrük vergilerinin ineyeğidir. 2003 yılında Cancun'da da bunu yapacaklarını söylüyorlardı. Ama dünyada, bu adil olduğu söylenen ticaretten

kaybeden 20'nin üzerindeki ülke, Amerika'ya döndüler dediler ki, sen 25.000 pamuk üreticine yılda 4 milyar dolar para aktarıırken, bana adil ticaretten söz edemezsin, benimle beraber bir anlaşma yapamazsın. Hong Kong'da da başını Hindistan'ın çektiği G20'ler böyle bir hazırlığın içerisinde. Bu, dünya tarımının bir süre daha az gelişmiş ülkeler tarafından da sürdürülebilir bir etkinlik olması açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Gümrük Birliği Anlaşması yalnızca içeriğinde hububat, süt ve şeker bulunan tarımsal ürünleri, işlenmiş tarımsal ürünleri kapsama almıştır. Ancak bizim rekabet üstünlüğümüzün olduğu yaş meyve, sebze, işlenmiş tarım ürünleri Gümrük Birliği'nin kapsamı içine alınmamıştır. Şimdi tarım reformunu deniyoruz, AB de ilerleme raporlarında IMF ve Dünya Bankası'yla birlikte yürütmekte olduğunuz tarım reformuna devam ediniz, diyor. Bu tarım reformu bizlere neyi getirdi? Mevcut destekleme fiyatlarını baskılayacağız, dünya fiyatları seviyesine indireceğiz. Eğer mısırdaki dünya fiyatlarını konuşuyor isek, mazot, gübre, tohumda, ilaçta da dünya fiyatlarını konuşmamız lazım. Bu ülkede girdi maliyetleri her yıl % 35-40 artarken, yani tarımcının enflasyonu % 35-40 iken, siz çıktı fiyatlarını her yıl azaltan bir politika izlerseniz, bu iç ticaret hadlerini tarım aleyhine bozmaya yönelik bilinçli bir politika seçimidir ve Türkiye'de tarımcının yaşamını mahvetmekten başka bir sonuç doğurmaz. Eğer fiyatlarınızı dünya fiyatlarına çekmek istiyorsanız, yapacağınız girdiyle beraber bir düzen içerisinde bunu yapmaktır. Eğer böyle yapmazsanız bu tasfiyeye dönüşür.

DGD sisteminden söz edildi. Bakın, bu sistem 2000'li yıllarda bu ülkede tanıtıldığında AB, bölgeye, ürüne ve verime göre üretimle bağlantılı bir doğrudan gelir desteği sistemi uyguluyordu. Yani, bölgeden başlarsak, İsveç ve Finlandiya'da, 62. paralelin kuzeyinde, zor koşullarda üretim yapan üreticilerine tona ilave 19 euro para ödüyordu. Sonra yüksek verim üretene daha çok para veren bir sistem kurmuştu. Bir de gereksinimi olduğu, açığı olduğu ürünleri üretene daha çok DGD ödüyordu. Tam o dönemde biz DGD'yi bu ülkeye tanıttık ve sadece bölgeye, ürüne, verime hiçbir şeye dikkat edilmeden, tarla malikliğine ya da zilliyetliğine ya da kiracılığına bakılarak toprak sahibine, dekara 16 milyon lira para ödendi. Hafta sonu Şanlıurfa'daydım. Diyarbakır'da iki tane köy var, birisi Bismil'in Sınanlı köyü, birisi Aslanlı köyü. Her ikisinin de toprakları İstanbul'da yaşayan bir toprak ağası üzerine kayıtlı. Bu iki köyün toplam aldığı DGD toplamı 7 trilyon lira. Ağa minibüs ile 7 trilyon lira DGD'yi alıyor, oradaki çiftçiler de yandık diye bağırıyor. Biz de DGD'yi tarım desteği olarak tanıtmaya çalışıyoruz. Bu ülkede 3,2 katrilyon liranın % 78'i, 2,7 katrilyon lirası DGD olarak tarıma dönüş oranı çok daha az olan bir sistem içerisinde heba edildi. Peki bakanlık ne yapıyor? Bakanlık çok doğru bir iş yaparak DGD'yi çeşitli parametrelere bağlıyor. Bu bizim yıllardır söylemeye çalıştığımız şeydi. Bakın, DGD sistemini DTÖ belirler ve gerçekten üretimden bağımsız olmak zorunda artık. Çünkü, zaten AB de 2003 reformundan sonra tek ödeme denilen yeni bir sisteme geçti ve desteklerini üretimden bağımsız yaptı. Ama bu bir kara mizah, onların üretimden bağımsız olmadığı zaman biz üretimden bağımsız yaptık, şimdi nihayet onlar üretimden bağımsız yaptılar ve şimdi biz bir şeylere bağlamaya çalışıyoruz, böyle bir gariplik var ortada. Peki neye bağlamaya çalışıyoruz, üretime mi, verime mi? Hayır, teknoloji kullanımına, toprak tahliline bağlamaya çalışıyoruz. Bunlar yanlış şeyler değildir, bunlar doğru şeylerdir. Ama AB ilerleme raporu, bu amacı içeren, tarım çerçeve kanununu eleştirmekte, bunu yapmamalısınız demektedir. İlerleme raporuna göre DGD'yi toprak sahibine saçmaya devam etmeliyiz. AB'nin koşullarıyla, Türkiye'nin koşulları aynı değildir. Türkiye kendi koşullarına göre

bir destek sistemi organize etmek zorundadır. Kuşkusuz OTP uluslarüstü bir politika setidir, ama bu uluslarüstü politika setine tam üye olduğumuz anda tümüyle uymak zorundayız. Hiç olmazsa geçiş sürecinde Türkiye'nin bu koşulları kendi lehine çevireceği bir destekleme sistemini kurgulaması doğrudur. Tarım Bakanlığı'nın bu anlamda yaptığını biz de doğru buluyoruz.

1999 yılında bu ülkede tarıma 4,2 milyar dolar destek aktarılıyor iken, 2002 yılında tarıma 1,1 milyar dolar destek aktarılmıştır. Bu rakamlar Dünya Bankası'nın kendi uzmanları ile bu ülkede yaptığı araştıma ve yayınların sonuçlarıdır, bizim rakamlarımız değildir. Kısaca şunu söylüyorlar, AB'nin desteği, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu odaklı reformun sonucu tarımsal gayrisafi milli hasıla 27 milyar dolardan 22 milyar dolara düşmüştür. Çiftçi yılda 4 milyar dolar gelir kaybına uğramıştır. Tarımsal girdi kullanımı % 25-30 civarında azalmıştır. Bütün tarımsal ürünlerin brüt değeri reel olarak azalmıştır. En önemlisi bu ülkede üretici 450.000 hektar alanı işlemekten vazgeçmiştir. Bize tavsiye edilen ve adına reform denilen sürecin sonuçları bunlardır. Türkiye'nin önünde, AB üzerinden gelen ya da DTÖ üzerinden gelen, süreci çok daha rekabete açık kılabilecek yeni bir dönem var. Bu dönemi eskinin paradigması ile konuşarak yürütemeyiz. Bu dönemde yapmamız gereken şeyler var. Tarımsal altyapı sorunlarımızı; arazi tapulaştırma, sulama, tarla içi geliştirme hizmetlerini çözeceğiz. Bu ülkede 3 Temmuz 2005'te Toprak Koruma ve Arazi Yasası çıkartıldı, alkışlıyoruz, iyi oldu. Ama iki tane temel soru var orta yerde. Birincisi, bu yasanın öngördüğü işlerin hangi parayla, ikincisi hangi örgütle yapılacağı. Bu iki sorunun yanıtı yoktur, çünkü bu işlere özgülenmiş özel para yoktur. Tarıma ayrılan paradan yılda 500.000 hektar sulama yatırımı yaparak 10 yıl içerisinde 5 milyon hektar toplamına ulaşmanın bugünkü koşullarda şansı yoktur. Bunu yapmakla görevli Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tam da bu dönemde kapatılmıştır. O halde yasa çıkartmak maalesef hayatta hiçbir şeyi değiştirmemektedir.

Girdi temini ve kullanımı konusuna gelirsek, size birkaç örnek vermek istiyorum: Türkiye'nin yılda 25.000 damızlık hayvana ihtiyacı var ve bunun yalnızca 1.500-2.000 tanesini TİGEM dağıtabiliyor. Özel sektör ise karlı olmadığı için bu alana girmiyor. Koyunda AB'yle rekabet avantajına sahibiz. Ama büyükbaş hayvan varlığı olası bir AB üyeliğinde en çok zarar görecektir. Peki siz bu ülkenin damızlık ihtiyacını karşılayamıyor iseniz, acaba nasıl bir rekabetçi yapı kuracaksınız, bunun için planınız nedir? Temel soru budur.

Türkiye sebze tohumunda tümüyle dışa bağımlı durumda. Dağıtması gereken yılda 800.000 ton hububat tohumununun 1/3'ünü dağıtıyor, ki buna da büyük gayretlerle yeni ulaşılabildi. Peki biz sertifikalı tohum kullanamayacaksak, dışarıdan gelen tohuma bağlı kalacaksak ve bunlara yüksek fiyatlar ödeyeceksek nasıl bir rekabetçi yapı kurabileceğiz, bunun için planımız ne? Türkiye'de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1984 yılında reorganize edilmiştir. O tarihten bu yana gerek kurum içinde gerekse bakanlıkla diğer kurumlar arasındaki tanımlanamayan görev ve yetki çatışması, tarımı yönetilemez hale sokmuştur. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda çalışan meslektaşlarımız, ziraat mühendisleri, veteriner hekimler son derece özverili hizmetler yapmaktadırlar. Ancak bu yapı bozukluğu bir radikal dönüşüm yaratamamaktadır.

Ulusal programı incelediğimizde, Türkiye Ziraî Mücadele Genel Müdürlüğü ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü kurulacağı taahhüt edilmiştir. Ama, yürütülmekte olan reorganizasyon çalışmalarında bu iki genel müdürlüğün de kurulması söz konusu bile değil. O halde bunları niye ulusal

programa yazıyoruz, ulusal programı yazan ekiple, bu işleri yapan ekip birbirinden farklı mı? Bu soruların yanıtını Türkiye'de tarımsal kamu yönetimi verecek.

Araştırma, yayın, denetim; bunlardaki açık, eksiklik, bütün insanların, yurttaşların hissettiği bir şey. Örgütlenme açısından bahsettim, pazarlama kanallarından bahsettim. Bugün semt pazarlarına gelen ürünün pestisit kalıntısı içerip içermediğini denetleyen bir tek organizasyon var mıdır? Antalya'dan çıkan ürünü, Antalya'dan çıkarken denetlemek acaba yeterli olabilmekte midir? Neden semt pazarlarımıza yönelik yeni bir denetleme organizasyonu kuramıyoruz? Borsalar ayrı konu, kamu işletmeleri çok daha farklı bir konu. Toprak Mahsulleri Ofisi, şeker, şeker fabrikaları, Tekel konusu, bunların hepsini ayrı ayrı konuşmamız lazım. Türkiye'de tarımsal özelleştirmeler bir talan öyküsüdür. Rekabetçi yapı kuracağız diye sütte, ette yapılan özelleştirmelerin hepsi bu alt sektörlerin çökmesi sonucunu yaratmıştır.

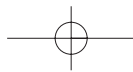
İç ticaretin tarım aleyhinde gelişmesinden, destekleme sisteminden, rekabet sorunundan bahsettim. Türkiye ortalama maliyetlerini indirmeli, verimliliğini yükseltmeli ve bütün bu çerçeveyi, kendi öz yapısıyla kurgulamayı bilmelidir. Bu işleri yapacak olan Türkiye'de yaşayan köylüdür. Eğer bu köylü üzerinde dönüştürücü, onu çağdaşlık projesinin bir aracı haline getirci bir planınız yok ise, bu ülkenin bütününü değil yalnızca bir bölümünü AB'ye katmaya çalışıyorsunuz demektir. Ne yapacağımıza hep beraber karar vermemiz lazım.

Sonuç olarak, 17 Aralık 2004 Türkiye'ye birkaç şey söylemiştir, arkasından 3 Ekim 2005 de birkaç şey söylemiştir. Üç alanda müzakere yapacağız. Tarım ve kırsal kalkınma birinci dosya, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı ikinci dosya, balıkçılık üçüncü dosyadır. Bu dosyaların her birinin açılmasında ve kapanmasında, AB'ye bağlı 25 üye ülke onay verecektir. Toplam almamız gereken onay sayısı 150'dir. Bu yalnızca bir ev ödevi ilişkisi değildir. Çünkü Türkiye'nin AB üyeliği Avrupa'nın merkez ülkeleri arasında bir iç politika sorunu haline gelmiştir. Dolayısıyla ev ödevinizi yapsanız da, pekâlâ yaptınız diye karşılanmayabilirsiniz, birincisi bu. İkincisi, bize hep söylenen, 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz, 1973'te İrlanda bu topluluğa girdikleri zaman inanılmaz fonlar alıp yapılarını dönüştürdüler. Ama artık ortakların politikası, eski politikası ile aynı değil. 1992'den bu yana reforme ediliyor. 2003 yılında yapılan reform, 10 yeni ülkeye hoş geldin partisi hazırlamıştır. Türkiye'nin yılda alabileceği maksimum para bir milyar eurodur. Bunu bilip kendimizi ona göre organize edeceğiz. Bence en önemli konu şu, iki alana değil, üç alana kalıcı delegasyon koyuyorlar: tarım, yapısal politikalar ve serbest dolaşım. Şimdi Halis Akder Hoca, belki de AB daha erken almak için kalıcı delegasyon koyuyor bize, dedi. Dışişleri bakanı da dün, AB bize seneye sizi alacağım dese, ne işe yarar, bu işin heyecanı mı kalır, dedi. Bu iş gerçekten artık bir mizah boyutuna girdi.

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Enver Esendal, *Tüketici Dernekleri*

ÇATAK, (Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Kullanılması) konusunda ülkemizde şu anda gene gündemde olan turizm teşvik programları var. Tarım işletmelerinin özel sektöre kiralanması söz konusu. Bunlardan biri mesela görev yaptığım Tekirdağ'da, Muratlı'daki tarım işletmesidir. 20-

30 yıl veya daha uzun süre için bu işletmeler özel sektöre açılıyor. Özel sektörün tarım faaliyetleriyle bağdaşır bir işletme modeli içerisinde olduklarını düşünmüyorum. Gene, gerek oda başkanımızın, gerek sayın müsteşar yardımcımızın konuşmalarından öyle anladım ki, sanki bizde 20-30 yıl, otuz yıl önce kapatılmış olan bazı kurumlarımıza yeniden ihtiyaç var. Mesela birisi Ziraat Araştırma Genel Müdürlüğü, diğeri Toprak Su Teşkilatı. Bunlar doğrudan doğruya kırsal kalkınmanın emrinde olan, kırsal kalkınmayı sağlamakta son derece hayati öneme sahip bulunan kurumlar idi. Bunları her ne sebeple olursa olsun kaldırdık. Gene sayın oda başkanımız da değişti, içerisinde bulunduğumuz yıl Köy Hizmetleri'ni de kaldırdık. Halbuki bana göre bunlar etkin bir kırsal kalkınma modeli için vazgeçilmez unsurlar idi. Acaba bu kurumların yeniden hayata geçirilmesi düşünülmüyor mü, düşünülebilir mi?

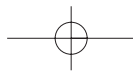
Bir başka sorum da şu: Madem ki bu toprakları özel sektöre kiralyoruz, madem amaç topyekün kalkınma, acaba ülkemizdeki işli, işsiz ziraat mühendislerini kurumsallaştırsak, kırsal kalkınma modeli içinde, birim arazi başına daha fazla gelir getirebilecek bir modeli geliştiremez miyiz? Farklı alanlarda eğitim almış, uzmanlaşmış ziraat mühendislerimizden oluşan bir örgütle, bir işletme modeli geliştiresek, bunlara da bu arazi üzerinde çalışma imtiyazını tanısak. Devlet herkese kredi veriyor, böyle bir gruba da kredi verse ve dese ki, şu kadar bin dönüm alanın işletilmesinden sorumlusunuz. Size 5-10 yıl bir geçiş dönemi tanıyacağım, ama bulunduğunuz bölgede tarım üretimini % 5-10 artırırsanız, bu süre içerisinde işletmenizin devamlılığı sağlanacaktır, altına düşürürseniz, verimliliği sağlayamazsanız elinizden alınıp başkasına verilecektir. Devletin bu yerlerden sağladığı kiralardan fazla bir değeri olduğunu ve buna ihtiyacı olduğunu sanmıyorum. Ama bunun kırsal kalkınmamıza faydalı olacağına inanıyorum. Bu konuda görüşünüz nedir, bakanlığınız böyle bir çalışmayı acaba düşünür mü?

Mahir Gürbüz, TEMA

Tarımsal nüfusun belli bir süreç sonunda % 10'a indirilmesi gerektiği gibi bir hedeften söz edildi. Merak ediyorum, tarım dışı sanayi, ticaret ve diğer serbest sektörlerin moda deyimıyla hazmetme kapasitesi mi artacak? Olumsuz süreç sonunda, kırsal toplumdaki küçük üretim kitlesi topraktan kopacak, kırsal alanı terk edecek de mi bu % 10'a geleceğiz? Yoksa her ikisinin ortak bir bileşeni mi? Niye % 9 değil, % 11 değil? Bir de şu anda AB % 5'e inmişse, biz 10 yıl sonra % 10'a geldiğimizde ne olacak?.

İkinci sorum DGD ile ilgili. DGD'yi üretimle ilişkilendirmeyi doğru buluyorum. Ama bir yandan da DTÖ'nün üretimle ilişkili iç destekleri uygulayamazsınız diye belirlediği koşullar var, Aralıkta 2005'te bu da tartışılacak. Çevre amaçlı tarımsal arazi kullanım programı, çok doğru bir program. Özünde toprağı doğru kullanana destek vermeyi öngören bir program. Ama bildiğim kadarıyla Tarım Bakanlığı bu programı başlatmak için dört tane özel lokal alan seçmiş, iki tanesi galiba Seyfe Gölü'yle Eğirdir, diğerleri de iki tane göl havzası. Şimdi ÇATAK Türkiye coğrafyasında toprağı korumacı bir tarıma destek vermek iddiası taşıyorsa, bunun için kaynağınız var mı, nereden bulacaksınız?

Üçüncüsü, IMF ve Dünya Bankası programının uygulandığı 1999-2002 kesitinde tarımsal gayrisafi milli hasılanın 27 milyardan 22 milyara düştüğü söylendi. Doğru, ama bu bir üretim azal-

ması değildir. Aynı araştırma bu dönemde tarımsal üretimin, gerek bitkisel üretim gerek hayvansal üretimin, fiziki olarak azalmadığını da ortaya koymuştur. Yani fiziki olarak azalmamasına rağmen tarımda gayrisafi milli hasılanın oranı düşmüştür. Bu açıkça bir kaynak kaybıdır.

Servet Yurttağül, *Aliağa Belediyesi*

Ege Bölgesi'nde veya Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde organik tarım yapılabilecek alanlarla ilgili bir haritalandırma yapıldı mı? Örnek olarak, Ege Bölgesi, İl Tarım Müdürlükleri ve sizin listenizde bu çalışmayı bulamadık.

Bir katılımcı

Tarımın temel problemlerinden birinin örgütlenme sorunu olduğu ifade edildi. Örgütlenme sorunu olarak da daha çok kooperatifler ve üretici birliklerinden dem vuruldu. Ancak tarımdaki değişim öyle bir noktaya geliyor ki, çiftçi artık kendi tarlasında uluslararası şirketlerin sözleşmeli üreticisi haline getiriliyor, yani ırgatlaştırılıyor, marabalaştırılıyor, kendi ürününe yabancı hale getiriliyor. Böyle bir süreçte, çiftçi sendikaları örgütlenmesi Türkiye'de kendini duyurmaya başladı ve bu örgütlülük ilk defa devletin denetiminden veya onun önerilerinden farklı bir şekilde tarımsal örgütlenmeye girmiş durumda. Çiftçi sendikaları temmuz ayında Tarım Bakanlığı'na ziyarette bulundu ve çıkacak olan sendikalar yasasında, üretici sendikalarının da gündeme alınması talebinde bulundu. Bakanlığın bu konuda herhangi bir çalışması var mı? Çiftçilerin örgütlenmesine dönük olarak sadece hükümetlerin, devletin belirlediği çerçevede bir örgütlenme mi istiyor? Yani, devlet politikasına destekçi olacak bir örgütlenme mi istiyor?

Şemsettin Eser, *İskenderun Çevre Koruma Derneği*

Kalitenin artırılması ve rekabet ortamının yaratılması konusunda, çiftçimiz direkt arazi sahibine değil, fiilen tarımı yapan kişilere yani bize destek çıkılması gerektiğini söylediğinde hükümet yetkililerimizin beylik bir cevabı vardır: Dışardan daha ucuza ithal ederiz. Bu doğru bir yöntem midir? Hangi kaynakla dışardan ithal edeceksiniz? Bu ömür boyu sürmez diye düşünüyorum.

Uğur Paksoy, *Adana Turunçgil Yetiştiricileri Birliği*

Nebi Çelik Bey, hakikaten Tarım Bakanlığı çok özveriyle çalışarak bir takım yasaları devreye sokmaya çalıştı, devreye sokamadı ama hiç olmazsa yayınladı. Bu yasaların devreye girmesi ve uygulamalar konusunda acaba Tarım Bakanlığı nasıl bir yöntem izleyecek? Özellikle Tarım Sigortaları Kanunu haziran ayında çıktı, fakat bildiğim kadarıyla halen bir uygulama yok.

Gökhan Günaydın Bey, Türk tarımının sorunları derken, bir eksiği daha görüyorum, o da ziraat fakültelerimiz ve ziraat fakültelerinden mezun olan mühendislerimizdir. Maalesef ziraat fakültelerinde istenilen seviyede bir eğitim verilmiyor, ziraat mühendisleri iş bulamıyor. Çünkü eğitim-

de kalite oldukça düşmekte, hasbelkader öğrenciler başka yerlere giremezlerse tesadüfen ziraat fakültelerine giriyorlar. Çünkü ziraat fakülteleri aynı zamanda puanları en düşük olan yerler. Ziraat fakültelerinden mezun olanlar tarlada iş bulamaz haldeler veyahut tarlada görev yapmak istemiyorlar. Ziraat fakültelerini gençlerimiz için birer cazibe merkezi haline getirmek için neler yapmalıyız?

İkinci sorum, odanız eski, oldukça tarihi olan bir oda, bu teşhis ettiğiniz konularda, acaba madde madde bir takım öneriler getiriyor mu odanız? Bu konudaki çalışmalarınız nedir? Acaba çiftçilere ve üreticilere de bir görev veriyor musunuz bu konularda?

Okan Gaytancıoğlu, Trakya Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

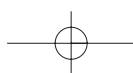
Gökhan Günaydın Bey'in söylediklerine benim de bir katkı olacak. Kendisi sulanan alanların nasıl projelendirildiğinden bahsetti. Ben de buna katkı olarak çok yakın bir örnek vermek istiyorum. Yaklaşık 10 yıldan beri pirinç konusunda bir çalışma yapıyorum. Türkiye pirinçte net ithalatçı bir ülke, yılda 100-150 milyon dolarlık bir kaybımız, dış açığımız var. Biz bu açığı nasıl kapatabiliriz? Tabii su faktörü var, sulanan alanlar var. Örneğin Trakya Bölgesi'nde, güney Marmara Bölgesi'nde Devlet Su İşleri'yle görüşmeler yaptık. Örnek veriyorum, Hamzadere Barajı var, 55 trilyon lira para bulursa bu sene içerisinde bitecek. Ancak ayrılan para bir trilyon lira. Bu mantıkla gidersek 55 yıl sonra biter. Şimdi bu bölgede kuru tarım yapılıyor. Halbuki bu bölge sululu tarıma açılrsa, o bölgede rahatlıkla pirinç tarımı yapılabilecek ve Türkiye'nin ithalatı belki biraz daha azalacak. Tarım politikalarını ve araçları bu yönde yönlendirmek lazım.

Emin Örs, Tarım Alet Makinecileri Birliği

55 yıllık tarım makine üreticisiyim. Daha evvel Gökhan Günaydın Bey Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun kapanacağını söyledi. Bu arada bütün tarım makinecilerinin neredeyse % 80'i kapanmış ya da kapanmak üzeredir. Hiçbir surette tarımsal mekanizasyon yapılmıyor, yeni makineler geliştirilmiyor. Dünya fuarlarına gidip geliyoruz ama gördüklerimizi maalesef Türkiye'de yapamıyoruz. Çünkü çok büyük pazarlama sorunları var. Mesela, ben tütün dikme makineleri yapıyorum, tütün dikme yasaklandı dediler. 40-50 tane makinem ambarımda çürüdü, hurdacıya verdim. Bunun gibi pekçok makineciler de işlerini bırakır hale geldiler. Siz tarımın mekanizasyonunu sağlayacak çalışmaları yapmazsanız verimi nasıl artıracaksınız? Avrupa'nın kalitesine nasıl erişeceksiniz?

Mehmet Ökti, Denizli Köyleri Kalkındırma Derneği

Denizli Köyleri Kalkındırma Derneği'nin sivil vatandaşları olarak kendi aramızda çalışmalarımızı yapıyoruz. Köy kahvelerini yeniden yapılandırmak yönünde bazı düşüncelerimiz var, bu konuda acaba sizler de bir şey söyleyebilir misiniz?

Nebi Çelik, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

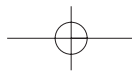
ÇATAK, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Kullanılmasına ilişkin ne yapıyorsunuz diye sorulmuştu. Öyle bölgelerimiz var ki, tarım yapmaya çok müsait değil. Bu alanlarda yapacağınız tarımdan elde edeceğiniz ürün veya gelir oldukça düşük. Bu alanlar erozyon tehlikesi altında olan alanlar, önemli göllerimiz, korunmaya muhtaç alanlarımız olabilir. Oralarda yapılan tarımsal üretimden doğan gelir kaybını telafi ediyoruz. Bunun için bakanlığımızın tarımsal destekleme bütçesine gerekli para konulmuş durumda. Tabii ilk defa bu sene bakanlar kurulu kararı çıktı, pilot proje olarak başladı. Önümüzdeki yıllarda daha da geliştirmeyi arzu ediyoruz.

Diğer bir soru, Türkiye'de bulunan çeşitli tarım işletmelerinin özel sektöre kiralanması ve amacı dışında kullanılması yerine bu işletmelerin ziraat mühendislerine verilir oralarda tarımsal faaliyetlerin yapılmasıydı. Ben tarım dışı amaçla kullanılıyor kelimesine karşıyım. Mesela hükümet bazı alanları turizm amaçlı tahsis etti, doğrudur. Fakat Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bir kamu iktisadi teşekkülüdür, ticari bir şirkettir. O anlamda belli bir ihaleyle bunları özel sektöre kiraya vermektedir. TİGEM'in sahip olduğu 380.000 hektar civarında arazi varlığının ancak % 3,6'sı özel sektöre, belli bir süre için kiraya verilmiş durumdadır. Yani kârlı ve verimli olmayan işletmeler verilmiştir.

Diğer bir konu, bunlar ziraat mühendislerine, veteriner hekimlere, bu meslekten olan insanlara kiraya verilemez miydi? Evet, verilebilir ancak buraya yatırım yapacak olan insanların sermaye sahibi olması lazım. Yani belki devletimizin bu insanlara kredi açması gerekebilir. Bu bağlamda biraz önce dediğim gibi TİGEM bir ticari işletme olduğu için bunu göze alması belki de mümkün değildir. Yalnız şunu da önemle belirtmek istiyorum, bugüne kadar TİGEM'in vermiş olduğu arazilerde özel sektörün yaklaşık 160 milyon dolarlık yatırımı söz konusu. Bunu da göz ardı edemiyoruz.

Tarımsal nüfusun 2020 veya 2022 yılında % 10'a indirilmesine yönelik bir soru vardı. Çok açık ve net söylüyorum, bu bakanlığımızın politikası değildir. Bu 8. planda yer alan bir yaklaşımdır, bir hedeftir, tutar ya da tutmaz. Amaç tarımdaki nüfusu azaltmaktır. Eğer diğer sektörlerde hızlı bir gelişme söz konusu ise, hizmetler sektöründe olabilir, sanayi sektöründe olabilir, bu nüfus kendiliğinden kayacaktır. Bu bir hedeftir, yani bunu bir sihirli değnekle % 10'a çekmek gibi bir amacımız yoktur. Bakanlığımızın özellikle kırsal kalkınmayla ilgili, 2006 yılı bütçesine de koymuş olduğu yaklaşık 250 trilyonluk bir kaynaktan söz ettim. Yine bu sene başlattığımız ARIP projesi için 30 milyon dolarlık bir kaynak ayrılması söz konusu. Amacımız, kırsal kesimde, insanlara tarımsal üretimin yanında, kırsal sanayileri de kurmak suretiyle, alternatif imkânlar sunmaya çalışmak, tarımsal sanayiye yönelik, paketleme tesisleri, ambalajlama tesisleri, süt sağım ünitesi, süt toplama tankları oluşturmaktır. Yine kırsal kesimde el sanatlarının, kırsal turizmin geliştirilmesini sağlamaktır. Bu alanlarda AB modeline uygun masraf paylaşımı çerçevesinde yatırım yapan sanayicilere yapacağı yatırımın yarısını ödemeyi öngörüyoruz. Tabii bu proje esasına dayalı olarak işleyecek bir sistemdir. Böyle olduğu takdirde bir kısım nüfusun tarımsal sanayi alanlarına kaydırılmasının da mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Prim desteklerini artırdığımız doğrudur. Prim desteklerini bildiğiniz gibi bir sene sonra ödediğimiz için, DTÖ kurallarına aykırılık söz konusu değildir. Diğer bir husus *de minimis* kuralıdır, ya-

ni tarımsal üretim değerinin % 10'undan az olması kuralı geçerlidir. Mevcut desteklerde bu kuralı aştığımızı düşünmüyorum. Yani o yılki bitkisel üretim veya o ürünün ürün miktarıyla değerini karşıtığınızda toplam tarımsal üretim değeri içerisinde % 10'un altına indiğinde DTÖ kuralıyla ilgili herhangi bir sorunla karşılaşmamış oluyoruz.

Diğer bir soru ÇATAK'la ilgiliydi. İlk defa pilot proje olarak Seyfe Gölü ve Eğridir Isparta'da başlamıştır. Bu bir pilot projedir ve gerekli kaynağı vardır. Toplam tarımsal destekler içerisinde yaklaşık % 5'lik bir paya sahip olduğu için zaman içinde yaygınlaştırmayı düşünüyoruz.

Ege Bölgesi'nde organik tarım alanlarının haritalandırılmasının yapılmadığını söyleyebiliriz. Fakat bakanlığımızın tarım havzalarının belirlenmesi, iklim şartlarına göre en uygun ürün tipinin geliştirilmesi yönünde çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsama organik tarım da dahil edilebilir.

Konuşmamda belirttiğim gibi, 2004 yılı içerisinde Üretici Birlikleri Yasası, yine aynı yıl içerisinde Üretici Birlikleri Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yasaların uygulanması bakımından belki bir takım sıkıntılar olabilir ama dediğim gibi sadece bir yıl içerisinde doksan dörde yakın üretici birliği kurulmuştur. Bunlar zamanla gelişip güçlenecektir. Örgütlü, rekabet gücü yüksek bir tarım politikası oluşturmak temel hedefimizdir.

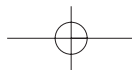
Son yıllara baktığımızda tarımda net ihracatçı konumumuzu devam ettiriyoruz. Son birkaç yıl içerisinde üretimde de ciddi anlamda artış söz konusudur. Bunu mısır, buğday, arpa, bazı meyve türleri, fındık ve kuru kayısı için söylemek mümkündür. Tarımda 2004 yılında % 2'lik bir büyümeden bahsedebiliriz, bu sene de % 1 oranında bir büyüme beklenmektedir. Fakat üretimde artış fiyat düşüşüne sebep olduğu için tarımdaki büyümeyi bu fiyat düşüşü bir ölçüde frenlemiştir diyebiliriz.

Bakanlık olarak Toprak Koruma Yasası, Tarım Sigortası Yasası, Üretici Birlikleri Yasası'nın çıkarılmasını sağladık. Zaman içerisinde uygulamada yaşanabilecek sorunların giderilebileceğini düşünüyorum. Ben 1988 yılında girdiği Devlet Planlama Teşkilatı'nda uzun yıllar çalıştım. O yıllarda Tarım Sigortası Yasası çıkarılması yıllık programlarda yer alıyordu. Demek ki 20 yıldır devam eden bir yasa çalışması ve bunun bir anda olması veya genişlemesi beklenemiyor. Zaman içerisinde bütün bu sorunların aşılacağını umut ediyoruz.

Bakanlığın önemli görevlerinden biri çiftçilerin artık kahvede oturmasının önüne geçmektir. Onların eğitimi ve bu konuda yürütülen yayın faaliyetleri bizim için önemlidir. Eğitim anlamında bir işbirliği düşünülebilir.

Gökhan Günaydın, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası

Tarım Bakanlığı'nın yeni uygulamasının DTÖ'ye aykırı olduğunu sanmıyorum. Çünkü doğrudan üretime değil, teknolojiye, tahlillere destek veriliyor. İkincisi, Mahir Gürbüz Bey'in saptamasına göre reform döneminde tarımsal üretim artışı veya azalışı reel olarak olmamıştır. Ancak 1999-2002 yıllarında tarladaki üretim toplam 68 milyon tondan 60 milyon tona düşmüştür. Ayrıca şeker pancarı ve tütün üretiminde düşüş vardır. Demek ki, bu ürünlerde bir üretim azalışı söz konusudur.

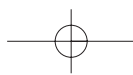
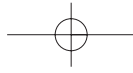
Ziraat Mühendisleri Odası 51 yıllık bir oda, 36 bin üyesi var. Türkiye'de ziraat fakülteleri sistemi gerçekten bir sorun alanıdır. 250.000 civarında işsiz mühendis ve mimarın 10.000'i ziraat mühendisidir. Bu yüksek sayıya rağmen Türkiye'deki 23 ziraat fakültesinin 20'si yılda 3.000 mezun veriyor! Bu yapı Türkiye yararına yeniden kurgulanıp, yeniden yapılandırılmalıdır.

Ziraat Mühendisleri Odası'nın bilim adamları ve demokratik kitle örgütleri yöneticileriyle birlikte hazırladığı, tarım ile ilgili sorun alanlarına ilişkin ciltlerce kitapta yanıtları var. Tarım Bakanlığı görevlileri bunlardan faydalanıp ev ödevlerini yapmalılar.

İkincisi, sayın müsteşar yardımcısı TİGEM'lerin amaç dışı kullanılmadığını söyledi. Yalova'da ve Dalaman'da, ki Dalaman özellikle TİGEM'in amiral gemisidir, tarım arazisi resmen peşkeş çekiliyor. Kimlerle anlaşma yapıldığını göreceğiz. Bunlar Bakanlar Kurulu kararları ile yapılıyor, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın sorunu değil.

Bir arkadaşımız kahveleri değil, okulları yapılandırmalıyız dedi. Ancak, köylerimizde sigara dumanları altında okey oynayan erkeklerin yerine, uygar ortamlarda erkeklerle kadınların beraber sohbet ettiği köy kahvelerini keşke bizler yaşarken görebilsek, galiba birçok şey böyle dönüşmüş olacak.

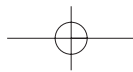

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ-AB TARIM POLİTİKALARI

Prof. Dr. Ahmet Şahinöz, *Hacettepe Üniversitesi*

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) şu günlerde 10. yılını kutluyor. Bundan 10 yıl önce GATT'ın yerini aldı ama GATT'la aynı idealleri paylaşıyor, aynı ideoloji çerçevesinde şekilleniyor. Bu ideoloji ekonomik büyümeyi ve istihdamı artırmak için ticari engelleri kaldırmak şeklinde tarif edilebilir. İdeal böyle olunca bugün yaşanan küreselleşmenin baş mimarı olarak görülmektedir. Baş mimarı olarak görüldüğü için dünyamızda yaşanan ve küreselleşmeye atfedilen yoksullukların, eşitsizliklerin, işsizliğin, gelişmemişliğin ve farklılığın artışındaki sorumluluk da DTÖ'ye yüklenmektedir. Ancak DTÖ küreselleşmeye çok da fazla hakim değildir. Bugün dünya ticaretinin % 95'ini gerçekten de DTÖ kontrol ediyor. Fakat bu % 95'lik ticaretin % 40'ı çokuluslu şirketler arasında gelişti. DTÖ ekonomik aktörlere ve piyasaya doğrudan müdahale edemediği ve kararlar demokratik bir mekanizmayla alındığı için, 150 üye ülkenin çıkarlarının bir noktada örtüşmesinin zorluğundan dolayı, DTÖ küreselleşmenin zannedildiği gibi gerçek denetleyicisi, yönlendiricisi değildir. DTÖ, dünya ticaretinin tümüne nüfuz etme sürecini yoğun olarak yaşamaktadır. Bunun en büyük örneği tarım kesimidir. II. Dünya Savaşı sonrasında neoliberal dalga yani dünya ticaretinin serbestleşmesi dalgası ortaya çıkmıştır ve bu dalganın başını ABD çekmiştir. Bunu gerçekleştirecek temel kurumlardan bir tanesi de GATT, yani bugünkü DTÖ'dür. Bu neoliberal dalganın ortaya çıktığı bir dönemde OTP gibi dünyanın en müdahaleci ve en pahalı, maliyeti en yüksek politikasının uygulamaya girebilmesi, ancak DTÖ'nün, yani o dönemdeki GATT'ın serbest ticaret kuralları dışında kalmasıyla izah edilebilirdi. Neden, tarım serbest ticaret kuralları dışında kalabilmiştir? Çünkü tarım kesimi doğal koşullara bağımlıdır ama aynı zamanda her ülkede tarım kesimi sosyal yapının içerisinde çok büyük bir ağırlığa sahiptir. Ayrıca, ülkeler için gıda güvencesi çok önemli bir stratejik hedeftir. AB'yi Ortak Tarım Politikası oluşturmaya iten nedenler yalnızca tarımın doğal koşullara olan bağımlılığı ya da tarımın sosyal yapı içerisindeki ağırlığı değildi. Bunlar önce de vardı. AB'yi Ortak Tarım Politikası'na iten asıl neden gıda güvencesidir, yani ülkelerin bir yerde kendi kendilerine yetebilme, kendi geleceğini güvence altına alma politikalarıyla ilgilidir. Ancak, bu politikalar 1980'lere kadar sorunsuz devam edebildi. Çünkü 1980'lere kadar dünya piyasalarında tarım ürünleri arzı hep tarım ürünleri talebinin arkasında kalmıştır. AB'nin dünya piyasalarına kendi fazlasını ihraç etmeye başlamasına kadar, yani 1980'li yıllara kadar, piyasalarda çok fazla sorun yaşanmamıştır. AB Ortak Tarım Politikası'nı yüksek destekleme fiyatları üzerine kurup dışarıya ancak sübvansiyonlarla tarım ürünü ihraç edebilirdi. Bu fiyatlarla dışarıya ürün satamayacağı için aradaki farkı ödemek durumundaydı. Böyle bir sübvansiyon sisteminde bunun karşısında ancak ABD olabilirdi. Dünya piyasalarını kontrol eden ABD'ydі ve bundan zarar göreceк olan da ABD'ydі. Dolayısıyla 1980'li yılların başında iki blok ve iki tarım gücü arasında bir sübvansiyonlar savaşı yaşanmaya başladı.

AB ve ABD tarım konusunda bir noktada buluşamadığı için 1986'da 4 yıl sürmesi gereken Uruguay Round 7 yıl sürdü. Ne zaman AB tarım konusunda reform yapmaya razı olmuştur, o zaman Uruguay Round 1993 yılında bitirilebilip 1994 yılında Marakeş'te nihai metin, tarım anlaşması imzalanabilmiştir. Bütün bundan ortaya çıkan önemli nokta, tarım kesimi artık küresel ekonomi-

nin, piyasa ekonomisinin bir parçası olduğudur. Tarım kesimi istisnaları artık yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Tarım anlaşması 10 yıldır uygulanıyor. İhracat sübvansiyonlarının ve iç desteklerin azaltılması, pazara girişin kolaylaştırılması, yani gümrük vergilerinin azaltılması üzerinde yoğunlaşmış, gelişmiş ülkeler bu kadar, gelişmekte olan ülkeler şu kadar azaltacak diye belli oranlar verilmişti.

Ama önemli olan ikinci nokta, DTÖ'nün yalnızca dış ticarete değil, ülkelerin iç politikalarına da karışmaya başlamasıydı. Yani DTÖ yalnızca gümrük vergileriyle ya da ihracat sübvansiyonlarıyla ilgilenmeyip, aynı zamanda ve özellikle iç politikalarla ve iç desteklerle ilgileniyor. İç desteklerinizin ne kadar olacağını saptamaya çalışıyor. Çünkü DTÖ geçmiş dönemde, eğer bir ülke iç politikalarında müdahaleci ise, bir sektörü destekliyorsa, o ülkenin uluslararası piyasalarda rekabetçi olmasının mümkün olmadığını görmüştür. Bunun için iç desteklerin kademeli olarak azaltılması yönünde karar almıştır. Gerçekten de DTÖ'nün 2005 yılı raporunda tarım politikalarında bir U dönüşü oldu. Gelişmiş ülkeler, bu taahhütlerine uymuşlardır, yükümlülüklerini yerine getirmiş, yani 5 yıl içerisinde dış korumalarını % 36, ihracat sübvansiyonlarını % 36 ve iç desteklerini % 20 oranında azaltmış, yani taahhütlerini yerine getirmişlerdir. Burada bir sorun yok. Ancak, gelişmekte olan ülkeler belki de gelişmiş ülkelere daha fazla taahhütlerini yerine getirmişlerdir. Yani taahhütlerden daha fazla serbestleşmişlerdir. Çünkü bu ülkeler yalnızca DTÖ'nün yükümlülükleriyle karşı karşıya kalmamış aynı zamanda Türkiye örneğinde olduğu gibi, IMF gibi kuruluşlarla imzaladıkları yapısal uyum programları çerçevesinde bir de tarımsal serbestleşmeye gitmişlerdir.

Türkiye'de son 5 yıldır uygulamada olan DGD meselesini bize empoze eden, uygulattıran DTÖ değildir, AB de değildir, IMF'nin ve Dünya Bankası'nın kendisidir. Bu taahhütlerini yerine getirmiş olmalarına rağmen destekler azalmış değildir. Bu taahhütlerin yerine getirilmesi hiçbir zaman tarımsal desteklerin azaldığı anlamına gelmemelidir. Bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1995 yılında 230 milyar dolar civarında olan OECD ülkelerinin tarım kesimine destekleri, 2003-2004 döneminde 310 milyar dolara yükselmiştir. Yani destekler azalmamıştır, bilakis artmıştır. Bu dönemde bütün gelişmiş ülkelerin DTÖ'nün yükümlülüklerini yerine getirdiği doğrudur, ancak yardım aktarım kanalları değiştirilmiştir. AB'de 1992 reformundan sonra, destekleme fiyatları kademeli olarak aşağıya çekilmiştir. Aradaki fark üreticilere, önce % 100 oranında, daha sonra düşen oranlarda telafi edici ödeme olarak yapılmıştır. Bu gelişmiş ülkelerde, DTÖ'nün uygulamaya girdiği dönemde, üretim azalmamış, artmıştır. Üretim artınca dünya piyasalarındaki fazla da artmıştır.

OECD ülkelerinde 1986-1988 döneminden 2000-2002 dönemine vergi mükelleflerinden tarım için alınan miktar, 56 milyar dolardan, 91 milyar dolara yükselmiştir. Yani, gelişmiş ülkeler için fazla üretim, refah kaybı demektir. Bizim için, yani gelişmekte olan ülkeler için ne demektir? AB'nin ABD'nin fazlası, Senegal için tavuk sektörünün yok olması demektir. Çünkü Senegal'de tavuk maliyeti 2,28 eurodur, AB Senegal'e, 1,37 euroya tavuk satmaktadır. Bu da ülkede tavuk sektörünün yok olması demektir. Diğer Afrika ülkeleri için, Çad için, Batı Afrika ülkeleri için sadece milyonlarca çiftçinin yok olması değil, bu ülkelerin ekonomik gelişmelerinin topyekün sektöre uğraması demektir. Batı Afrika ülkelerinin dış gelirlerinin yarısından fazlası, bazılarının ne-

redeyse % 80'i pamuktan sağlanmaktadır. Ama ABD'nin bir ölçüde de AB'nin pamuğa sağladığı sübvansiyonlar sonucunda pamuğun birim fiyatı 36 sente düşmüştür. Bu fiyatla ABD'nin çiftçisi üretim yapamaz.

Dünyanın en etkin çiftçileri pamukta Batı Afrika'da bulunmaktadır. Ancak Batı Afrikalı çiftçiler ürünlerini bu fiyattan satamamaktadır. Çünkü DTÖ damping fiyatlar karşısında soruşturma açmaktadır. Eğer ucuz fiyatlarla dünya piyasasına çıkarsanız soruşturma açmaktadır. Damping fiyat, dünyada karşılaştırmalı üstünlüklere göre ticaretin oluşmasını isteyen serbest ticaretin babası bir iktisatçıya, David Ricardo'ya göre ülkelerin maliyet avantajlarına dayalı olarak oluşturulur. Oysa, 1948 yılında ABD tarafından GATT'a eklenen bir madde dampingi farklı olarak iç fiyatlarla dış fiyatlar farkı olarak tanımlamıştır. Eğer siz, dünya piyasasına iç fiyatlarınızdan daha düşük fiyatlarla çıkarsanız damping yapmış olursunuz. Yani ABD için böyle bir fiyatın oluşması mümkün değildir. Çünkü ABD için iç fiyatlarla dış fiyatlar eşittir. Ama ABD rekabet üstünlüğünü kamu finansman gücünden sağlıyor. Şu an dünya piyasalarında rekabet gücünü belirleyen ülkelerin kamu finansman gücüdür. Bunu DTÖ'nün 2005 yılı raporu da teslim etmektedir. Zaten Dünya Bankası uzmanlarının dediği gibi, gelişmiş ülkelerin fazla veren sübvansiyona dayalı politikaları, ekonomik açıdan anlamsız, politik açıdan modası geçmiş, doğal çevre açısından yıkıcı, etik açıdan da savunulamazdır. Gelişmekte olan ülkeler ilk kez Cancun'da seslerini duyurabilmiş, ABD ve AB'nin aralarında yaptıkları anlaşmanın artık dünya anlaşması anlamına gelmeyeceğini göstermişlerdir. Artık gelişmekte olan ülkelerin de var olduğunu, onların çıkarlarının, beklentilerinin, önceliklerinin, AB'den ve ABD'den çok farklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ını oluşturan Brezilya, Çin, Hindistan, Pakistan vs. G20'yi oluşturarak artık bundan sonra böyle gitmeyeceğini ortaya koymuşlardır. 2001 yılındaki DOHA Kalkınma Konferansı'ndan sonra 2003 yılına kadar, gelişmekte olan ülkeler değişen hiçbir şey olmadığını görmüşlerdir. Ama aradan geçen 30 yıl içerisinde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında fark giderek açılmıştır. 30 yıl önce, kişi başına gelir olarak satın alma gücü paritesine göre % 10'u oluşturan gelişmekte olan ülkeler, bugün % 6'lara düşmüşlerdir.

Bu genel girişten sonra bütün bunların Türkiye tarımına etkilerine gelince DTÖ ve AB aynı kuldarda gidiyor. Eğer biz DTÖ'nün kurallarına uyarsak, AB'ye de uyumu bir şekilde sağlayacağız. DTÖ 10 yıl içerisinde bizi çok fazla etkilemez, çünkü Türkiye aslında iç talebe yönelik üretim yapmaktadır. Dışarıda, tahılda olsun, hayvansal ürünlerde olsun çok fazla rekabet iddiasında olan bir ülke değildir. Onun için bu tarım anlaşmasının kurallarından çok fazla etkilenmemiştir.

Ancak bizi etkileyecek olan 2004 yılında Cenevre'de kabul edilen çerçeve metindir. Birincisi, çok yüksek gümrük vergileriniz varsa, gümrük vergileriyle korunuyorsanız bu bant sistemine göre vergiler çok fazla azaltılacak. Ancak, DTÖ gelişmekte olan ülkeler için özel ve lehte muamele olanağını veriyor. Türkiye bunu kullanabilir. İkincisi, iç desteklerde sıkıntı çıkabilir, çünkü iç desteklerde *de minimis* diye bir destek ölçüsü var, bu % 10'dan % 5'e inerse Türkiye tarımı için çok büyük bir sorun ve zarar olur. Çünkü DGD Türkiye ve AB için aynı şey değildir. AB'de buğday 102 euroya üretilmektedir ama Fransa'da 63 euro telafi edici ödeme yapılmaktadır. Bakın, Türkiye'nin koşullarıyla, AB'nin koşulları bir değildir, dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir ödemeyi yapabileceğini söyleyemeyiz. Türkiye tarımı, henüz DGD'yi bir politika aracı olarak kullanabilecek

durumda değildir. Türkiye'nin yapısal sorunları vardır. Bu yapısal sorunları aşmak için, Türkiye'nin politika aracı olarak, destekleme aracı olarak fark ödeme sistemini kullanması gerekiyor. Türkiye'nin DGD'yi bir sosyal politika aracı olarak kullanması gerekiyor. Yani DGD yeterli geliri olmayan çiftçilere, pazara yeterince ulaşamayan çiftçilere, kırsal kesimde yeterli gelir sağlayamayan ancak kentler yeterince iş olanağı sunmadığı için kırsal kesimde kalmak zorunda olan insanlara verilmesi gereken bir sosyal politika aracıdır. Esas kullanılması gereken fark ödeme sistemidir. Fark ödeme sisteminin kullanılabilmesi için de DTÖ ikinci tarım anlaşmasında Türkiye'nin ne yapıp edip *de minimis* % 10'dan % 5'e inmesini engellemesi gerekiyor. Bunu yapması için Türkiye'nin potansiyeli vardır, o potansiyel de öteki gelişmekte olan ülkelerdir.

Nuran Alsan, TC Dış Ticaret Müsteşarlığı

GATT ve DTÖ tarım anlaşması konusunda daha teknik düzeyde bilgi vermeye çalışacağım. Tarım anlaşması, ileri tarım müzakerelerindeki gelişmeler ile Türkiye ve AB'nin tarım müzakerelerindeki pozisyonunu özetlemeye çalışacağım.

Tarım ürünleri ticaretinde tarım anlaşması daha uzun dönemde adil ve serbest piyasa düzenine dayalı bir sistem oluşturmayı temel almıştı. Bu konuda da iç destekler, ihracat sübvansiyonları ve pazara giriş konularında spesifik taahhütlerle destek ve korumaların azaltılması yönünde düzenlemeler getirilmiş. Üstlenilen taahhütleri gelişmiş ülkelerin 6, gelişme yolundaki ülkelerin 10 yılda tamamlanması hedeflenmişti. Anlaşma 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girdiğinden, gelişme yolundaki ülkelerin uygulama dönemi 2004 yılında tamamlanmış bulunmaktadır. Pazara girişte en önemli husus, tarifeleştirme, yani tarife dışı tedbirlerin tarife eş değerinin hesaplanmasıydı. Bunun yanı sıra tarifelerin bağlanması diğer bir önemli konuydu. Tarifeleştirme yapılan ülkelere asgari giriş kotaları açma zorunluluğu ve bu ülkelerin özel korunma önlemleri mekanizmasından yararlandırılmaları söz konusuydu. Bir de bazı ülkeler tercih üzerine özel muamele hakkından yararlandırılmıştı. Amber kutu da gene aynı şekilde, iç desteklerde indirim taahhütlerine tabiydi. Yalnız AB'nin ısrarı üzerine mavi kutu ödemeleri, amber kutu ödemeleri kapsamında olmasına rağmen, indirim taahhütlerinden muaf tutulmuştur. Yeşil kutu ise, ticareti minimum seviyede bozduğu kabul edilerek, indirim taahhütleri dışındadır. Bunun dışında, *de minimis* asgari destek seviyesi muafiyeti ve gelişme yolundaki ülkelere tanınan özel bazı hükümler söz konusudur. İhracat sübvansiyonları miktar ve değer indirimlerine tabidir. Tarım anlaşması da devam etmekte olan ileri tarım müzakereleriyle yakın bir gelecekte yeni disiplinler altına girmek zorunda kalacaktır. Burada, tarifelerde indirim yapılmış, iç desteklerde 1986-1988 yılı destek seviyesi üzerinden taahhütte bulunularak indirim üstlenilmiş ve ihracat sübvansiyonları 1986-1990 döneminde sadece destek verilen ülkelere, desteğin ürünlerin indirime tabi tutulması kaydıyla devam ettirilmesine olanak sağlanmıştır. Bu anlamda o dönemde ihracat sübvansiyonu verilmeyen ürünlere, tekrar sübvansiyon verilmesi söz konusu olmamaktadır. Bu da tarım anlaşmasıyla getirilen önemli bir disiplindir. Tarım anlaşmasının getirdiği disiplinler gerçekten tarım sektörüne gelen önemli bir reformu göstermekteydi. Ama bu anlaşmanın içerdiği bazı boşluklar, hep uygulama döneminde eleştiriye tabi tutuldu. Bunlar tarifeleştirme işleminin aslında tarifelerin eşdeğerinden yüksek bağlanmasına neden oldu. Böylece indirim taahhütlerinin etkisinin bertaraf edilmesiy-

le; özel korunma önlemleri mekanizmasının sadece tarifeleştirme yapan ülkelere kullanılması bu ülkelere haksız bir kazanç sağladı. Kota dışı tarifelerin çok yüksek olması, kotaların doldurulmaması; iç desteklerde amber kutu desteklerin toplam üzerinden bağlanmasının ürünler üzerinde neden olduğu, iç destekler için tespit edilen baz dönemin, en yüksek destek verilen dönem olması nedeniyle, bu konuda da indirim taahhütlerinin etkisi azaldı. Uygulama döneminde desteklerdeki indirim taahhütlerine rağmen, ülkelerin verdiği toplam desteklerde artış görüldü. Tarım anlaşmasının 20. maddesi, tarım sektöründeki reformun devam eden bir süreç olduğu dikkate alınarak, uygulama döneminin bitiminden bir yıl önce ileri müzakerelere başlanılmasına dayanak teşkil etmiştir. Böylece Mart 2000 tarihinde başlayan tarım müzakereleri DOHA'da düzenlenen 4. bakanlar konferansına kadar ülke önerilerinin toplanması ve detaylı olarak ülke önerilerinin görüşülmesiyle geçmiştir. DOHA deklarasyonunun önemli bir hususu, daha önce başlayan tarım müzakerelerinin görev çerçevesinin açıklığa kavuşturulmasıydı. DOHA'da alınan kararlarla tarımda daha serbest bir piyasaya geçilmesi, ihracat sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması, ticaret bozucu iç desteklerin azaltılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra aynı metinde ticaret dışı konuların, özel ve lehte muamele hükümlerinin de müzakerelerin ayrılmaz parçası olduğu konusu yer almaktadır. Ülkeler arasında fikir ayrılıkları, DOHA'da belirlenen çerçevenin içinin doldurulmasına engel olmuştur. Bu durum Cancun görüşmelerine kadar devam etmiştir. Cancun bakanlar konferansı, uzlaşmadan sonuçlanmışsa da getirdiği üç önemli gelişme vardır. Bunlar, pamuk inisiyatifi, AB ve ABD'nin uzlaşması ve bunların uzlaşması karşısında G20 olarak adlandırılan karşı grubun müzakerelere önemli bir şekilde müdahil olmasıdır. Cancun'daki başarısızlık üzerine ilerleme kaydedemeyen müzakerelere bir ivme kazandırmak amacıyla Cenevre'de yapılan toplantılar sonucunda, reform süresine ilişkin genel hatları içeren ancak indirim formülleri ve oranları, uygulama döneminin süresi gibi detay unsurları müzakerelere bırakan bir çerçeve karar 1 Ağustos 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Bu çerçeve karar, aynı zamanda Temmuz Paketi olarak da adlandırılmaktadır. Çerçeve kararlar, aslında reform sürecine ilişkin genel hatlar belirlenmektedir. Ancak formüller, oranlar, uygulama döneminin süresi gibi detay unsurlar müzakerelere bırakılmaktadır. Şimdi önümüzde Hong Kong'da yapılacak 6. bakanlar konferansı var. Görülen o ki, bu konferansa, iç destekler ve ihracat rekabeti konusunda belli ilerleme sağlanmış olsa da, pazara giriş konusundaki devam eden fikir ayrılıkları nedeniyle uzlaşmış bir metinle gidilemeyecektir. Halen Cenevre'de devam eden toplantılarla, Hong Kong konferansına kadar bir ilerleme sağlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim, DTÖ Genel Direktörü Pascal Lamy son yaptığı açıklamada, belki de konferanstan beklentilerin daha aşağı çekilmesi gerektiğini, Hong Kong'un görüşmelerin önümüzdeki yıl tamamlanabilmesi için bir adım olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İleri tarım müzakerelerinin genel gidişatıyla ilgili bu özet değerlendirmeyi yaptıktan sonra Türkiye'nin ileri tarım müzakerelerindeki pozisyonuyla ilgili kısa bir bilgi vermek isterim. Müzakere süreciyle birlikte Dış Ticaret Müsteşarlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yakın bir işbirliği içerisinde çalışmaya başlamıştır. İlgili bakanlıklar, kamu ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla ulusal çalışma grubu oluşturulmuş, bunun dışında teknik düzeyde oluşturulan alt gruplarda çalışmalar yapılmaktadır. Ulusal çalışma grubunun görüşlerine sunulacak Cenevre'de devam eden tarım komitesi özel oturumlarına bu görüşler taşınmaktadır. DOHA'da genel müzakere açılmasının-

dan sonra, tüm müzakere konularına yönelik eşgüdümün sağlanabilmesi ve ülkemiz görüşlerinin de kapsamlı olarak belirlenebilmesi amacıyla, DTÖ'yle koordinasyon kurulu kurulmuştur ve kurul belli aralıklarla toplanarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu kurul ilgili tüm bakanlık, kurum, kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla oluşmaktadır. Türkiye'nin ileri tarım müzakerelerindeki pozisyonu, tarımın gümrük birliği kapsamında olmaması dikkate alınarak ülke öncelikleri çerçevesinde belirlenmiştir. Ancak, tam üyelik perspektifiyle mümkün olduğunca AB politikaları da dikkate alınmaya çalışılmıştır. Türkiye, ileri tarım müzakerelerinde tarife indirimlerinin gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonları ve iç destek uygulamalarına son vermeleri ya da destekleri önemli ölçüde kaldırmaları şartıyla gerçekleştirilmesini istemektedir. Ayrıca Türkiye olası tarife indirimlerinin, hassas ürünlerde daha az indirim yapılmasına olanak sağlayan Uruguay Round formülü ile gerçekleştirilmesini savunan ülkeler arasında yer almıştır. İleri tarım müzakerelerindeki temel stratejimiz pazara girişte tarife indirimlerini asgari seviyede tutmak olarak belirlenmiştir. Rekabet eşitliğinin sağlanması açısından gelişmiş ülkelerin destek ve sübvansiyon uygulamalarında esaslı indirimlere gitmeleri önemli görülmektedir. Ancak, tabii destek ve sübvansiyon uygulamalarında bu tür bir yaklaşımın tarife indirimine yansımalarının büyük olacağı görülmektedir. Bu nedenle ihracat ve iç desteklerde önemli oranda liberalizasyonu savunan ülkeler aynı zamanda tarifelerde de önemli indirimleri gerçekleştirecek formüller geliştirmişlerdir. Bu durumda tarife indirimlerinde esneklik sağlanabilmesi önem arz etmektedir. Şimdi çerçeve metinde tarife indirimleri esneklikleriyle ilgili olarak hassas ürün esnekliği -ki bu tüm ülkelere tanınan bir esneklik- karşılığında pazara girişin sağlanabilmesi için tarife kotasının, eksik yaptığımız tarife indirimi kadar genişletilmesi söz konusudur. Özel ürün esnekliği ise, gelişme yolundaki ülkelere kırsal kalkınma, gelir idamesi ve gıda güvenliği kriterleri ile daha az indirim yapması veya yapmamasına olanak sağlanmasıdır. Bu amaçla, özel ürün esnekliği etrafında birleşen ülkelerin oluşturduğu G33 grubu içinde yer alınmıştır. Bu grup aynı zamanda özel korunma önlemleri mekanizmasının kurulmasını da desteklemektedir. Türkiye için diğer önemli bir konu, iç destekler konusunda *de minimis* seviyesinin % 10 mevcut seviyesinin altına inmemesidir. Çerçeve metinde *de minimis* seviyesinden indirim yapılacağı konusunda bir ifade yer alması bizim açımızdan olumsuz bir gelişme olarak görülmektedir. Türkiye yalnız *de minimis* seviyesinde destek uygulayan ülkelerin bu seviyeye inmesi konusunda öncelikle tüm amber kutu uygulamalarının sona erdirilmesinden sonra üstelenebileceği görüşünü desteklemektedir.

Türkiye'nin görüşlerini kısaca özetledikten sonra AB'nin ileri tarım müzakerelerindeki durumuna da kısaca değinmek istiyorum. AB, dünya tarım ürünleri ithalatında birinci, ihracatında ikinci sıradadır. Ayrıca tarım sektörüne dünyada en fazla destek veren ülkelerden biri olması nedeniyle, ileri tarım müzakereleri başlangıcından itibaren, ticaret dışı mülahazaların göz önünde bulundurulmasını savunarak daha korumacı bir pozisyon takınmıştır. İhracat sübvansiyonlarının daha geniş bir süreç içinde kaldırılmasını, iç desteklerde mavi ve yeşil kutunun muhafazası kaydıyla, amber kutu desteklerde indirim yapılmasını, tarife indirimlerinin Uruguay Round formülüyle yapılmasını savunmuştur. Diğer taraftan tarım müzakerelerinin çok taraflı ticaret müzakereleriyle ilişkilendirilmesini şiddetle dile getirmiştir. AB mavi kutunun devamında ısrarcı olmuş, hatta yeşil kutunun da hayvan refahı ve gıda güvenliği gibi ticaret dışı mülahazaları kapsayacak şekilde genişletilmesini savunmuştur. Tarife indirimleri konusunda, spesifik vergilerin sürdürülmesinde

ısrarcı olmuştur. Uruguay Round formülünden vazgeçerek, hassas ürünlere esneklik sağlanması koşuluyla, farklı formül kullanılmasını kabul etmiştir. Ancak, müzakerelerde gelinen noktada Hong Kong Konferansı öncesinde uzlaşmacı bir yol bulmak amacıyla, AB 28 Ekim 2005 tarihinde tarım müzakerelerine ilişkin indirim önerilerini açıklamış ve bunun AB için nihai sınır teşkil ettiğini belirtmiştir. Ayrıca tarım müzakereleri için yapılan önerilerin diğer müzakere alanlarındaki beklentileriyle koşullu olduğunu vurgulamıştır. Şimdi, AB'nin önerisinde ne olduğuna bakarsak; iç destekler konusunda amber kutu desteklerdeki indirimlerin üç basamaklı olarak yapılması, AB'nin en üst bantta % 70 oranında, ikinci bantta yer alması istenen ABD'nin % 60 oranında, diğer ülkelerin üçüncü bantta yer alarak % 50 oranında indirim yapması teklif edilmektedir. Ayrıca ürüne özgü toplu destek ölçümü tavan uygulamasında tüm uygulama döneminin dikkate alınması istenmektedir. AB gelişmiş ülkelerin *de minimis* eşliğini % 80 oranında azaltmalarını önermektedir. Çerçeve metinde mavi kutu için üretim değerinin, geçmiş dönemdeki üretim değerinin % 5'ile sınırlandırılması söz konusuydu. Bu rakam için ABD % 2,5'la önerisini getirmişti. Şimdi AB bu tavan değerinin % 5 şeklinde muhafaza edilmesi, ayrıca ABD'nin isteğiyle çerçeve metine ilave edilen üretim kısıtlaması programları dışındaki doğrudan ödemelere ilişkin mavi kutu ifadelerine ilave disiplin getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çerçeve metinde ayrıca ticaret bozucu destekler tanımlanmıştır. Bunlar, amber kutu, mavi kutu ve *de minimis*dir. Bu desteklerden genel bir toplam indirim söz konusudur. Bunlarda da amber kutuda önerildiği şekilde indirim teklif edilmektedir. AB'nin son yapmış olduğu reformlar nedeniyle yeşil kutu destekler çok önem arz etmekte ve üye ülkelerin ticaret bozucu destek alandan, yeşil kutuya kaymaları pozitif anlamda vurgulanarak yeşil kutunun önemi vurgulanmaktadır. Diğer taraftan AB özel ve lehte muamele çerçevesinde gelişme yolundaki ülkelerle birlikte çalışmaya hazır olduğunu da ifade ediyor. AB başlangıçta ihracat rekabeti konusunda müzakere sürecinde indirim yapmayı önermekteyse de çerçeve karar öncesinde paralel alanlarda da, sübvansiyona etki yapan desteklerin kaldırılması koşuluyla, ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını kabul etmişti. Bu konuda, tekrar aynı pozisyonunu muhafaza ediyor. AB bizim açımızdan pazara giriş konusunda çok önem taşıyan 4 bant önermektedir. Gelişmiş ülkeler için % 35 ile % 60 arasında değişen indirim önerilmekte ve 0-30 arasında yer alan birinci basamakta minimum % 20, maksimum % 45 indirim yapılmasına olanak tanınması istenmektedir. Gelişme yolundaki ülkeler için bant eşikleri 30, 30-80, 80-130 ve 130 üstü olmak üzere 25 ile 40 arasında değişmektedir. Tarifelerde tavan uygulaması kabul edilmiş, gelişmiş ülkeler için tavan 100, gelişme yolundakiler için 150 olarak belirlenmiştir. Tabii hassas ürün esnekliği burada önem arz ediyor. Tarife satırının % 8'inin hassas olarak tanınması isteniyor. Özel koruma önlemlerinin -ki bu Uruguay Round'da tarifeleştirme sonunda elde edilen bir kazanımdı- kırmızı et, tavukçuluk ve meyve sebze ürünlerinde, şekerde bu dönemde de sürdürülmesi isteniyor.

Sonuç olarak Hong Kong muhtemelen, belki DTÖ genel direktörünün de belirttiği gibi, belli oranda uzlaşma sağlanmadan sonuçlanacaktır. Yalnız görünen o ki, yeni dönemde bizim de önem verdiğimiz pazara girişte yeni tarife indirimlerinin üstlenilmesi kaçınılmazdır. İç destekler ve ihracat sübvansiyonlarında önemli oranda indirimler söz konusu olacaktır.

SORU – CEVAP BÖLÜMÜ

Bülent Gökdemir, *Türkiye Rekabet Kurulu*

Birinci sorum, bu *de minimis*le ilgili sıkıntıya ilişkin. Çerçeve metnin 11. maddesinde, *de minimis*le ilgili olarak kaynağı sınırlı çiftçiler bakımından bir istisna getirilebileceği belirtiliyor. Acaba Türkiye bu çerçeve metinle ilgili pozisyonunda bu istisnadan yararlanmayı düşünmekte midir? Bunu kullanmak mümkün müdür?

İkinci sorum, 18. maddede kamu ticari işletmelerinden bahsediliyor. Bunların uluslararası ticareti bozucu etkilerinin ortadan kaldırılacağı ifade ediliyor ve bu kamu ticari işletmelerinin tekeli güçlerinin de müzakere edileceği ifade ediliyor. Bu tekeli güç hangi pazarda geçerli olan tekeli güçtür? İlgili pazar nedir? Bölgesel pazarlar mıdır, yoksa dünya çapında herhangi bir ürünün tekeli gücüne sahip olan kamu ticari işletmelerinden mi bahsedilmektedir?

Prof. Dr. A. Halis Akder, *ODTÜ*

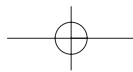
Gördüğüm kadarıyla ortada son anda üç öneri var, ABD, G20'ler ve AB'nin önerileri. En tutucu öneriyi yapan, yani en tutumlu öneriyi yapan AB. G20'ler daha fazla liberalleşme istiyorlar. En fazlasını da ABD istiyor. Anladığım kadarıyla çıkarlarımız daha çok G20'lerin tarafında. Bunu anlamakta güçlük çekiyorum. Pozisyonumuzun niye G20'lere daha yakın olduğunu bir açıklığa kavuşturursanız sevinirim. Bir de, AB perspektifimizi kaybetmiyoruz ne demek?

Bu fark ödemenin önemli olduğuna katılmıyorum. Türkiye gerçek anlamda fark ödemesi uygulamasını hiçbir zaman yapmadı. Herhangi bir fark ödemesinin teorik olarak doğru biçimde yapılması için söz konusu ürünün dünya fiyatından ithal edilmesi lazım. Aradaki farkın da çiftçilere bir hedef fiyatı olarak ödenmesi ve onların elindeki malın gene dünya piyasası fiyatından satılıyor olması lazım. Teorik olarak fark ödemesi bu demek. Türkiye'de ise fark ödemesi altında yapılan şey şu: Önce bir gümrükle koruyorsunuz, gümrükle korumanın üstüne üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemesi yapıyorsunuz, bir de sizin söylediğiniz ama benim ürüne bağlı doğrudan gelir desteği diyeceğim şeyi yapıyorsunuz. Bu son derece karmaşık ve denetlemesi zor bir destek oluyor. Bunun gerçekten bu kadar önemli olduğuna inanıyor musunuz? Siz çok savundunuz; ben karmaşık, yönetimi zor, sonuçlarının ölçülmesinin son derece karışık olduğunu ve temiz bir destekleme politikası olmadığını sanıyorum.

Diğer konu ise, tekelden ziyade tartışılan, eskiden beri gündemde olan bir konu. Burada herhangi bir kurumun devlete ait olması önemli değil, bütçeye ait olup olmadığı önemli. Yani söz konusu kurumlar bağımsız davranabilirlerse, yapıları özerkse bu kavram altından kendilerini kurtarabileceklerini düşünüyorum. Ama geçmişte yaptığımız gibi, mesela açıklarının bütçeden kapatılması gibi bir durumda çok müşkülde kalabileceğimizi şimdiden söyleyebilirim.

Bir katılımcı

Ben fark ödeme sistemi için bir şey söylemek istiyorum. Biz üreticiler, çiftçiler olarak bu gümrük vergilerinin indirileceğini öngörerek, zaten rekabet edememe durumu içerisinde olduğumuzdan

dolayı, fark ödeme sisteminin bizler için bir kurtuluş olacağı kanaatindeyiz. Bu kanaat devam ederken, biraz evvelki konuşmacı arkadaşlarımızdan biri, fark ödeme sistemi için ayrılan paranın 2005 yılında % 17,5'tan % 13'e gerilediğini ifade etti. Bu konuda Halis Akder Bey'in görüşlerini almak istiyorum. Bir de Nuran Alsan Hanım, acaba hassas ürünlerde tespit ettiğimiz herhangi bir ürün var mı?

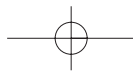
Bir şey daha açıklamak istiyorum. Mesela pamuk Türkiye'ye vergisiz olarak giriyor, gümrük vergisi alınmıyor, dünya fiyatlarından satılıyor, burada da fark ödeme sisteminin önemi ortaya çıkıyor.

Nuran Alsan, TC Dış Ticaret Müsteşarlığı

Çerçeve metnin *de minimis*le ilgili kaynağı sınırlı çiftçiler bakımından bir esneklik tanıyacağı ifadesi doğru. Ancak, bu ifadede bir muğlaklık var. Bu kaynağı sınırlı çiftçiler bakımından, ürün mü yoksa ülke mi seçileceği konusu net değil. Burada kaynağı sınırlı çiftçi tanımı, genel olarak *de minimis*le ilgili uygulamayı daha zorlaştıracak, daha tartışmalı hale getirebilecek. Onun yerine hiç değilse sadece amber kutu destekler tamamıyla sınırlanmadan, *de minimis* seviyesinde destek verebilen ülkelerin bunu aşağıya çekmemesi gibi bir görüşü destekliyoruz. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde, ithalatçı kamu ticari işletmelerinin gıda güvencesi açısından bakıldığında, gıdaya erişim önemli olduğu için, gıda ilgili disiplinlere konu değildir, ihracatçı teşekküller disiplinlerinin konusudur. Bu teknelci gücün yani ihracatçının, ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması için, uygulamaların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Tabi bizi olumsuz etkileyebilir, çünkü devlet ticari teşekkülümüz yok aslında, herkes kendi kararını kendi veriyor.

Aslında G20'ler tarafında değiliz. Burada önemli olan, bizim tarife indirimlerinden daha az etkilenecekleri sağlayacak esnekliklerden yararlanabilmemiz. Özel ürünler konusunda G33 grubu bunu desteklediği için, G33 grubu içinde yer aldık. Hızlı liberallaşmanın olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi için özel korunma önlemleri gibi bir mekanizmanın da kullanılmasına ihtiyaç duyulmakta. Anılan grup, bu esnekliği ve bu uygulamayı kurmak istiyor. Biz AB ile müzakerelerin başından itibaren komisyonla görüşmeler içindeyiz. Müzakerelerde bilgilendirme süreçlerine katılıyoruz ve tarifelerin daha düşük oranla indirilmesi konusunda olumlu bir noktadayız. Çünkü AB de bizim gibi daha az tarife indirimi istiyor. Burada AB'yle karşı düştüğümüz bir görüş yok. Çünkü biz ticaret bozucu uygulamalara son verilmesini isterken, zaten AB'nin önerisinde de ticaret bozucu uygulamaların ve ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasının desteklendiği görülüyor. Dolayısıyla burada belki bir tek sorunlu alan *de minimis* seviyesinin indirilmesi olabilir. O da müzakere sürecinde gelinecek noktaya göre belli olacak.

Hassas ürünlerle ilgili, biz alt komiteler kurarak çalışmalarını yürütüyoruz. Belirli tespitlerimiz var, Tarım Bakanlığı'yla birlikte bir torba ürün grubu çıkardık. Yalnız bu müzakerelerde esnekliklerin özel ürün, hassas ürün, özel korunma önlemleri mekanizması gibi farklı esnekliklerden yararlandırılması söz konusu. Onun için gelişmelere göre sıkı bir takiple bu konular değerlendirilerek nihai karar verilecek. Daha açık olması için, örneğin özel ürün esnekliğinde, sadece gıda güvenliği, kırsal kalkınma ve gelir idamesine yönelik ürünlerle ilgili kriterlerin belirlenmesi söz ko-

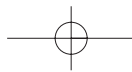
nusu. Belirlenecek bu kriterlere uygun ürünlerin seçilmesi söz konusu olabilecektir. Bunun dışında kalan ürünler hassas ürün olarak nitelendirilebilir. Ayrıca dünyada fiyat bakımından çok oynak olabilen maddeler de özel koruma önlemlerinden yararlanarak ani fiyat düşüşlerinde veya çok hızlı ithalat artışlarında otomatik olarak ek vergi konulma gibi bir mekanizmadan yararlandırılabilir.

Prof. Dr. Ahmet Şahinöz, Hacettepe Üniversitesi

Gelişmekte olan ülkelerin yani G20'lerin isteği, gelişmiş ülkelerin ihracata verdikleri sübvansiyonun azaltılması ve iç üretime sağladıkları üretim fazlası yaratacak nitelikte desteklerin azaltılması. Gelişmekte olan ülkeler bunu istemektedir ve Türkiye de bu ülkelerden yanadır. Çünkü üretim fazlası sorunu Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Türkiye de bu politikalarından zarar görmektedir.

Fark ödeme sistemini Türkiye koşullarına taşıdığınız zaman, o üreticiye ödediğiniz veya ödeyeceğiniz ya da ödemeyi taahhüt ettiğiniz fark, aslında iç fiyatlarla dış fiyatlar arasındaki fark değildir, bu farkın oluşması ithalata bağlı bir olgu değildir. Fark, maliyetlerle iç fiyatlara bağlıdır, fark derken bunu kastediyoruz. Bir yanda DTÖ, öte yanda AB, bizim için bir kısıttır. Üyelik perspektifinden, gümrük birliği perspektifinden dolayı bunlara uymak zorundayız. DTÖ'nün saygın bir üyesi olduğumuz için uymak zorundayız. Bunun için bu indirimler yapılacaktır. Bu kısıtlara karşın Türkiye yalnızca doğrudan gelir desteğiyle kendi yapısal sorunlarını çözemez. Bu sorunu üretimi ilgilendiren desteklerle, yani mavi kutuya sokabileceğiniz desteklerle çözebilirsiniz ki, bu fark ödeme sistemidir. Bu, temiz bir sistemdir. Bu farkı, yani iç piyasalarda oluşacak, dünya piyasalarının üstünde kalan bir fiyatı gümrük vergileriyle dengeleyebilirsiniz. DTÖ'nün Türkiye'ye tanıdığı gümrük vergileri de bu sistemi çalıştırmak için yeterlidir. Türkiye'nin yeterli bir pozisyonu vardır. Şimdi olayın temizliğine gelince, size bir örnek vermek istiyorum, AB'de buğdayın iç fiyatı 102 euro, bir Fransız çiftçisinin maliyeti 160 eurodur. 160 euroya buğdayı mal ediyor, ama devlet de çiftçiye ton başına 63 euro telafi edici ödeme yapıyor. Dikkat edin, AB'nin Senegal'de sattığı 28 euroluk tavuğun yemi nereden geliyor, iç piyasada satılan 102 euroluk buğdaydan, mısırdan geliyor. Şimdi, temiz olan hangisi? O, çiftçisini yaşatmak için aradaki farkı veriyor. 63 euroyu çiftçisine telafi edici ödeme olarak ödüyor. Tavuk 100 euroluk buğday yediği zaman bu kırmızı kutuya girmez mi? Bu kırmızı kutudaki girdilerin desteklenmesi demek değil midir?

Fark ödeme sistemini uygulamanın bir takım koşulları vardır. Her şeyden önce, fark ödeme sistemini finanse edecek bir bütçeye, vergi gelirleriyle beslenen bir bütçeye sahip olacaksınız. İlgili ürünün bir borsası olacak, borsasız üründe fark ödeme sistemini uygulayamazsınız. Bugün Türkiye'de oluşan oligopistik yapıyı, gübreden mazota kadar kıramazsanız, bu sistemi yine uygulayamazsınız. Bu sistemin uygulanması bir takım koşullara bağlıdır. Bunu Türkiye'nin 1993 yılında başlattığı, pamuğa uyguladığı prim sistemiyle kesinlikle karıştırmayınız. Prim sistemi, literatürde üretim miktarıyla ilgili değildir, üretim kalitesiyle ilgilidir. Eğer siz, üretim miktarını değiştirmek istiyorsanız, fark ödeme sistemini kullanacaksınız. Üretimin niteliğini değiştirmek istiyorsanız, prim sistemini kullanacaksınız. Sistemleri doğru, yerinde kullanırsanız, Türkiye'de zannediyorum ki, hem iç kısıtlarımızla hem de dış kısıtlarımızla uyumlu etkin bir tarım politikası ortaya çıkmış olur. Sadece dış kısıtlar bizi belirleyemez, bizi aynı zamanda iç kısıtlarımız belirler.

Bizim iç kısıtımız verimlilik sorunumuzdur. Bunu aşmak zorundayız. Bu da ancak üretime dönük bir destekle, fark ödeme sistemiyle olur diye düşünüyorum.

Çiğdem Erkan, *Datça Çevre Derneği*

Nuran Alsan Hanım, sivil inisiyatiflerin de içinde olduğu ulusal çalışma grubu ve alt çalışma grupları oluşturuldu dediniz. Bu sivil inisiyatiflerden kastınız nelerdir? Burada mesela temsilcilerden, bu çalışma gruplarında olan arkadaşlar var mı? Üretici birlikleri de dahil mi? Aslında üreticilerin bu çalışma grubu içerisinde olması gerekir diye düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de, hocalarımız alınmasın ama, üniversiteler biraz gerçek üretimden uzak mekanizmalar, yani üretimin çok bire bir içinde olan mekanizmalar değil. O çalışma gruplarında asıl bu anlaşmaların sonuçlarından bire bir etkilenecek olan üretici temsilcilerinin olması gerektiğini düşünüyorum.

Nuran Alsan, *TC Dış Ticaret Müsteşarlığı*

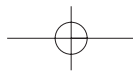
Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın web sayfasına bakarsanız, müzakerelerle ilgili sürekli bilgi verilmektedir. Bütün sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine açık olduğu belirtilmekte, bu görüşlerin bize iletilmesi istenmektedir. Bizim çalışma grubumuzda ilgili bakanlıklar, üniversiteler, ziraat odaları vb var.

Kai Bauer, *Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu*

Benimki aslında bir sorudan çok tarım politikası konusunda ve iyi bir stratejinin ne olacağı konusunda söylenenlerle ilgili bir yorum olacak. İlk olarak, ürüne bağımlı ödemelerin yapılmasının, verimliliğin artırılması için bazı ürünlerin desteklenmesinin iyi olacağı söylendi. Bu tamamen bir hayal. Evet, tabii ki üretim artar ama, üretkenlik, verim artmaz. Çünkü yapay bir şekilde üretimi artırılıyorsunuz ve bunu yaptığınız takdirde AB'nin 1980'li yıllarda yaşadığı problemleri yaşamaya mahkum olacaksınız. Türkiye'de zaten bazı ürünlerde üretim fazlası problemi yaşıyorsunuz. Fazla üretim olacak, üretim düzeyini artırmak için fiyatlar yapay olarak yükseltilecek, maliyet dengesizlikleri olacak, çünkü üreticiler daha fazla üretecek, tüketiciler daha az tüketecek ve bir boşluk ortaya çıkacak. Bunu nasıl kapatacaksınız?

Bir sonraki konu, fark ödemeleriyle ilgili. Öncelikle şunun altını çizmek isterim, AB'de son reformdan sonra artık fark ödemesi ya da ürüne bağlı ödeme kalmadı. Artık bu bağlantılar birbirleriyle ilintilendirilmiyor. Dolayısıyla Fransa'daki buğday çiftçisinin örneği pek doğru bir örnek olmuyor. Çünkü, onlara bir ödeme yapılıyor ama bu ürettikleri ürünle bağlantılı bir ödeme değil. Son olarak, iktisadi açıdan bakacak olursak, fark ödemeleri düşünebileceğiniz belki en kötü araçtır. Çünkü yaptığınız şey, yerel pazarınızı korumak, yerel pazarda fiyatları belli bir düzeyde tutmak ama dünya pazarındaki dengesizliğe sebep olmaktır. O yüzden, eğer büyük bir oyuncusanız ve bunu diyelim ki fındıkta yaparsanız, o zaman bunun dünya piyasalarını bozucu bir etkisi olur ve üretimdeki tüm değişikliklerin sonucunda dünya pazarında büyük dalgalanmalar olacaktır.

Ama burada üretim artmayacak, uzun vadede fazla üretim problemleriyle karşılaşacaksınız ve tarımda yüksek maliyetler ortaya çıkacak. Zaten biz bu yüzden OTP'yi ıslah etmeye çalışıyoruz. Emek piyasasındaki ve iç pazardaki bu olumsuz etkileri azaltmaya çalışıyoruz. İç pazar fiyatlarını, dünya pazar fiyatları düzeyine indirmeye, çekmeye çalışıyoruz ve çiftçileri de tazmin etmek istiyoruz. Çünkü biz çiftçilerin ve kırsal kesimdeki tarımın desteklenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Ama bunu pazarı bozmadan yapmalıyız diye düşünüyoruz.

Prof. Dr. Ahmet Şahinöz, Hacettepe Üniversitesi

Bunu bir AB temsilcisinden duymak beni gerçekten şaşırtıyor. Çünkü, dünya fiyatlarının 160 dolarken çiftçisine 250 dolar veren bir ülke grubunun temsilcisi olarak bunu söylemesi şaşırtıcı. Gıdaya ulaşım her ülkenin hakkıdır, Birleşmiş Milletler'in ülkelere tanıdığı bir haktır. Her ülke kendi gıda güvencesini sağlamak durumundadır. Benim önerdiğim fark ödeme sistemi, tabii ki kiraz için, vişne için olmayacak, temel tarım ürünlerinde, tahılda, hayvansal ürünlerde, yağlı tohumlarda ve Türkiye ihracatı için kaçınılmaz olan pamukta uygulanacaktır. Bunlara uygulamanın da Türkiye'de maliyetlerin yükselmesine neden olacağını, dünya ticaretini bozucu etki yapacağını hiç zannetmiyorum.

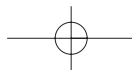
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME, TARIM VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Hannes Lorenzen, *Avrupa Parlamentosu*

Özellikle yapısal politikalar, geleceğe yönelik tarım ve kırsal kalkınma politikaları her zaman devrim geçiren, dönüşen bir süreçtir, bunların olduğu gibi kalacağı düşünülemez. Bu noktada, özellikle Türkiye'nin yapısal, tarımsal, ticari ve kırsal kalkınma politikalarından neler beklediğinizin tartışılması gerektiğini düşünüyorum. AB politikaları içinde nelerin değişmesi sizin AB'ye girmeniz için daha avantajlı bir durum olurdu? Özellikle Polonya'nın ve diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılımı süreci tartışmalarında söylemiştim: Eğer beklerseniz ya da sadece politikalarınızı bizim müktesebat dediğimiz politikalarla uyumlaştırırsanız, ki Avrupa Komisyonu'nun sizden yapmanızı istediği budur, o zaman yanlış yaparsınız. Çünkü bu politikalar sürekli olarak değişiyor. Bu koşulları veya politikaları hayata geçirdikten sonra bir bakıyorsunuz ki ortam tamamen değişmiş. 10-15 yıl öncesini düşünün, yani sizin müzakere sürecinizin başlamamış olduğu zamanda bile durum şimdikiinden farklıydı. O yüzden, sadece doğrudan ödemeler üzerinde düşünmeyin. Önümüzdeki 10 yıllık süre sonunda her şeyin aynı kalacağını düşünmeyin. AB kapsamında müzakerelerle birlikte işler değişecek.

Bu yüzden konuşmama başlarken sizin açınızdan geçerli olan hedefin ve ilginç alanlardan birinin, kırsal kalkınma olması gerektiğini söylemek istiyorum. Çünkü kırsal kalkınma her şeyi entegre eden, bütünleştiren bir konudur. Kırsal kalkınma toplum için tarımın rolünü tanımlar. Üretim yapmamız için kullandığımız su, biyoçeşitlilik gibi kaynakların sürdürülebilir bir şekilde nasıl uzun süreli kullanılacağı konusunu ele alır. Bunun ötesinde istihdam konusuyla bağlantılıdır. Üyeliliği başlamış ya da üyelik görüşmelerine başlamış olan ülkelere, örneğin Polonya'ya bakacak olursak, istatistiki bilgilerden yararlandılar ve tarım alanında çalışan çiftçilerin ve diğer tarım işçilerinin sayılarını topladılar. Bu bir yanıttır. Belki 20-30 yıl önce doğru bir strateji olabilirdi. Çünkü 30 yıl önce kırsal alandan gelen insanlar kentsel alanlarda, şehirlerdeki endüstriyel alanlarda iş bulur diye düşünülürdü. Ama bu süreç bitti, işler artık tersine döndü. Şimdi insanların kırsal alanda istihdam edilebilmesi için kırsal alanların ve tarımın modernize edilmesi olasılıklarına bakmamız gerekiyor. O yüzden, küçük kapasiteli çiftçilerin geriye gitmelerine, koşullarının kısıtlı kalmasına ve sadece modern çiftliklerin yaşamasına meydan vermeyin. Türkiye'nin potansiyelini, iş gücünü, sürdürülebilir tarım faaliyetlerini, kaynaklarını etkili maksimum düzeyde nasıl kullanmanız gerektiğini en başından itibaren düşünmeniz gerekir. Ben yapılan tartışmaların çok büyük bir kısmının, koşullarla, sınırlamalarla, kısıtlamalarla, DTÖ'nün kurallarıyla ilgili olduğunu, DTÖ'nün tarımın geleceğinin genel mimarı olduğunu duydum. Bu sözlerimi başlaştayın ama, bu saçmalığın daniskası. Çünkü DTÖ'nün sizin için ne yapmasını istiyorsanız, bu kuralları sizin ortaya koymanız gerekiyor. Bu noktada Türkiye'de ilgi ve özgüvenin var olduğunu görüyorum. Lütfen tarım alanında ne tür değişiklikler görmek istiyorsanız bunu dile getirin, bunun için talepkâr olun. Özellikle geleceğin kırsal kalkınma politikasının nasıl olmasını istediğinizi dile getirin.

Bir konunun daha önemli olduğunu düşünüyorum. Tarım için ayrılan bütçenin olduğu gibi kalacağını düşünmeyin. Eskiden % 50'ydi, ama şimdi % 30'a, hatta daha aşağıya çekiliyor. Eğer po-

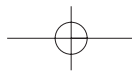

litikacılar ve toplum tarıma ve kırsal kalkınmaya neden yatırım yapılması gerektiğini anlamazlarsa bütçe değişmeye devam edecek. İnsanları tarım politikasının ülkeniz açısından önemli olduğuna ve tamamen dışarıda bırakılmasının mümkün olmadığına ikna etmeniz gerekiyor. Çünkü tarım ve kırsal alanlar halihazırda toplum için bir çözüm olmaktan ziyade bir sorun olarak görülüyor. O yüzden lütfen bunu tersyüz edin. Siz "nasıl adapte ederiz" diye düşünüyorsunuz. Bence, önünüzdeki olasılıkların neler olduğuna bakmanız, tarım politikaları gelişirken, dönüşürken, neler yapılabilir, bunları dile getirmeniz gerekiyor. Aynı şey, kırsal kalkınma politikaları ve yapısal politikalar için de geçerlidir.

Şimdi bu politikalar; yapısal politikalar ve ortak tarım politikası zaman içinde nasıl gelişti, geliştirildi buna bakalım. Çünkü sürecin anlaşılması açısından hedeflerin nasıl ilerlediğini izlemek büyük önem taşıyor. AB içinde ne zaman bir genişleme süreci yaşarsak yaşayalım, yapısal politikalarda bir değişiklik hayata geçirilmiştir. Bu yüzden, AB'nin her genişlemesi aslında AB'nin politikalarını adapte etmesi açısından bir fırsattı. Yapısal politikalarda ana hedeflerden biri her zaman bölgeler arası uyumu sağlamak olmuştur. Çünkü buradaki asıl prensip az gelişmiş bölgelerin, gelişmiş bölgelerle eşit duruma getirilmesi ve dayanışma içinde, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi olmuştur. Bu uzun yıllar böyle devam etti. Ancak yapısal ve sosyal politikalar için ayrılan bütçe ilk genişleme ile birlikte değişti. Birinci genişleme sürecinde Birleşik Krallık ve Danimarka birliğe katılmıştı. Daha sonra Portekiz, Yunanistan gibi Akdeniz bölgesi ülkeleri katıldığında tarım politikası, yapısal politikalar değişti. Bu noktada bir AB fonu oluşturuldu ve buna uyumlaştırma fonu adı verildi. Buradaki asıl fikir, uyumlaştırma politikasıyla entegrasyonu ve AB içindeki bazı geri kalmış görünen bölgelerin, hızla gelişen, büyüyen bölgeler seviyesine erişmesini sağlamak için bir uyarılma, adaptasyon çalışması yürütmektir.

Yapısal politikalarda iki farklı yatırım türü söz konusu: birincisi, altyapı çalışmalarıdır. Bunlar idari çalışmalardır, yol inşaatıdır. Asıl amaç kentsel alanların gelişimine yöneliktir, örneğin pazarlara erişim sağlayan yolların inşa edilmesi ya da idari yapının yeniden yapılandırılması gibi, ki AB'nin Türkiye'den de böyle bir beklentisi var. İkinci yatırım türü biraz daha yumuşak türde bir yatırım olarak kabul edilen sosyal politikalar aracılığıyla istihdam olanakları yaratmaktır. Bir de aralarındaki ilişkinin tanımlanması için yapısal politikadaki bütün ortaklarla ilgili bir tanımlama yapılıyor. Bu tanımlama yapılırken de AB'nin komisyonu aracılığıyla müzakereler sürdürülüyor. Daha sonra ulusal düzeyde yöneticiler ve yerel yöneticiler bunun bir parçasını oluşturuyor. Türkiye söz konusu olduğunda her zaman dert edinilen bir konu, bu ülkenin çok merkezi bir anlayışla yönetiliyor oluşudur. AB sizden sürekli olarak bölgesel ve yerel hükümetlere, yetkililere daha çok rol biçmenizi, sorumluluk vermenizi istiyor, bölgelerin sorumluluğunun artırılmasını talep ediyor. Bu işler her zaman bakanlık hiyerarşisi içinde yapılmasını diyor. Çünkü AB gibi merkezi hükümet de her şeyi düzenleyemez, kapasitesi buna yetmez. Bölgesel yetkililer veya yerel hükümetler de bunu yapamaz. O yüzden sorumluluk zinciri içindeki merkezi hükümet yetkilileri en alt düzeyle mümkün olduğunca sorumluluk paylaşımında bulunacak olurlarsa, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı zorluk, pozitif bir gelişmeye dönüştürülebilir. Bu planlama açısından ve politikaların uygulanması açısından büyük önem taşıyacaktır.

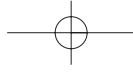
Bununla paralel olarak hızlı bir şekilde tarım politikasına ve tarım politikasının tarihine değinmek istiyorum. Tarım politikası Roma anlaşmasıyla başladı. Başlangıçtaki temel düşünce, II.

Dünya Savaşı'ndan sonra, gıda güvenliği ve politikanın temel hedefindeki birçok alanda öz yeterliliği sağlayabilmektir. Bu, çiftçilere yeterli gelir garantisi ve yatırım olanağı sağlarken, diğer yandan tüketicilere makul fiyatta ürün sağlamaktır. Bu ilk aşamada çok başarılı oldu, AB birçok üründe kendine yeter duruma geldi. Ancak 10 ya da 20 yıl geçtikten sonra üretim fazlasıyla ilgili durumlar söz konusu olmaya başladı. Çiftçilere istedikleri kadar üretme izni verildi. Üretim fazlası oluştuğunda devlet müdahale edecek, ürünü pazardan alacak, fiyatlar yükselecekti. Bu daha sonra sona erdirildi, çünkü özellikle vergi mükellefleri tarafından çok fazla maliyetli olmaya başlamış, çok karmaşık bir yapıya ulaşmıştı. O yüzden bir reform yapılması icap etti ve Ortak Tarım Politikası'yla ilgili olarak bir seri reform yapıldı. Bunun sonundaysa çok daha çeşitliliğe sahip bir dizi politika oluşturuldu. 1990'lı yıllarda, kırsal kalkınma programı, tarım alanlarıyla ilgili, sadece tarıma değil kırsal ekonomiye de genel olarak bakan bazı politikalar oluşturuldu. Bazı çıkar grupları, çiftçiler, çiftçi örgütleri ana bütçenin tarım odaklı kalmasında ısrar ettiler. Yapılan son reformun mantığına bakacak olursak, özellikle üretimden gelen, ödenen sübvansiyonlarla ilgili ayrıştırmış bir ödeme yapılmasından çok, bir kompensasyon, bir tazminat söz konusu. Yani belli ürünler için fiyat garantisi verilmiyor. Bu yeni fikir özellikle hektar başına çiftçilere verilmesi ön görülen bir tazminatla ilgiliydi. Reformun ana çekirdeğini, ana hatlarını bu oluşturuyordu.

Şimdi bu politikanın genişletilmiş bir bağlamda hayata geçirilmesinde hem sizin açınızdan hem de diğer üye devletler açısından sorun teşkil eden bir durum var. Bu o kadar basit bir durum değil, ancak bu konuya fazla ilgi gösterilmedi. Hiç kimse özellikle tarıma çok fazla para harcamak, ayırmak istemiyor. Bunun dışında, bütün bu sonuçlardan dolayı, özellikle üyeliğe kabul edilen ve kabul edilmekte olan ülkelerde bu süreç çok yavaş ilerlemeye başladı. Elbette, o dönemde bu ülkelerdeki çiftçiler çok büyük öfkeye kapıldılar, "Nerede kaldı dayanışma, bu eşitlik mi? Bize % 30'luk bir oran veriyorlar, üstelik bunu süreç içerisinde azaltacaklar" dediler. Ama tabii Türkiye'nin ne kadar hektar tarım alanına sahip olduğunu hesaplayacak olursanız, AB'nin bütün bunları üstlenmesi kolay olmayacaktır, mümkün olmayacaktır. Avrupa Parlamentosu'ndaki tarım imajına bakacak olursanız, bu sonu gelmek bilmeyen, sürekli bir harcama kalemi olarak kabul edilmekte ve biz bunu karşılayamayız, denmektedir. Bu yüzden bence bu perspektife bel bağlamak o kadar kolay olmayacaktır. Bu nedenle müzakereler sürerken kırsal kalkınma için bastırmanız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu DTÖ'nün bizden yapmamızı istediği konularla uyumlu. Çevre konusunda bunun olumlu etkileri olsa da, üretim alanında olumlu etkileri çok fazla görülüyor.

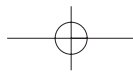
Bir noktaya daha yoğunlaşmak istiyorum. Bu, ortaklıkların kurulması, oluşturulması; özellikle de, tarım politikalarının uygulanmasından sorumlu olanların arasında ortaklıkların kurulması. Çoğu zaman unutulmuş bir nokta, kırsal alanda yaşayan, özellikle bu sorumluluğu taşıyanların, bundan kâr edecek ya da zarar görecektir insanlar olduğudur. Sanırım çoğunlukla bu göz ardı ediliyor. İdari açıdan sadece doğrudan ödemenin çekini yazmak daha kolay. Şu kadar hektarınız var, hesaplaması şudur, bu ödemeyi alıyorsunuz, oluyor bitiyor. Eğer insanlara, "Siz ne düşünüyorsunuz, kırsal kalkınma alanında neler yapılınsın?" diye soracak olursam, bununla ilgili yoğun ve zorlu tartışmalar yaşanacak, konsültasyonlar yapılacak. Bu nedenle genelde hükümetler bu konuya çok ilgi göstermezler. Çünkü, bu sadece makineye yatırım değil, insanlara da yatırım yap-

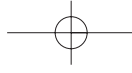

mak, insanların katılımını sağlamak anlamına gelir. Farklı çıkar gruplarının çıkarlarının düşünülmesi gerekir. Orta boyutta, küçük boyutta, dar gelirli, az gelirli çiftçilerin, çevreci bir grup olarak belirli bir alanın korunmasını talep edenlerin, bütün bunların paydaşlar olarak, bu işin bir parçasını oluşturması gerekiyor. Hepsinin dahil edilmesi, müdahil olması gerekiyor. Biraz ironik bir durum ama AB'nin bu kırsal kalkınma ve yapısal fonlar için ayırdığı para, çoğunlukla üye devletler tarafından tam olarak kullanılmıyor. Niye, diye soracak olursanız, bunun ortak finansmanla hayata geçirilmesi ve hayata geçirilmesinde nasıl sorumluluklar üstlenileceğinin açıklanması, izlenmesi, kontrol edilmesi gerekiyor. Sadece çeki yazıp imzayı atmakla olmuyor. O yüzden, eğer kırsal kalkınmaya kararlı bir şekilde ilerleyecekseniz ve bunu hayata geçirmek istiyorsanız, önemli olan önce insanlara bunun ne olduğunu anlatmanızdır; verilebilecek en iyi koşulları sunarak, kırsal kalkınma için gerekli bütün sorumluluğun onlar tarafından üstlenilmesi gerektiğini anlatmanızdır. Haziran 2005'te Brüksel'de toplumun bilgilendirilmesi için düzenlenmiş, çevre kuruluşlarının, çiftçi örgütlerinin vs davet edilmiş olduğu bir konferanstan alıntı yapmak istiyorum. Komisyonla ortak bir konferans düzenleyerek, gelecek yıl kırsal kalkınmanın geleceği için neler yapılabilir, bunu tartışmayı hedefliyorduk. Kırsal kalkınma alanı olarak kabul edilen kırsal bölgelerdeki toplum ne tür beklentiler içinde, yani sübvansiyon vs dışında topluma ne sunuluyor? Bunu anlamak üzere bu konferansı düzenlemiştik. Çünkü sadece alan taraf değil, bir yandan da veren veya katkıda bulunan taraf olmaları gerekiyor. Bu tamamen farklı bir yaklaşım, yani bu özellikle parlamentoda destek gören veya genel anlamda toplumda sizin yaptıklarınızın takdir edilmesini sağlayan bir yaklaşım.

Uyumlaştırma, rekabetçilik ve sürdürülebilirlik kavramları özellikle kırsal kalkınmanın en önemli ayaklarını oluşturmaktadır. Evet tutarlılıktan, uyumlaştırmadan vesairenden yoğun olarak bahsediliyor, ama bunun bir başarıya dönüştürülmesi için neler gerekiyor? Özellikle kırsal ekonomilerin genel bağlamda gelişebilmesinde neden entegre bir yaklaşıma ihtiyacımız olduğunu anlayabilmemiz için bu üç paragraf çok önemli. Birinci paragraf şu şekilde: "Birlik içindeki uyumlaştırma, gelirin ve refahın yalnızca zenginlerden alınıp kırsal bölgelerdeki fakirlere yeniden dağıtılması anlamına gelmemektedir. Bu, bütün üye devletlerin bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi için bilgi ve teknoloji değişimiyle, ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesine katkı sağlama yükümlülüğüdür. Çok önemli bir başka nokta, bu politikanın, düzenli ve düzgün bir şekilde, majör bütçe zorlukları söz konusu olsa bile, katkıda bulunan ülkelerde hayata geçirilmesidir. Bunun dışında daha ileri düzeyde, kırsal alanda yaşayan insanların herhangi bir iş umudu olmadan kentlere göçünün engellenmesi için kırsal kesimde ve dağlık bölgede yaşayan milyonlarca insanın koşullarının ekonomik ve sosyal açıdan geliştirilmesi gerekiyor. Bu özellikle Akdeniz bölgesi ülkelerinde ve yeni üye olarak AB'ye katılmış olan ülkelerde geçerlidir.

İkinci nokta ise rekabetçilik. Rekabetçilikten zaten çok sıklıkla söz ediyoruz ama şimdiye kadar bu konunun çok küçük bir kısmı görülmüş, kısıtlı bir açıdan konuya yaklaşılmış. Rekabetçilik yalnızca en etkin üretim alanı, modu anlamına gelmemektedir. Özellikle, hizmetlerin ve metaların fiyatıyla ilgili değildir. Bunun dışında, kalite, menşei, üretim ve hizmet süreçlerini kapsamaktadır. Özellikle Avrupa'nın kırsal bölgelerinde milyonlarca mikro düzeyde ve orta düzeyde kuruluş, işletme bulunmaktadır. Ancak bunlar AB ya da dünya düzeyinde üretim yapmamakta, yerel ve bölgesel pazarlara destek vermektedir. Kırsal kalkınma konusunda, yerel ve bölgesel bazda çalışan

çiftlik ve işletmelere uygulanan kırsal kalkınma programları ve projeler Avrupa ve dünya ölçeğindeki diğerden ayrıştırılmalıdır.

Üçüncü nokta sürdürülebilirliktir. Herkes sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir kalkınmadan bahsediyor. Fakat gerçekten bunun politikalar bazında anlamı nedir? Sürdürülebilirlik yalnızca doğal kaynakların korunması anlamına gelmez. Bunun ötesinde uygulamayı; ormancılığı, arazi yönetiminin özenli, dikkatli bir şekilde yürütülmesini, biyoçeşitliliğin göz önünde bulundurulmasını, su veya toprak kaynaklarının uygun bir şekilde kullanılmasını kapsar. Aynı zamanda sosyal devamlılığın ve yerel ekonomilerin uzun süreli var olmasının güvence altına alınmasını içerir".

Kırsal kalkınma açısından büyük önem taşıyan bu üç ayağın, sadece politikacılarla tartışılmasının dışında içine girdiğimiz programlama ve süreç belirleme aşamasında da çok önemli olduğunu düşünüyorum. 2007-2013 arasındaki süreç -belki Türkiye 2013 yılında tam üyeliği kabul edilir, belki biraz daha sonra olur- sizin açınızdan da kritik önem taşıyor. Özellikle, işler nasıl gelişecek, nasıl gelişmeler yaşanacak, bunun Türkiye tarafından da fark edilmesi gerekiyor. Madem müzakerelere başlandı, madem Türkiye hazır olduğunu dile getirdi, o zaman sadece eşit muamele ve doğrudan ödemeler için değil, bu çalışmalar için de kararlı olduğunu dile getirmesi gerekiyor. Özellikle, AB'ye hazır olduğunuzu beyan edebileceğiniz politikalar varsa, bunu onlarla paylaşmanız gerekiyor. Hem yeni bir yönde ilerlemek hem de tam üyeliğin perspektifini daha da genişletmek için bunu yapmalısınız.

Brüksel'deki konferanstan söz ettim, çünkü bu konferans Avrupa'da kırsal kalkınmaya yönelik çalışan sivil toplumun mobilizasyonunun ve koordinasyonunun sağlanması açısından atılmış ileri bir adımdır. Bu mobilizasyon olmaksızın tarım politikasının veya kırsal kalkınma politikasının başarıyla hayata geçirilmesi mümkün değildir. Kendi bölgeleri için sorumluluk almaya hazır oldukları, eğitim görmek istedikleri, projelerini nasıl hayata geçireceklerini bilmek istedikleri, hükümet için doğru ortak oldukları mesajını veren insanlar olmadan OTP'nin DTÖ bağlamında desteklenmesi mümkün olamaz. Eğer bu yapılmayacak olursa Türkiye kendini doğru bir şekilde hazırlayamayacak ve tam üyeliğini başarıyla gerçekleştirme şansı olmayacaktır.

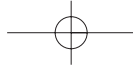
Friedrich Wilhelm Graefe zu Baringdorf, Avrupa Parlamentosu

1984 yılından bu yana Avrupa Parlamentosu üyesiyim. Aynı zamanda Almanya'da Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde çiftçiyim. 50 hektar büyüklüğünde oldukça büyük bir çiftliği işletiyorum. Ailemizin uzun zamandan beri sahip olduğu bu çiftliğin 1.000 senelik bir geçmişi var. Ve bu çiftlik benim neslimde ortadan yok olabiliirdi. Bu, tarım alanındaki beceriksizliğimle ilgili bir yok oluş değil. Ben bu alanda eğitim gördüm, ustayım, uzmanlık diplomalarım var. Onun için bugün halen bu çiftlik varlığını sürdürüyor. Bu arada çiftlikte 5 kişi çalışıyor. Bu 5 kişiyle Almanya'daki en rasyonalize edilmiş bir çiftlikte bile 2.000 hektar üzerinde bir çalışma yapılabilir. Yani bir çalışan eşittir 400 hektar diyoruz. Evet şimdi 50 hektardan söz ediyoruz. Birinci sütun için 20.000 euro alıyorum. Tabii ki özellikle birinci sütundan söz ediyoruz ve bu AB bütçesinin % 90'ına tekbül ediyor. 2.000 hektarlık bir çiftlikten söz ettiğimiz zaman bu çiftlik de yılda 600.000 euro alıyor. Bu 30 kat daha fazlası. Bunu hesapladığımız zaman, rasyonalize olmuş bir çiftlik, yıl ba-

zında çalışan kişi başına 120.000 euro almaktadır. Bu AB çevresinde korkunç bir dumping olarak tanımlanabilir. Bunu ihracatla bağlantılı olarak ele aldığımız zaman üçüncü dünya ülkelerine yapılan dumpingten çok daha kötüdür. AB'de biz bu durumun değişmesi yönünde çaba gösterdik ancak bunu başaramadık. Birilerine karşı koyamadık. Bunlar sadece bu tarzda çalışan çiftlikler değil, aynı zamanda bu çiftliklerin gücünden kazanç elde eden ekonomik güçlerdir. Dünyanın her tarafında bunun böyle olduğunu söyleyebilirim. Eğer Türkiye'de siyasetle bağlantılı menfaatlerinizi korumazsanız bizim yaşadıklarımızın aynısını yaşayacaksınız. Burada bir soruyu sormamız gerekmektedir: AB uyumuyla bağlantılı olarak burada DTÖ'yle de yapmamız gereken müzakerelerden söz ediyoruz. Dolayısıyla siyasi liberalleşme burada büyük önem taşımaktadır. Çünkü siyasi liberalleşme ekonomik gücü beraberinde getirecektir, zayıflığı değil. Evet, AB'nin son yıllarda gerçekleştirmiş olduğu tarım siyaseti rasyonelleşmeyle bağlantılıydı. Aynı zamanda ekonomik güçlenmeyi de beraberinde getirebildi. Çiftliğimizde 5 kişinin çalıştığından, kıyasladığımız zaman diğer çiftliklerden daha az destek aldığımızdan söz ettim. Biz kaliteli üretim yapıyoruz, biyolojik üretim yapıyoruz ve ürünümüzü bölgemizde satıyoruz. Ben tabii ki size burada bir patent, reçete veremeyeceğim. Zannetmeyin ki ben bu biyolojik, ekolojik üretimle çiftliğimde çalışan 5 kişinin maaşını karşılayabilip rahat bir şekilde yaşayabiliyorum. Hayır, ben sadece ekolojik üretimin, biyolojik üretimin akılcı olduğunu savunuyorum. Bu akılcılığı savunan kişiler bu ürünlere daha fazla ödeyen ve ödemek isteyen insanlardır. Biz bütün bu bahsetmiş olduğum hususlar doğrultusunda gerçekten yıllarca rekabete karşı savaştık. Bir yerde siyasi güce karşı da savaştık. Bu sadece Almanya'da böyle olmadı, Avrupa'nın çoğu yerinde de böyle gerçekleşti. İlk önce bölgesel pazarlar oluşturduk, bu bölgesel pazarlardan direkt olarak tüketiciye ulaştık. Farklı bir rekabet gerçekleştirdik. Bu farklı rekabetten söz ederken, iletişimi gerçekleştirdiğimizi söylemek istiyorum. Burada bu ürünleri yiyen insanlar için çalıştık. Biraz önce parasal destekleri alamadığımızdan söz ettik. Bunları alamamış olsak bile Avrupa Parlamentosu'nda bazı siyasi güçlere ulaşabildik diyebilirim. Bunu da 10 yıl boyunca Avusturya'da, Avusturyalı bir komiserin desteğiyle gerçekleştirdik. Çünkü kendisi tarımsal bölge anlayışı içerisinde bir siyaset uyguladı. Dolayısıyla ben şimdi ikinci sütundan söz edebilirim ve destek aldığımızı söyleyebilirim. Bu sosyal, ekolojik, kültürel ve manevi alanda gerçekleşen bir destektir.

Genişlemeyle bağlantılı olarak, AB'ye yeni üye olan 10 ülkeden söz etmek istiyorum. Bunlar Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri. AB belirli bir karar aldı ve bu ikinci sütundan oluşan paraları direkt olarak hükümetlere ödemedi. Bu toplu paralar verilecekti ama sadece tarımsal gelişme için ödeme yapılacaktı. Polonya'da milyonlarca küçük çiftçi var. Bunlar zamanında kilisenin etkisiyle kooperatife karşı olarak hareketlenmiş küçük çiftçiler. Biz kendilerine siyasi düşüncelerimizi destekleyin çağrısında bulunduk. AB tarım politikasının daha olumlu olacağını düşündüğümüzü kendilerine söyledik. Ancak, Polonya'da bunu istemeyen farklı güçler vardı. Bu güçler büyük çiftlik sahipleriydi ve bize "Bu alana lütfen para harcamayın, zaten bu küçük çiftçiler bugün değilse de, yarın yok olacak" dediler. Ancak AB bu küçük çiftçilere yılda 1500 euro destek sağlayacaktı. Siyasi güçlerin bir kısmı bizi desteklediyse de diğer taraftan pek fazla destek alamadık. Ama müzakereler devam edip, sonuçlandı ve Polonya AB'ye girdi. Şu anda ikinci sütundan söz ediyoruz. Bunu Türkiye için de söylüyorum: Bizim için sorun siyasi tartışmaların ne olduğunu öğrenmektir. Türkiye, günün birinde AB'ye girecektir ve tarım alanında büyük paralara ihtiyacı vardır. Zira

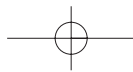
biz, insanları yaşadıkları bölgelerde, kırsal kesimlerde tutmaktan yanayız. Şu anda İstanbul'da 12 milyon kadar bir nüfus var. Bu insanların köylerinden taşınıp bu şehirlere gelmesini engellemek istiyoruz. Onlara yaşadıkları bölgelerde perspektif kazandırmanın beraberinde iyi sonuçlar getireceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla, toplumsal tartışmaları bu yönde yürütmekte fayda vardır. Ekonomik açıdan bu çok büyük önem taşıyor. Burada DTÖ'yle bağlantılı olarak yapılacak çalışmaları dikkate almak gerekir. Kendi ülkelerinizin sorunlarını kendiniz yoluna koymalısınız. Biz bunu yapamayız, bizden bunu bekleyemezsiniz. Liberalleşme gerçekten bu alanda gerçekleşebilir. Ben hektar başına para alalım, para ödeyelim diye bir siyasi düşünceye de yaklaşmamanızı tavsiye ediyorum. Kaliteli olarak pazara girilmesinin gerçekten büyük önem arz ettiğini burada vurgulayalım. Adil ticaret DTÖ'nün bizlerden, sizlerden beklediği bir husustur. Aynı durum Birleşmiş Milletler açısından da geçerlidir. Yapılan hataları düzeltme yönünde çalışalım, siyasetin ekonomik açıdan insanlara zarar vermemesine dikkat edelim. Bunlar hem kültürel hem sosyal açıdan olabilecek zararlardır.

Jerzy Plewa, Varşova Tarım Üniversitesi

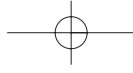
Polonya'da AB süreci tarımda bazı güçlüklerle başladı, bir şok terapisi uygulandı. Ancak bu şok tedavisinden sonra Polonya'da işler öncekinden daha iyi gitmeye başladı. Son AB genişlemesinin OTP'ye etkisi ve bu değişimin katılım öncesi ve sonrasında yeni üye ülkelerin tarımı üzerindeki etkisi, tarım sektöründe yeni AB üyesi ülkeler ve Türkiye ile benzerlikler ve farklılıklar hakkında görüşlerimi belirtmek istiyorum. Ben özelden de Polonya'yla Türkiye'deki tarımı karşılaştıracam ve son olarak çıkar gruplarının ve sivil toplumun müzakere sürecindeki rolü konusunda bazı görüşler ifade edeceğim.

Tüm politika yapıcılar ve tarım politikaları genel bir ikilem üzerinde yoğunlaşır. Aslında katılım öncesi ve sonrası bir ikilem vardır. Rekabetçilik ve standartlara ulaşmak önemlidir. Standartlara öyle bir şekilde ulaşılmalıdır ki, vergi mükelleflerinin ve tüketicilerin hedeflerine ulaşılmalı ve pazar bu süreçte fazla bozulmamalıdır. DTÖ'nün söylediği budur. Ben sadece OTP'deki değişiklikler ve Polonya'daki tarım politikası arasında bir ilişki olduğunu hatırlatmak istiyorum. OTP zaten son genişlemeden önce de değişti ve Polonya'daki tarım politikası müzakerelerden önce bazı değişikliklere uğradı. Ancak, genişlemeden sonra politika değişikliklerinin hızı arttı. Dengeli bir yaklaşım gözetmek ve genişlemenin OTP reformunu etkileyen faktörlerden sadece bir tanesi olduğunu söylemek istiyorum.

Polonya'nın entegrasyonuna geçecek olursak, burada politikalarımızın değişmesini sağlayan en önemli faktör OTP'ydü. Tarım politikaları zaten sürekli değişmekte, bu bir evrim süreci. 1992 yılında bir reform yapılmıştı ve bu reform çok önemliydi. Ancak başka değişimler de oldu. Genişleme, değişimlerden sadece bir tanesiydi. DTÖ müzakereleri ve başka ticaret müzakereleri yapıldı. Bunun dışında mali kısıtlamalar var ve bunlar çok önemli, 2007-2013 yılları arasında özellikle önemli olacak. Yapısal reformlara zaten değinildi. AB anayasası bir faktör, bir de 2002 yılında alınmış bir karar var ve bu karara göre ilk sütun için bütçe donduruldu. Bu ilk sütun müdahaleler ve doğrudan ödemelerdi ve 2013 yılına kadar bunlar donduruldu. Ödemelerin ürün bazında, ürüne bağlı olmaması yeni OTP'de çok önemli. Ama burada eksik olan, sözü edilmemiş olan

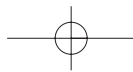

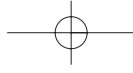
bir konu var. Doğrudan ödemeler ürüne değil başka bir şeye bağlı oluyor, bunlar çevresel koşullar. Çiftçilere doğrudan ödeme yapılıyor, ancak bunun koşulu, çiftçilerin kısıtlayıcı çevresel koşullara ve çevrenin korunmasıyla ilgili koşullara uyması. Bu koşulları uygulamaya başladık, biz bunlara iyi tarım uygulamaları diyorduk. Yeni koşullar hayvan sağlığı konusunda da geçerli ve bu yeni koşullardan bir kısmı 2007'nin ortasına doğru, diğerleri de 2009'dan sonra uygulanmaya başlanacak. Bu paraların ürün bazında olmadığını kanıtlamak için size şunu söylemek isterim. Çiftçiler tarımsal ürün üretmeden bile kaynak alabiliyorlardı. Yapmanız gereken sadece toprağı korumak. Toprağın koşullarını korumanız, toprağı iyi bir durumda muhafaza etmeniz gerekiyor. Tabii bunun bir masrafı var. Bu açıklık getirmek istediğim bir konuydu, çünkü bu sunumdan en azından şunu öğrenmiş olun istiyorum, sadece Türkiye değil, Polonya ve başka ülkeler de geçmişe değil geleceğe odaklanmalı. OTP, tarihi bir olgu olarak biliniyor. Yeni OTP hakkında o kadar fazla bilgi yok, oysa reformlar oldu.

AB'ye giren ülkeler ve müzakereler açısından, OTP sürekli değişmekte. Dolayısıyla yeni politikaya odaklanmanız gerekiyor. Bazı harcamalar AB bütçesinden karşılanıyor, ticaret bozucu önlemler azaltılıyor, ayrıca, ihracat sübvansiyonları var. 10 yıl içinde önemli adımlar atılacak, pazar desteği azalıyor, doğrudan ödemeler söz konusu. Bir de kırsal kalkınma var. Bunun dışında yapısal reformlar destekleniyor. AB politikasına baktığımızda, görüyoruz ki, eğer şeker reformu uygulanırsa ABD'deki ihracat geri ödemeleri iki milyar euro olacak. Yani 25 ülke için, bu iki milyar euro geri ödeme, o kadar da muazzam bir meblağ değil. DOHA turunda ihracat geri ödemelerinin ortadan kaldırılması konusundan bahsedildi. Şimdi geleceğe bakalım dedik, tarım politikasının finansmanı burada önem kazanıyor. Ortak bütçenin % 40-50'si tarım için kullanılıyor. Ancak, ortak bütçenin gayrisafi milli hasıladaki oranı çok düşük. Başka ülkelerin ulusal bütçeden tarıma ayırdıkları orana bakarsak, şunu görüyoruz: AB bütçesinden ayrılan paradan daha fazla parayı onlar tek tek tarıma ayırabiliyorlar. AB'nin gayrisafi milli hasılasında tarımsal harcamalar önemli oranda azalacak. Bunu kesinlikle göz önüne almak gerekiyor: Kırsal kalkınma harcamaları azalacak. Bu doğrudan ödeme ve fark ödemelerinin sizin için neden önemli olduğunu anlıyorum, ama bütçe kısıtlarını da anlamak gerekiyor. Bu bütçe kısıtlarının OTP'yi nasıl etkileyeceğini takdir etmek gerekiyor. Şimdi, OTP'nin ilk sütununun reformunda, doğrudan ödemeler ve kırsal kalkınma var. Bu başarılı bir şekilde yapıldı. Bir fon, bir program ve bir kontrol var. Bir bütünsellik oluştu. AB'nin, zaten bir tarım modeli var. AB bunu öneriyor ve uluslararası çerçevede kabul ettirmeye çalışıyor. Çevre, çevre dostu üretim, kalite gibi konuların altını çiziyor. AB'nin öncelikleri arasında gıda güvenliği konusu var. Güvenli olmayan gıda zaten gıda değildir ve gıda güvenliğinin her yerde güvence altına alınması gerekiyor. AB modeli Polonya tarafından destekleniyor. Ama bu uluslararası toplum tarafından fazla takdir edilemeyebiliyor. Polonya modelinin bazı unsurları ayrıca DTÖ müzakerelerine de dahil edilmeye çalışıldı ama pek fazla başarılı olmadık.

OTP, DTÖ ve genişleme paralel süreçler. AB'de ve Polonya'da bazı kilometre taşları var. Biz, tarımın modernleştirilmesine makroekonomik reformlarla ve dediğim şok tedaviyle 1998'de başladık. Bu şok tedavi, iktisadi sistemimizin ve tarımımızın liberalizasyonuydu. Tarım ticaretini 1990'ların başında liberalleştirdik ve AB'yle bir ortaklık anlaşması imzaladık. Tarımın geliştirilmesi için bütünsel bir yapı Polonya'da ifade edildi ve bu bütünsel yapı, en sonunda başarılı bir şe-

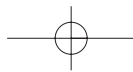

kilde uygulanabildi. Bu AB'nin desteği ve bütçesel katkılarıyla oldu, ancak aynı zamanda ulusal hükümet de bu projenin finansmanını ortak bir şekilde üstlendi. Daha önce sadece bir yıllık bir programımız vardı. Ancak bir yılda sonuç almak çok güç. Özellikle tarımın modernizasyonu, yeniden yapılanma, kırsal kalkınma gibi muazzam konularla uğraşıyorsak, daha fazla vakte ihtiyacımız var. Bütünsel bir yapısal politika, bizim destek almamız için bir koşul olarak gösterildi.

Türkiye'de şöyle bir plan var, IPARD şeklinde destek verilecek deniliyor. Türkiye de, Polonya'da kine benzer zorluklarla karşılaşacak. Biz hem Polonya hem de AB olarak adım adım, aşamalı olarak pazarlarımızı açmaya karar verdik ve anlaşmalar imzaladık. Bu anlaşmalardan bir tanesi kâr anlaşmasıydı. Biz çiftçilerimizin AB karşısında rekabetçi olmasını istiyorduk. Şöyle düşündük, biz piyasamızı tecrit edersek, AB'ye kapatırsak, tek pazarın üyesi olursak, yeni bir durumla karşılaştığımızda bununla nasıl başa çıkacağız? Böyle bir şey mümkün değildi. Türkiye'ye de, bu OTP reformuna katkıda bulunması gerektiği konusunda bir mesaj verildi. Polonya, en baştan beri OTP'deki değişikliklere destek verdi. Biz OTP'nin sadeleştirilmesini savunduk ve ödemelerin ürün bazında yapılmamasını savunan ilk ülke olduk. Tek alan ödemesini biz önerdik, hektar başına ödeme yapılsın dedik. Bazı tarımsal sorunlarımız vardı ve ikinci sütun, yani kırsal kalkınma bizim için çok önemliydi. OTP'nin kırsal kalkınmaya doğru evrilmesini biz destekledik. Bunun dışında çevrenin korunması, erozyonla mücadeleler de Polonya'nın çıkarıdır diye düşündük. AB'yle müzakerelerin başından beri ana hedefimiz tarımda yeniden yapılanma ve modernizasyondu. Gıda işleme sektörünün ve tarımın modernizasyonunu istedik, yaşama koşullarını ve kırsal kesimdeki alt yapıyı iyileştirmek istedik ve tarım politikasının OTP'yle bütünleştirilmesine çalıştık. Bu reformların bazı aşamaları vardı: Önce temel ekonomik reformlar, sonra ticaretin liberalizasyonu. Ondan sonra OTP reformlarının gereklerine uyduk. Polonya AB'yle sadece bir ortaklık anlaşması yapmış değil, bunun dışında EFTA'yla bir ticaret anlaşması var. Bu bildiğiniz gibi, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi anlaşması ve bu anlaşmanın dışında DTÖ koşullarına da tümüyle uyuyoruz. Burada yapısal politikaların, tarımın geliştirilmesi için bütünsel politikaların oluşturulması, tarım politikalarımızın dönüşmesinde bir kilometre taşıydı. Bu süreçte çok zor olan bir noktanın OTP'ye uyum olduğunun altını çizmek isterim. Çünkü bu hedef sürekli hareket halindeydi ve biz geçmişe değil geleceğe bakıyorduk.

Polonyalı çiftçiler hakkında bir şeyler söylemek isterim. 1,8 milyon çiftçimiz var. 16,2 hektar arazi kullanılıyor. Bir çiftliğin ortalama büyüklüğü 8,5 hektar ama 250 hektardan büyük olan çiftlikler de var. Toprağın % 50'den fazlası 50 hektar büyüklüğündeki işletmelere ait. Kırsal kesimde yaşayan halkın oranı % 38. Tarım sektörünün gayrisafi milli hasılaya oranı % 2,6. Daha önce tarım sektörüne bazı kaynak transferleri yapıldığından söz edildi. OECD'deki kaynak transferleri Polonya'da müzakere öncesindeki kaynak transferlerinin iki katıdır. Polonya'nın müzakere öncesindeki bazı temel problemleri, Türkiye'nin sorunlarıyla benzerlik arz ediyor: istihdam eksikliği, eğitimsizlik, yoksulluk vb. Polonya vakasında biz, bu sorunları müzakere öncesinde, katılım öncesinde ortadan kaldırmaya çalıştık. İşletme büyüklükleri artıyor, pestisit kullanımı azaldı, gıda imalatı endüstrimiz çok güçlü ve bu sektöre yatırımlar yapılıyor. Polonya'da yabancı yatırımcıların bu konuda yapabilecekleri çok tartışıldı. Biz yabancı yatırıma çok güzel koşullar sağladık. Şu anda gıda imalatı sektöründe en büyük oran yabancı sermayeye ait. En büyük oran derken, en fazla yabancı sermayenin işlenmiş gıda sektöründe olduğunu söylemek istiyorum. Po-

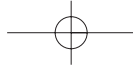
lonya'da tarımsal harcamalar iki kattan fazla arttı. Ödenen desteklerin % 40'ı doğrudan ödemelerdi, geri kalan kısmı ise yapısal destek ve kırsal kalkınma içindi.

OTP'nin değişmesine nasıl katkıda bulunduğumuza gelince, müzakereler sırasında zor koşullarda olan ve bir iş planı olan çiftçilere özel destekler vermeyi planladık. Bu şekilde bölgesel çiftlikleri pazara açmayı istedik. Bunun dışında, çiftliklerimizi AB standartlarına ulaştırmaya çalıştık. Özellikle çevrenin korunması ve hayvancılık konusunda bu standartlara yaklaşmayı hedefledik. İhracatın geçen yıl % 40'tan fazla, bu yıl ise % 30'un üzerinde arttığını söyleyebilirim. Fiyatlar çok değişti, bazı fiyatlar artıyor, bazıları düşüyor. Girdiler arttı, gübre fiyatlarında değişiklikler oldu. Bunun dışında farklı alt sektörlerde de değişiklikler oldu. Süt sektörü burada önemli. Katılımdan 5 yıl önce, sütün sadece % 20'si AB standartlarına uygundu. Şu anda AB standartlarına uygun süt oranı % 90. Organik çiftçiliğe bakacak olursak, tabii bunu tüm çiftçiler yapamıyor. 2004 yılı verilerine göre bir yılda organik çiftlik oranı % 40 arttı. Bu da AB fonlarının katkısıyla oldu.

Şimdi Polonya deneyiminden çıkarılabilecek derslerden söz edeyim. Tarımsal yönetim, tarım politikası, birinci sütun, ikinci sütun ve toplumsal ortakların iletişimi hakkında bazı genel şeyler söylemek istiyorum. Polonya'da ve Türkiye'de tarımsal alanda benzerlikler var, ancak bizim deneyimiz sizinkine tümüyle uyamaz. Evet, biz tarımsal topraklarımızı dönüştürdük. Ancak, bu müzakerelerde başkasını taklit etmeniz mümkün değil. Çünkü öncelikle OTP bir gelişim içerisindedir. AB bütçe kısıtları var ve bunu göz önüne almanız gerekiyor. Bunun dışında, başvuran ülkelerin tarım politikaları değişen OTP'ye uygun olmalı. Bir de gıda güvenliği var. Polonya, AB'de olmasa bile, biz başka ülkelere sattığımız gıdanın güvenli ve uluslararası standartlara uygun olmasını isteriz. Örneğin codex alimentariusu uymasını isteriz. İdari reformlar konusunda çok şey yaptık. 50.000 kişi OTP'yi idare ediyor. İnsan kaynaklarına yatırım yaptık, genç uzmanlarımız var. Tarım bakanlığını yeniden yapılandırdık. Bakanlığın koordinasyonu çok önemli, bir stratejinizin olması gerekiyor ve bazı öncelikler olmalı. Bir de bütçe kısıtları var demiştik. Türkiye'yi bekleyen zorluklar, gıda güvenliği ve pazar önlemleridir.

Çıkar grupları ve sivil toplumun rolüne, çiftçi kuruluşlarının rollerine bakalım. Çiftçi kuruluşları genelde değişikliğe direndiler. Diğer sosyal gruplar, tüketiciler, vergi mükellefleri bu konuyu tam olarak algılayamadılar. Çünkü AB'ye karşı olan partiler tarafından tarım, tarım politikaları ve OTP hakkında yanlış bilgiler yayılmaktaydı. Bu yüzden bu konuyu açık ve net bir şekilde tartışmak güçlüydü. Bunun dışında çiftçilerin devlet, hükümet ve bakanlık tarafından kendilerine verilen bilgilere pek fazla güveni yoktu. Hükümet her zaman başarılı olacaktı gibi yapar, popülisttir ve sanıyorum bu sadece Polonya'ya özgü bir durum değil.

Medyanın desteği olmadan tarım reformunu gerçekleştirmek çok güç olurdu. İyi iletişim, ortaklar tarım reformunun gerçekleşmesi için çok önemliydi. Ziraat odaları, STK'lar reformun başarısında kilit noktalardı. Bilgiler objektif olmalı, bunları hazmetmek zor olsa bile bu propagandaya tercih edilir. Nesnel bilgi vermek zor bir iş. Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca biz 4.000'den fazla toplantıyı doğrudan çiftçilerle düzenledik. Bir milyondan fazla çiftçi, bu 4.000 toplantıda bizimle bir araya geldi. Çiftçilerle tarım politikasını tartıştığımız bu toplantılar bazen saatlerce sürebiliyordu. Çünkü bu bilgilerin hazmedilme düzeyi var ve bu çiftçilerin kapasitesiyle de bağlantılı. Siz

şimdi IPARD'a hazırlanıyorsunuz, bizde bunun adı SAPARD'dı ve 2000'de başlamıştı. 2000'de Polonya'da bunun algılanma, hazmedilme oranı sıfırdı. AB bütçesinden hiçbir fon kullanamıyorduk, çünkü AB kurallarını uygulamakta ve SAPARD ajansının akreditasyonunda geç kalmıştık. Şimdi ise bu fonu çok başarılı bir şekilde kullanmaya başladık. Size şunu söylemeliyim, AB'ye girmek Polonya'da tarımın modernizasyonunu ilerletmiştir. Yani Polonya tarımı AB'yle daha iyi, daha güçlü oldu, OTP'yle daha güçlendi ve modernleşti. Tabii bu sona ermiş, tamamlanmış bir süreç değil. Çünkü politika değişiyor ve çiftçilerimizin çok çalışması gerekiyor. Katılım öncesi Polonyalı çiftçilerin % 50'den fazlası Polonya'nın AB'ye girmesine karşıydı. Geçen yıl kasım ayında, yani AB'ye girişimizden altı ay sonra, çiftçilerin çoğunluğu, Polonya'nın AB'ye girmesini desteklediklerini söylediler. Diyebilirim ki, Polonya toplumunun çoğunluğu en baştan beri bu sürece taraftardı. Zaten bu sürece, sadece tarım açısından yaklaşmak yanlış olur. Buna daha geniş bir açıdan bakmalıyız. Yerimizin birleşik bir Avrupa'da olduğuna dair hiçbir şüphemiz yoktu.

SORU – CEVAP BÖLÜMÜ

Bir katılımcı

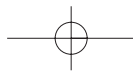
2007-2013 bütçesinden evvel, Avrupa'da kırsal gelişmeyle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda, sanki kırsal gelişmeye çok daha büyük kaynak ayrılacak gibiydi. Ama sonra bütçelendiğinde büyük bir gerileme ve düşüş olduğunu gördük. Sizce, Avrupa'da bunu frenleyen ne oldu? İkincisi ise, AB'nin bölgesel ölçülerine göre, Türkiye, Marmara Bölgesi hariç, neredeyse tamamen desteğe muhtaç. Bu ortamda Türkiye'de tek büyük bir bölge varsa, bölgesel gelişme politikalarıyla, kırsal gelişme politikaları arasındaki farkı ne belirleyecektir? Böyle anlamlı bir fark var mı sizce?

Güneşin Aydemir, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

Uzunca bir süreden beri Türkiye kırsalında köylerde ekolojik tarımın yaygınlaşması için çalışıyoruz. Aynı zamanda tüketicinin bilinçlenmesi için de çalışmalarımız var. Türkiye, kültürel ve biyolojik çeşitlilik olarak son derece değişik bir kompozisyona sahip. Tarımsal biyolojik çeşitliliği son derece zengin, oldukça büyük bir ülke. Aynı zamanda AB'nin doğa koruma politikalarından ciddi anlamda etkilenecek olan bir ülkedeyiz. Bütün bunlar AB'ye giriş sürecinde, Türkiye'nin politikalarını etkilerken, AB tarafından kriter olarak ne kadar dikkate alınıyor, alınacak? Çünkü ülkemizde kriter olarak alınacak veri yok, sadece tarım alanında değil, herhangi bir konuda veri toplama geleneğimiz yok. Tarımsal anlamda üretim planlaması yapılmamış. Üretim konusunda dayanışmanlık altyapısı yok, Türkiye'nin bu konuda bir stratejisi yok. AB'ye giriş sürecinde bütün bu görüşmeler ve politika değişiklikleri, bu eksiklikler göz önüne alınarak mı yapılıyor?

Mahir Gürbüz, TEMA

Yanlış anlamadıysam kırsal kalkınma siyasetlerinin üretim alanında etkisi olmayacak dendi. Gerek iç talebi gerek dış pazarı için verimlilik temelinde üretimle gelişmesi gereken bir Türkiye'ye bu nasıl öneriliyor? Türkiye'dekine benzeyen bir üretkenlik, verimlilik sorunu, katılım öncesi Po-

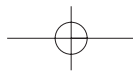

lonya'da geçerli mi idi? Geçerli ise, katılım sonrasında verimlilik, üretkenlik temelinde ne gibi somut sonuçlar sağlandı ve Polonya her yıl ortalama ne kadar para aldı?

Hannes Lorenzen, *Avrupa Parlamentosu*

Eğer doğru anladıysam, yapısal fonlarla kırsal kalkınma planı arasındaki farklılıktan söz edildi. Evet, bu finansal soru dahili olarak da sürdürülen, bu para nereye aktarılın, bunun tahsisatı nereye yapılsın tartışmasıyla ilgili. Genelde çiftçi organizasyonları AB düzeyinde kırsal kalkınmayı potansiyel bir rakip olarak, kendilerine sunulması mümkün olan bir paranın rakibi olarak görüyorlar. Yani eğer kırsal kalkınmaya daha fazla para tahsis edilecek olursa, o zaman çiftçiler az para alacaklarmış gibi hissediyorlar. Bu yüzden kırsal kalkınma o kadar büyük önem taşıyor, bunun yerine doğrudan gelir desteğini tartışalım diyorlar. Ancak düşününce olursak, bu henüz tamamlanmış bir perspektif değil. Özellikle doğrudan ödemeler ve kırsal kalkınma parası düşünüldüğünde, DGD'ler % 100 AB tarafından ödeniyor. Burada herhangi bir ortak finansman vesaire söz konusu değil. Bu Brüksel'den yazılan bir çek ve doğrudan çiftçilere gidiyor. AB'nin parasından, AB'deki vergi mükelleflerinin parasından gönderiliyor. Sadece planlama, yatırım için yapılacak çalışmalar değil, sadece takip ve yaratıcılık değil, burada kırsal kalkınma için ortak finansmana ihtiyaç duyuluyor. Bunun da ulusal bütçeden gelmesi gerekiyor. Bu ise hükümetlere hiç çekici gelmiyor. Bu yüzden biz Avrupa Parlamentosu'na ortak finansmanı iki ayaklı uygulamayı önerdik. Bu öneri çözüm olsa bile, yüksek maliyetli çok fazla para ödememiz, Avrupa bütçesine katkıda bulunmamız gerekiyor. Bu da zaten sonuçta, net ödeme yapan ülkelere, yani Fransa'ya Almanya'ya geri dönmeyecek diyorlar. Argümanlar bu yönde ilerliyordu. Birinci ayaktan, ikinci ayağa bir geçişin yapılması tartışmanın ana noktasını oluşturuyordu. Uzun vadede buradaki baskı düşünüldüğünde, doğrudan ödemelerin azaltılması bir çeşit tazminat uyarlaması. Her ne kadar Bay Plewa doğru söylemiş de olsa, bu AB'nin bütçesi, ne kadar yüksek bir miktar olursa olsun, araştırma vs gibi alanlarda da bütçeden para tahsisatının yapılması gerekiyor.

Yıllardır biyoçeşitliliği tarımın bir parçası olarak tartıştık. Avrupa Komisyonu'nda özellikle jenerik erozyonun veya diğer biyoçeşitliliği tehdit eden koşulların ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılması öngörüldü. Yani biyoçeşitlilik dediğimiz de üretimle bağlantılı bir şeyden söz ediyoruz. Türkiye'yi örnek alacak olursak, burada özellikle tarım alanında genetik kaynaklar inanılmaz zenginlikte. Özellikle komisyona projeyi sunduğumuz zaman, 15 yıl kadar önce yaşanan sorun şuydu: "Bizde genetik erozyon vs yok ki, öyle bir şey yaşamıyoruz, bu kadar geniş kataloglarımız var, biyoçeşitliliğimiz inanılmaz düzeylerde." Bu biyolojik çeşitlilikle ilgili bir şey değil. Çünkü genetik açıdan değerlendirilecek olursa, bu yıllar içinde gitgide sayısı azalmış bir çeşitlilik. Türkiye'deki domates örneğini ele alalım. Bu konuyla ilgili bugünlerde Türkiye'de galiba çok yoğun tartışmalar yaşanıyor. Bu tarım politikasının bir parçasıdır, biyoçeşitliliği ayır, harici bir faktör gibi devreye sokamayız. Bu kırsal kalkınma stratejisinin bir parçası olmalıdır, zaten öyledir. Kırsal kalkınma planında ve stratejik planda dört eksen dört hedef var. Özellikle şu anda, halihazırda uygulamaya sokulmuş olan stratejik planla ilgili bazı ihtilaf noktaları söz konusu. Birinci olarak, yaratılması gereken bir rekabetçilik var. Bunun büyük pazarları, dünya pazarlarını da içine alıyor olması gerekiyor. Rasyonalizasyon ve rasyonalizasyonun sürekliliği gerekiyor.

İkinci ayakta özellikle alan yönetiminin sağlanması; kırsal alanların idaresinin sağlanması ve bunun çevre koruma koşullarına uygun olarak yapılması gerekiyor. Üçüncü ayakta, çeşitliliğin ve üretimin geliriyle bağlantılı olarak artırılması gerekiyor. Dördüncü ayakta ise insanların cesaretlendirilmesi özellikle yerel düzeyde eyleme geçilmesi, bir lider yaklaşımının takınılması gerekiyor. İnsanların bir şekilde lokal düzeyde organize olmalarının, ortaklıklara girmelerinin; özel sektörle, sivil toplumla ve hükümetle işbirliğine girmelerinin sağlanması gerekiyor. Ben bunun gerçekten en önemli kilit faktör olduğunu düşünüyorum. Bu bir süreç meselesi. Kırsal kalkınma politikalarının entegre bir şekilde hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir kılınması için insanlara yatırım yapmanız gerekiyor. Yollar, makineler vs. gibi somut altyapılara değil, her şeyden önce insanlara yatırım yapmanız gerekiyor. Bu daha kolay tabii, gidip bir müteahhitle anlaşılabilir, yol inşa ettirebilirsiniz, sonra alın size yol, dersiniz. Tamam para ödendi, proje tamamlandı gitti. Ama kırsal kalkınmanın insanlar tarafından sürdürülmesini ve bunun sürekli kılınmasını istiyorsanız, o zaman kapasitelerin geliştirilmesi, insanların ihtiyaç duyulan alanlarda eyleme geçebilmeleri için insanlara yatırım yapmanız gerekiyor. Bu yüzden kırsal kalkınmaya harcanan paraya baktığımda yine de bu konuda harcanan paranın az bir miktar olduğunu düşünüyorum. Hâlâ burada çelişkiler yaşandığını görüyorum. Ama öncelikli olarak, bunun AB kapsamında en kilit, en önemli politikalarından biri olduğunun farkına varmamız gerekiyor. Sürekli aynı şeyi tekrarladığının farkındayım ama çok önemli, çünkü bunun yapılması çok zor, ama bir yandan da destek alabilmek için, meşruiyet kazanabilmesi için bunun genel anlamda toplumda bu şekilde yapılması gerekiyor. Bu, özellikle çevreyle, istihdamla, her şeyle ilgili; sadece belli bir ayrıcalık tanınmış olan çiftçilerin para almasıyla ilgili değil. Sayın Baringdorff'un da söylemiş olduğu gibi, 40 milyon kişi İstanbul'da, Ankara'da veya başka şehirlerde bir araya geliyor ama dünyanın her yerinde bunu görüyoruz. Özellikle kırsal alandaki insanlar büyük kentsel alanlara göç ediyorlar ve kırsal alanlar gitgide daha fakirleşiyor. Buna bu şekilde devam edemeyiz. AB örneğine bakacak olursanız, dünyada oynadığı rol büyük önem taşıyor. Çünkü şimdiye kadar kırsal politikalarımızda, tarım politikalarımızda büyük zorlukların üstesinden geldik. Ama diğer politikalarla, diğer kırsal alanlarla karşılaştırdığımızda, gidin bir bakın ABD'de neler oluyor bitiyor! Bu şekilde devam etmemiz mümkün değildir diye düşünüyorum. Bu yüzden de yatırım yapmaya değer bir alan.

Jerzy Plewa, Varşova Tarım Üniversitesi

Bana özellikle Polonya'nın tarıma ayrılan bütçesi ile ilgili olarak sorulan bir soru vardı. Tam üyelik öncesinde, bir yıl içerisinde tarım politikaları, sübvansiyonlar ve kalkınma için bir milyar euro harcadık, bu 2002'nin verileridir. Ancak üyelik tamamlandıktan sonra bu tamamen değişti. Tarım alanına toplamda ne kadar para harcağımızı tam olarak söylemek mümkün değil. Çünkü buradaki özümseme oranı, bizim hazırlıklı olmamızla ilgiliydi, bir miktarını kalkınma için kullandık, başka bazı alanlarda kullanılanlar söz konusu. Ama şunu söyleyebilirim ki, 2004-2006 yılları içinde, AB genel bütçesinden bizim için tahsis edilen miktar, ki biz de ayrıca buna katkıda bulunuyoruz, 7,2 milyar eurodur. Geçtiğimiz yılın rakamları bize gösteriyor ki, üyelik öncesindeki miktarın iki katını kullanmışız. Üyelik öncesinde iki milyar euro görünüyordu, ama bu paranın bir kısmı ulusal bütçeden harcanıyor, yani ortak finansman söz konusu, bizim katkımız da var. Bunu

söylemek büyük önem taşıyor. Çünkü burada tam doğrudan ödeme değil, kısmi doğrudan ödeme söz konusu ve bu doğrudan ödemenin bir kısmı bizim bütçemizden karşılanmış durumda. Çiftçiler bu kadar büyük miktarda parayı bu doğrudan ödemelerle elde ediyorlar. Elbette pazar desteği söz konusu olduğunda bazı farklılıklar olabiliyor. Örneğin Türkiye'de özellikle tahıl fiyatlarıyla veya tahıl sektörüyle ilgili bazı tartışmalar yaşandı. Polonya'da da üyelik öncesi buna benzer bir durum söz konusu olmuştu. Başka ürünler de durum değişiyor. Örneğin, sığır eti fiyatlarının üyelik sonrasında yükseldiğini görüyoruz. Ama verimlilik açısından baktığımızda, bir yıl sonrasında bir değerlendirme yapmak aslında çok kolay değil.

Bir katılımcı

Polonya sivil toplum örgütleri ve çiftçilerini bilgilendirmek, onlara danışmanlık hizmeti vermek için nasıl bir mekanizma kurdu? Bir birim mi oluşturuldu? Böyle bir birim oluşturulduysa, orada kaç kişi çalıştı, çalışmakta?

Bir katılımcı

Polonya'ya verilen bu yardımlar AB'ne giriş sürecinin başlamasıyla beraber mi yoksa daha evvelden mi başladı?

Levent Gürsel Alev, *GDO'ya Hayır Platformu*

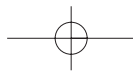
Ülkemizin AB'ye uyum süreciyle, Polonya'daki model arasında bir paralellik kuruluyor. Özellikle küçük köylerin tasfiyesine ilişkin olarak, Polonya modelinde 10 hektardan aşağı olan çiftliklerin çiftçilerinden satın alınarak bir arazi ofisine devredilmesi, daha sonra plantasyonlar haline dönüştürülmesi sürecini Polonya'da nasıl yaşadınız?

Polonya'da çiftçiler ve tüketici örgütleri genelde uyum sürecine karşıydı. Peki, toplumsal mutabakat sağlamaya çalıştığınız STK denen kurumlar, çiftçi örgütleri ve tüketici örgütleri dışında nasıl STK'lar var ki, mutabakat sağlanabiliyor?

Jerzy Plewa, *Varşova Tarım Üniversitesi*

Sivil toplumla bilgi akışı ve işbirliği konusunda, ulusal bütçeden para verilen bir hizmetimiz var. 2.000 kişi kırsal kesimde çalışıyor. Kırsal kesime ulaşmak için bir ofisimiz var. Bunun dışında uzmanlarla çalışıyoruz ve toplantılar düzenliyoruz. Bunlar ödeme yapan kurumlarda çalışıyor, böylece çiftçilere bilgi veriliyor. Çiftçilere bilgi verildiğinde artık bu tip uzmanları, büroları yerinde tutmak gerekmiyor. Sadece bilginin dağıtılması için bazı kişiler yine işte kalıyor, onları çalıştırmaya devam ediyoruz. Bunun dışında bakanlığa çiftçi temsilcilerini çağırıyoruz.

Müzakerelerden önce PHARE programından teknik yardım aldık. Başvuran 8 ülke için bu program çerçevesinde fonlar ayrılmıştı. Katılımdan 3 yıl önce de SAPARD desteğini aldık. Bu kırsal kalkınma için bir destekti. Ancak katılım öncesi pazar, pazar fiyatı ve müdahaleler için destek an-

lamında AB'den bir şey almadık.

Küçük çiftçiliğin tasfiyesi ile ilgili nasıl bir süreçten geçtiğimiz soruldu. Hâlâ sadece kendileri için üretim yapan küçük çiftlikler var. Müzakereler sırasında AB'yle bir anlaşmaya girdik ve bu küçük çiftçilere destek sağladık. Bunları tasfiye etmek gibi niyetimiz kesinlikle yoktu. Bu küçük çiftlikleri, zaten çoğunluğu başka işleri olan çiftçiler işletiyor, yarı zamanlı olarak çiftçilik yapıyorlar. Çünkü sadece 5 hektarlık bir alandan elde ettiğiniz kazançla yaşamınızı sürdüremiyorsunuz. Bu küçük çiftçiler bazen kendilerine iş bulmaya çalışıyorlar. Organik gıda üretiyorlar, agro turizm işine giriyorlar ya da örneğin mantar üretiyorlar. Bu tür faaliyetler çok büyük bir tarım alanı gerektirmiyor.

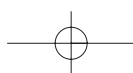
Polonya'da birçok STK çalışıyor. Çiftçilerin güçlü bir çiftçi birlikleri teşkilatı var. Bunun dışında, bazı siyasal partilerin seçmenleri çoğunlukla kırsal kesimden geliyor. Kooperatiflerimiz var, süt sektöründe çok güçlü olan kooperatiflerimiz var. Bunun dışında gelişen üretici gruplarımız, birliklerimiz çok etkin ve geleceğe dönük çalışıyorlar. Özellikle sebze ve meyve sektöründe bu tür üretici birlikleri güçleniyor. Bir de tüketici kuruluşlarımız var. Tüketicilerin görüşleri üreticininininden çok farklı olabiliyor.

Hannes Lorenzen, Avrupa Parlamentosu

Polonya'daki gelişmeleri yakından izledim. Şu anda AB'de yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde kuruluşların bir ağı var. Bunlar ülkelerinin katılımı için çalışmalarda bulunuyor ve hükümete seslerini duyurmaya çalışıyorlar. Bu çok güç bir süreçti ve bence siz hükümetinizin kapıları açması için etkinizi kullandınız ama bu süreç bitmiş değil. Polonya'da insanlara, hükümet tarafından kendilerine düzgün bilgi verilip verilmediği, sürece dahil edilip edilmedikleri sorulduğunda çok farklı fikirler ortaya çıkıyor. Ancak bu kötü bir işaret değil. Çünkü önemli olan insanları aktive etmek. Polonya delegasyonunu hatırlıyorum. Bu çok fazla, çok erken, hazır değiliz, bu parayı kullanamayız, demişlerdi. Önemli olan hükümetin bunlardan hep farklı fikirler çıkıyor, çok fazla kişiyle uğraşmak zordundayız gibi bir tavır almamasıdır. Bu kişilerle başa çıkmak zor olabiliyor. Eğer organize olurlarsa, sürekli şikâyet etmek yerine, tek ağızdan konuşurlarsa, o zaman işler yoluna girer. Polonya'da bir kırsal forum var. Bu kırsal forum Polonya'da çok güçlü ve iyi bir danışmanlık sağlıyor. Çünkü Avrupa temelinde bir ağ oluştu ve burada Avrupa'yı temsil ediyorlar. İnsanlar Avrupa düzeyinde kırsal kalkınmada birbirlerini desteklemek istediklerini gösteriyorlar. Dolayısıyla bu ağa katılmalarını öneririm. Kendi ulusal ağınıza oluşturun. Avrupa'da bu ağın altında 2.000 kuruluş var. Bu ağın adı PREPARE. Bir de PREPARE'in üstünde yeni bir ittifak var. Bu daha büyük bir kırsal kesim ittifakı. Çiftçileri de buraya dahil etmeye çalışıyoruz. Çünkü çiftçilere kırsal kalkınmanın onların çıkarına olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Türkiye'de de böyle bir süreç yaşayacaksınız.

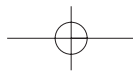
Bir katılımcı

Ben 6 yıl Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası başkanlığı yaptım. Bu arada Ankara'da bulunan Avrupa Birliği Dairesi'nden 500.000 euroya yakın hibe aldık. 265.000 euroluk iş gücü edindirme parası, 110.000 euroluk bir hibeydi. Daha evvel Kırıkkale'de üzümçülük yapan bir köy, artık

üzüm ekmeı bırakmıştı. Yıne üzüm ekmeıerı için gerekıı bağ çubuğu için bır hıbeden yararlandı. Doğalgazı Kırıkıale'ye getırmek için de 90.000 euroluk bır hıbe aldı. şimdi muhtaç olanlar için bır işgücü edındırme projemiz var. Bu projelerin hepsını İş Kurumu'ndan alıyoruz. Polonya acaba başlamadan evvel para aldı mı? Polonya buna benzer paralar veriyor mu?

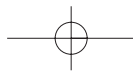

BİR TARTIŞMA KONUSU OLARAK TARIM POLİTİKASI VE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞİ

Ali Yurttagül, *Avrupa Parlamentosu*

Konuşmamda üç konuyu sizlerle paylaşmak istiyorum. Birinci konu, 3 Ekim 2005 kararları ve bu kararların Türkiye ve tarım politikası için önemi. İkinci konu, 2005 yılı ilerleme raporu ve bu raporun şu andaki yapısı ve önemi. Üçüncü konu da, Türkiye'de tarım ve kırsal alanın yapısal sorunları. Bu konuda birkaç soru sormakla yetineceğim.

3 Ekim 2005'te alınan müzakerelerin başlamasına yönelik karar kendi içerisinde oldukça önemli bir süreç. 3 Ekim öncesi bütün Türkiye, hatta AB, Türkiye'ye karşı politikanın nasıl şekilleneceği konusunda kriminal romanları andıracak bir tartışma yaşadı. Son bir yılda Türkiye konusu çeşitli vesilelerle, hem AB Bakanlar Konseyi'nin hem zirvelerin hem de Avrupa Parlamentosu'nun gündemine girdi. Türkiye açısından baktığımız zaman bizi alacaklar mı, almayacaklar mı tartışması AB ve Türkiye arasındaki ilişkilerde çok belirleyici bir yaklaşımı sergiledi. Hatta, 3 Ekim günü bile yapılan tartışmalarda, Türkiye kararının ne kadar sıkı tartışıldığını, ne tür engellerin aşılacak zorunda kalındığını yakinen yaşadık. Bundan sonraki süreçte de müzakereler her bakımdan çok çetin geçecek. Çünkü Türkiye'nin AB'ye üyeliği iki açıdan çok önemli, birincisi Türkiyeli bir AB başka bir AB olacak. Bütün AB ülkelerinde bu bilinç köklü bir şekilde hakim. Yani Türkiye üzerinde verilecek karar sadece Türkiye'nin üyeliğiyle sınırlı bir karar değil. AB'nin geleceğine ve şekillenmesine yönelik bir karar. Onun için AB Türkiye'yle birlikte kendi hakkında da karar veriyor. 3 Ekim kararları açısından artık bizi alacaklar, almayacaklar tartışması bitmiştir. Soru, Türkiye AB'ye ne zaman üye olacak sorusudur, yani bir zaman meselesidir. Bu 8 sene, 10 sene veya 15 sene olabilir. Bu Türkiye'nin önümüzdeki süreçte, kendi yapısal reformlarını, iç gelişmesini, hangi hızla geliştirip, hangi politik iradeyle AB sürecini izleyeceğine bağlıdır. Bu konuda top Ankara'da ve aynı zamanda sizde. Çünkü bu süreci destekleyecek, şekillendirecek, Türkiye'yi kamuoyuyla, devletiyle, toplumuyla bu sürece itecek güç sizsiniz. İkincisi, AB'de de Türkiye'nin üyelik perspektifi tartışılacak. Bunu 3 Ekim'de yaşadık. Avusturya'nın takındığı tavrı söylememe hiç gerek yok, onu yakından takip ettiniz. Ayrıca Fransa'da Türkiye'nin üyeliğine yönelik bir referandum yapılması söz konusuydu. Bunlar şu anda hiç abartılmaması gereken konular. Çünkü 3 Ekim'de gördük ki, Kıbrıs gibi en çetin sorunlar bile eğer politik irade varsa, kapalı kapılar arkasında bir iki cümleyle aşılabilecek kadar kolay sorunlar. Kıbrıs konusunda Straw'la Papadopolos'un arasında geçen, dışişleri bakanları arasında geçen birkaç cümlenin meseleyi nasıl değiştirdiğini çok yakından izledik. Bu yüzden Türkiye artık önümüzdeki 8-10 yıl içerisinde üyeliğe doğru giden bir ülke ve bu sürece kendisini hazırlamak zorunda. Bunun ne açıdan önemli olduğunu DTÖ örneğiyle anlatmak istiyorum. Bu salonda Türkiye'nin tavrını dinledik. Ben bu konuda, acaba Türkiye kurumsal olarak bu tür uluslararası örgütlere nasıl tavır takınıyor diye düşündüm. Sizlerle de paylaştığımız görüş, Türkiye'nin bunu AB'yle beraber değil, AB dışında şu veya bu grupla tartışıyor olduğuydu. Halis Akder Hoca dün başka bir açıdan yaklaşım, zaten gümrükleri DTÖ çerçevesinde indirmek zorunda kalacağız, AB'ye üye olduğumuzda AB ülkelerine karşı sıfıra indireceğiz, bu tartışmayı bu şekilde yürütmenin ne anlamı var, dedi. Bu meseleye başka bir

açıdan yaklaşarak şunu söyleyelim, aslında Türkiye artık aday ülke olarak, AB'nin uluslararası kurumlardaki tavrını belirleyici bir şekilde tartışmaya katılmalıdır. Yani AB'deki delegasyonla masada oturmalıdır. Mesela Çin'le yapılan tekstil müzakerelerinde Çin delegasyonu ile Türk delegasyonu arasında gümrük birliği ve tekstil ürünlerine yönelik, büyük çekişmeler yaşandı. Ümidim önümüzdeki yıllarda Türk delegasyonunun, bu uluslararası kurumlarda geleceğin AB üyesi tavrıyla hareket etmesi ve sadece kendi çıkarlarına yönelik değil, önümüzdeki Ortak Tarım Politikası'nın şekillenmesine yönelik politikasını Avrupa delegasyonu içerisinde tartışan, onu kabul ettirmeye çalışan, yani Ortak Tarım Politikası'nı şimdiden şekillendirmeye başlayan bir tavır içerisinde girmesidir. Biz bu süreci özellikle Polonya'da ve İspanya'da çok yakından yaşadık; 1980-86 yıllarında ve son yıllarda Polonya'nın giriş sürecinde tanık olduk.

İkinci konu, 9 Kasım'da yayınlanan Avrupa Komisyonu'nun 2005 yılı Türkiye İlerleme Raporu. Çok ilginç bir iki noktaya değinmek istiyorum. Türkiye politikasının nasıl değiştiğini, belki hassas olan bu yaklaşımla göreceğiz. Dikkatinizi çekmek istediğim 2004 raporuyla, 2005 raporu arasındaki farklar. Birincisi, 2004 raporu, AB'nin 17 Aralık, Avrupa Parlamentosu'nun 15 Aralık kararlarına altyapı oluşturdu. Hem Avrupa Parlamentosu'nda hem konsey düzeyinde son güne kadar bu raporu bekledik. Rapor yayınlandıktan sonra, Avrupa Parlamentosu, kendi raporunu hazırladı ve 15 Aralık'ta Türkiye basınında "evet, yes" vb gibi, pankartlarla yansıyan o meşhur kararını aldı. İki gün sonra da Brüksel zirvesinde 3 Ekim'de üyelik müzakeresinin başlamasına yönelik Türkiye'nin önünü açtı. Komisyonun bu yönde verdiği görüş, bu iki kararın altyapısını oluşturdu. 2004 raporu, neredeyse üç ay boyunca, çok derin bir şekilde, üye ülkelerde, AB kurumlarında ve bütün Avrupa sivil toplum kurumlarında satır satır tartışıldı. 2005 raporu ise 9 Kasım 2005'te bize sunuldu. 9 Kasım'da çok ilginç iki şey yaşadık. Birincisi, rapor bir ay daha önce yayınlansaydı, şu veya bu şekilde, 3 Ekim kararı için önemli bir kaynak ve bir karar sürecinin temelini oluştururdu. Bu bilinçli olarak yapılmadı. 9 Kasım'da, yani karardan dört hafta sonra yayınlandı. Onun için, ekim kararı da geçtiği için, geçen seneki rapor gibi, Avrupa basınında neredeyse ön sayfaya hiç taşınmadı. Türk basınında da pek ilgi görmedi. Alman, İngiliz, Fransız basınında teknik bir rapormuş gibi beşinci altıncı sayfadan ana hatlarıyla verildi. İkinci özellik çok ilginç, Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporları için ilginç bir protokolü vardır. Raporun yayınlandığı gün, saat 12:00'de rapor basına ve kamuoyuna açıklanır, 15:00'te, komisyon başkanı Avrupa Parlamentosu'na gelir. Rapor Avrupa Parlamentosu'nda olağanüstü bir toplantıyla kamuoyuna sunulur. 2005'te bu prosedür Olli Rehn tarafından aynı şekilde hazırlanmıştı. Bu prosedür, iki açıdan çok önemli, hem komisyonun basına kendini yansıtması için hem Avrupa Parlamentosu için önemli. Çünkü Türkiye'ye yönelik raporun açıklanmasına yönelik bir platform oluşturuluyor. Buna rağmen Avrupa Parlamentosu yönetim kurulu bu sene böyle bir toplantı yapmamaya karar verdi. Rapor, komisyonda bir basın toplantısıyla yayınlandı ve neredeyse hiç kimse bu konuyu politik bir olay olarak almadı. Fakat raporun içeriğine baktığımızda çok ilginç şeylerle karşılaşırız. Yani 2005 yılı raporu, önemsiz mi de içerik olarak böyle bir süreci yaşıyoruz? Yoksa politik altyapı, Türkiye'nin konumu veya Avrupa'nın gündemi mi değişti? Şüphesiz Avrupa'nın gündemi bu konuda değişti. Çünkü raporun içeriğine baktığımızda, 2004 raporu ve 2005 raporu arasındaki farklar gerçekten çok az. Çünkü, 2004 yılı raporunda yansıtılan ilerlemelerle, 2005 yılında yansıtılan ilerlemeleri karşılaştırdığımız zaman, Türkiye 2004 raporu öncesi çok daha bü-

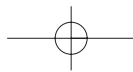

yük adımlar atmış. Medeni kanun, ceza kanunu ve bunun gibi birçok reform istatistik olarak ve politik irade olarak 2004 yılı sürecinde yapılmış. Ama bu durum 2005 yılında yaşanmamış. Daha doğrusu bekleyen bir tavır içerisindeyiz. Buna rağmen Türkiye'ye yönelik bir hava değişikliği var.

Şimdi 2005 raporunun tartışılmayan teknik yapısını biraz yakından irdelediğimizde benzerlik bakımından iki şey gözümüze çarpıyor. 2004 raporunun ana hatlarının neredeyse % 80'i insan hakları, politik reformlar, hukuk devleti meselesi, azınlıkların durumu, güneydoğudaki durum, kadınların sosyal yaşamdaki meseleleri gibi konuları içeriyor. 2005 raporuna baktığımızda aşağı yukarı aynı şeyler söz konusu. Tarım politikasıyla ilgili bölüme baktığımızda, 2005 raporunda 1,5 sayfalık, neredeyse içi boş başlıklardan oluşan, boş kelimelerle doldurulmuş bir bölüm karşımıza çıkıyor. Türkiye'nin yapması istenen şeyler ise, yakından bakıldığı zaman, AB'ye üyelik süreciyle ilişkisi olmayan şeyler. Yani Türkiye'nin kendi tarım politikası için veya diğer uluslararası anlaşmalardan doğan sorumluluklarından ötürü de yapması gereken şeyler. Yani aslında olmayan bir şey yok. Tarım politikası konusu Türkiye ile Avrupa arasında henüz tartışılmadı, daha doğrusu ciddi bir şekilde tartışılmıyor, çünkü rapor boş.

Şimdi ikinci konuya baktığımızda, ki bu rapor açısından çok önemli, Avrupa Komisyonu son bir yılda Türkiye'yle doğrudan ilgili en azından 6 belge yayınladı. Bu geçen haziran ayında yayınlanan sivil toplum örgütleriyle ilişkili rapor, sonra müzakere belgesi, şu anda önümüzde bulunan ilerleme raporu, ilerleme raporuyla birlikte müzakere çerçeve belgesi, bunlar mesela hemen sayabileceğim 4 rapor, son 3-5 ay içerisinde hazırlanmış raporlar. Geçen seneki raporları da sayarsak bu sayı 6-7'ye çıkıyor. Şimdi bu raporlara biraz yakından baktığımızda şöyle bir ruhla karşı karşıya geliyoruz. Örnek olarak, 2007'den itibaren geçerli olacağı söylenen, yani Türkiye, Hırvatistan ve Batı Balkan ülkelerine yönelik üyeliğe hazırlama yardımı olarak 15 milyar 50 milyon olarak öngörülen bütçenin herhalde büyük bir kısmı Türkiye'ye aktarılacak bir kaynak. Fakat bu kaynağın hedeflerine biraz yakından baktığımızda şunu görüyoruz; bu hedeflenen ikinci maddede hedefin A fıkrası, demokrasi ve hukuk devletinin güçlendirilmesi, yani ilk kaynak aktarılmaya yönelik hedefler. İkincisi, bölgesel bir yapının desteklenmesi. D, insan hakları ve temel hakların güçlendirilmesi ve azınlık hakları, C'ye baktığımızda sivil toplumun geliştirilmesine destek, ikinci maddede, üçüncü maddede, Türkiye ve Hırvatistan'ı destekleyen, kırsal alanın kalkınmasına yönelik destekler. Bunlara baktığımızda çok ilginç bir şeyle karşılaşılıyor. Hem 2004 hem de 2005 ilerleme raporlarında insan hakları ve yapısal reformların ağırlık kazanması ve tarımla ilgili sadece iki sayfalık bir analizin var olması, bize şu anda Türkiye'nin önünde olan, yapması gereken şeylerin, gerçekten makro ekonomik, politik ve ekonomik reformlar olduğunu gösteriyor. Yani önümüzdeki 10 sene Türkiye'nin ilerleme sürecinde, üyelik sürecinde yapması, başarması gereken örgütlenmeler. Sadece bir konunun altını çizmek istiyorum. Bu salonda herkes desentralizasyon politikasının Türkiye için ne kadar zor bir politika olduğunu biliyor. Bölgelerin güçlendirilmesi ve bölgelerdeki politik yapılaşmanın güçlü karar mekanizmasına dönüşmesini sağlayan bir politikanın gerçekleşmesi için, Türkiye'de nasıl bir politik sürecin yaşanması gerektiği biliniyor.

Türkiye'de daha bundan 10-20 sene öncesine kadar çok ilginç bir devlet yapısıyla karşı karşıyaydık. Devlet her şeyi kendisi organize eden, sivil topluma, sivil toplum kuruluşlarına şüpheyle ba-

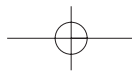

kan, onları denetleyip, teftiş eden bir yaklaşım içerisindeydi. Son yıllarda bunun değişmekte olduğunu görüyorum. Gerçekten sivil toplum örgütlenmesinin toplumun ilerlemesi için gerekli bir kurumlaşma süreci olduğunu devlet erbabımız da fark etmiş durumda. Fakat buna nasıl yaklaştığı çok ilginç. Sivil toplum örgütlenmesini kendisi destekliyor veya kendisi kuruyor. Yapması gereken bu örgütlenme sürecinin altyapısını geliştirip sivil toplumu kendi başına bırakması ve sivil toplumla diyalog ilişkisi içerisinde girmesiyken, destekleyerek denetlemek istiyor. Devlet henüz sivil topluma mesafeli duruyor, onu ciddiye alan bir ilişki içerisinde değil, onu kendi toplumsal kuruluşunun bir parçası olarak görüyor. Ancak bu yaklaşım aşıldığı zaman gerçek anlamda bir sivil toplumdaki bahsedebiliriz. Bunu henüz yeni yeni yaşıyoruz ama tam anlamıyla da yaşamıyoruz.

Çok ilginç bulduğum son tartışma konusu, tarım politikamız ve kırsal alandaki yapısal sorunlarımız. Dünkü konuşmalarda benim gibi Avrupa'dan gelen ve Türkiye'deki tarım politikasını yakından izlemeyen biri için Türkiye'de tarımın ne tür yapısal sorunları olduğunu öğrenmek çok önemliydi. Katılımcıların çoğu yaptıkları konuşmalarda yapısal sorunların neler olduğunu bildiğini söylediler. Fakat gerçekten bu yapısal sorunların nasıl aşılabileceği, nasıl bir makro ekonomik örgütlenmeye gidileceği konusunda bir şey söylenmedi. Bu örgütlenmenin AB süreci içerisinde nasıl savunulacağı tartışmasını biz yapmadık. Fakat iki şey çok önemli: Birincisi, bu yapısal sorunların gerçekten derinlemesine bir analizi, ikincisi ise bu analizin hangi politikayla aşılabileceğinin cevabı. İlginç bir soru vardı. Örnek olarak, Türkiye acaba şu anda dağınıklığı toparlayabilmek için devlet girişimiyle malların alınıp, on hektarlık üretim birimleri oluşturulmasına mı gidecek? Bunun pek mümkün olmadığını, mümkün olsa bile bunun çok derin, köklü bir politik iradeyi gerektirdiğini düşünüyorum. Üçüncüsü ise, ki bu ilk iki koşulun olmasına bağlıdır, bizim Türkiye Cumhuriyeti olarak, AB'de nasıl bir tarım politikası ve kırsal alan politikası geliştireceğimiz konusunda tavır belirlememiz gerekiyor. Ortak Tarım Politikası'nın nasıl şekillenmesi gerektiği konusunda politik olarak bir bilince varmamız gerekiyor. Bunu henüz hiçbir yerde okumadım. Yani Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikası konusunda görüşü nedir?

Şükrü Genç, *Sürdürülebilir ve Ekolojik Tarım Derneği*

Ortak Tarım Politikası'nı bir kenara koyalım ve Türkiye'nin kendi gelişmişliğini sağlayabilmesi için neler yapması gerektiğine bir bakalım. Devlet ya da kamu kuruluşları bu konuda neler yapıyor, özel sektör neler yapıyor, sivil toplum örgütleri bu işin neresinde irdeleyelim. Türkiye'de kamu hantal. Bu yeni bir tespit değil, herkes biliyor. Türkiye her geçen gün bu hantallığından kurtulmak için çaba harcıyor. Son 20 yıldır, bizi yöneten iktidarların, bu iktidarların başındaki kişilerin en çok söylediği konu, bürokrasinin ağırlığı, hantallığı ve iş yapamayı. Bunu söyledik, ama bugüne kadar keskin bir çözüm getiremedik. Bugün de gene bizi yöneten iktidarlar ya da iktidar, bu söylemde bulunuyor. Bazı tasarılar var ama onlar hayata geçemiyor. Bir an önce Türkiye'nin devletin tüm kademelerinde bir reform yapması, kamu personeli reformunu sağlaması gerekir. Kamu personelinin yönetiminde bazı ilkeleri değiştirmesi gerekir. Testiyi kıranla, suyu doldurup getirenin aynı kefeyle konduğu günleri geçtik. Kamuda testiyi doldurup getirenin cezalandırıldığı, kıranın ödüllendirildiği günleri yaşadık. Bunları, yavaş yavaş Türkiye'de devre dışına çıkarıyoruz. Hızlı bir şekilde, yapısal bir takım kararlar aldık. Türkiye toplumu için baş döndürücü bir hızda

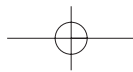

bir gelişme gösterdik. Düzenlemelerimizin çoğu hemen hemen tamam gibi. Ama uygulamaya geldiğimizde pek bir şey göremiyoruz. Örneğin, sürdürülebilir tarım ile ilgili Türkiye'de iki tane iyi tarım uygulamaları yönetmeliği çıkmıştır. Pek çok ülkede olmayan bir organik tarım kanunumuz var, bu çok iyi bir gelişme. Ama uygulamaya baktığımızda fazla bir yol aldığımızı göremiyoruz. Bunların düzeltilmesi, uygulamanın hayata geçirilmesi gerekir. Bir takım işleri yapmadan önce, yaptığımız düzenlemeleri yaşama geçirme zorunluluğumuz var. Bu sadece tarımla ilgili değil. Türkiye son 10 yıldır sürekli iyileştirme yaptığı konuları bir an önce hayata geçirmeli.

Victor Ananias, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

Burada konuştuğumuz konuların direkt olarak ilgilendirdiği % 35'lik bir nüfus var. Bu salonda bu % 35'lik nüfustan, yani gelirini, geçimini kırsalda yaşayarak tarımdan veya tarımla alakalı işlerden sağlayan kaç kişi var? En azından temsiliyetin olduğu bir toplantı olması çok büyük şans. Çünkü bizim katıldığımız birçok bu ve benzeri toplantıda, aslında tek bir temsilci dahi olmadan, bu % 35'lik nüfus hakkında tartışmaların yapıldığı, kararların verildiği, doğruların öne sürüldüğü platformlar görüyoruz.

Buralardaki okuma oranının batılı bir bakış açısıyla ele alınmasının kırsalımız için ne kadar geçerli olduğunu düşünelim. Türkiye'de aslında, Güneydoğu'daki kırsalla, Karadeniz'deki kırsalla, Ege'deki kırsal birbirinden çok farklı yapılar içeriyor. Demokratizasyon, desentralizasyon gibi, ciddi konuları merkeze alıp tartıştığımızda, girmeye çalıştığımız AB'nin bize dayatmaları ve beklentileri üzerinden konuşmaya başladığımızda aslında somut anlamda günlük yaşam pratiği olarak sonuca ulaşılması çok zor. Çünkü ekolojik tarım kanunumuz ya da diğer kanunlarımız var ama uygulamalar zor. Bir takım yönetmeliklerimiz var, bir takım mevzuatımız geliyor, fikirler oluşturuluyor, muhtemelen bu tip toplantıların da bunlara faydası oluyor. Fakat iş uygulamaya döndüğünde, ki biz sahada çalışan bir derneğiz, bu konuşmaların sahaya yansması çok küçük kalıyor. AB ile ilgili tartışmalara çiftçinin görüşünü taşımak, aslında henüz hiçbirimizin tam anlamıyla edinemediği bir misyon. Çünkü, AB tartışmalarında henüz anlayamadığımız bir lisan kullanılıyor. Kaldı ki biz burada toplumun % 35'ini oluşturan çiftçilerden bahsediyoruz. Çiftçiler daha AB kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyor. Biz bölgeleri, AB'nin bölgelerinin desentralizasyonunu konuşuyoruz. Daha kendi muhtarıyla, kendi kaymakamıyla olan ilişkisinde, o kaymakamın ötesini çok fazla bilmeyen, kendi yapısının ne olduğunu, Türkiye'deki mekanizmanın nasıl işlediğini çok iyi bilmeyen, ilin, ilçenin, bucağın, köyün ne demek olduğunu çok iyi bilmeyen bir kesimden bahsediyoruz. Bu kesimin ne tarafını istiyoruz? Bu insanların iyi tarafları ne, işbirlikçi tarafları ne, üretici tarafları ne, çalışkan tarafları ne, toplumunu seven tarafları ne? Bu insanların bu iyi taraflarını uyandırmak, hayata geçirmek ve bu iyi güçleriyle, bu iyi taraflarıyla oluşturdukları güçle AB'ye girmek, bu güçle toplumu geliştirmek, kırsal kalkınmayı sağlamak istiyoruz. Yurt dışından gelecek fonlarla veyahut açılacak hibe projeleriyle, bir takım, zoraki oluşturulmuş sivil toplum kuruluşlarının sadece rapor yazmak üzere kırsala akın edip, buralarda proje raporları oluşturmak üzere veri toplamalarıyla yapamayız. Çünkü şu anda gittiğimiz yüzlerce köyde aldığımız tepki, yeni bir dernek, yeni bir sivil toplum kuruluşu geldi oluyor. Oradaki resim bizce gerekten olumsuz.

Özet olarak, AB'ye girişle veya kırsalımızla ilgili argüman geliştirirken bir şeye tamamiyle sıfırdan bakmamız gerekiyor. Her şeyi biraz kenara koyarak, hatta düşüncelerimizi, beklentilerimizi kenara koyarak bakmamız gerekiyor. Önce köylünün lisanının anlaşılır hale gelmesi gerekiyor. Çünkü şu anda Türkiye kırsalında bir bilgi ve iletişim aracı olan internet kullanımı sadece küçük kasabalarda 7-8 internet kafeye sağlanıyor. O köyler, rant ekonomisi varsa çok hızlı bir değişim içerisinde; rant ekonomisi yoksa, yine göç veriyor, yine kan kaybediyor. Ama çok hızlı bir değişim yok. Çünkü insanlar oradan geçmek, oradan ekmeğini kazanmak zorunda. Ama gençlerin % 35 dediğimiz, tarım yapabilecek, tohumun ne olduğunu, toprağın ne zaman uyandığını bilecek nüfusa oranı çok düşüktür. Kırsalı düşürmek için hiçbir plan yapmamıza gerek yok. Çünkü internet kafede büyüyen o çocukların hiçbirisi ileride tarım yapabilecek bilgiye, kabiliyete, isteğe veya hevese sahip değil. Onlar internet tuşlarıyla kazandıkları oyunlar, puanlar kadar kolay bir yaşamın peşinde. Çünkü olmayan bir altyapının üstüne bunlar geldi. Dolayısıyla öncelikle kırsala dışarıdan yönlendireceğimiz bir kukla olarak değil; kendi öz iradesi olan, özgüvenini güçlendirmesine yardım etmemiz gereken, hatta özgüvenini yeniden kazanması gereken bir nüfus olarak bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunu AB'den önce gündemimize getirmemiz gerekiyor. AB'yi bir kenara koyup önce onların özgüvenlerini kazanmaları, o % 35'lik nüfusun kendi iradesiyle ne istediğini bilmesi gerekiyor. Belki o nüfustan biri çok daha idealist olabilir, Türkiye'nin faydasına düşünme konusunda belki bizden daha yetkin olabilir. Ama yeter ki biz onu buraya getirebilelim, onu değiştirerek, kendimize göre bir kukla haline getirerek değil, bizim öğrettiğimiz kelimeleri söylemesini sağlamadan kendi ifadeleriyle, kendi aksanıyla, kendi kılığı kıyafetiyle, burada bunu söylemesini isteyelim.

Kılık kıyafet devrimi, Türkiye'de belki birçok şeyi değiştirdi, ama çok sembolik bir devrimdi. Biz AB'ye giriş sürecinde kılık kıyafet devrimindeki sembolik kısmı yapmayalım. Onun altındaki, özündeki başka araçlarla, hatta kılığı kıyafeti dahi değiştirmeden, onun özündeki anlamı sağlayabilirsek, toplumda onların, o değerlerin yaşatılmasını sağlayabilirsek, belki bizden başkaları da bize yol göstermeye başlayabilir. Genelde, AB ekonomik merkezli olduğu için aslında, hep işin ekonomisi üzerindeyiz, ekolojik tarımdan bahsederken, lojik kısmının çok uzağına gidip, nomik, numarasal, ekonomik kısmına yaklaşıyoruz. Ekolojik tarımı, ekonomik getirisiyle bir kırsal kalkınma aracı olarak görürsek, çok büyük bir yanılgı içine düşeceğiz. Çünkü ekolojik tarım, emek yoğun bir araç ama ekonomik olarak hızlı bir refah sağlayacak bir araç değil. Ama doğru uygulanırsa, sosyal olarak, etik olarak çok önemli bir araç. Kırsaldaki insana ilk önce sosyal, etik tarafını gösterirsek bu aracı nasıl kullanacağımız konusunda, samimiyetimizi çok iyi ifade edersek, ekolojik tarım Türkiye için bir dönüşüm aracı olabilir. Dünyanın sosyal yapısında beklediğimiz dönüşüme katkı verebilecek güçte bir davranış şeklinde öne çıkabilir. Bu, AB müzakerelerinde çok farklı şekillerde kullanılabilir. Çok ayrı yapılardan bahsediyoruz. Bu yapılar ancak barış temelinde, işbirliği temelinde, bütün o bahsettiğimiz iyi meziyetlerin bulunduğu bir toplumda söz konusu olabilir. Türkiye AB'ye katkı vermek için değil, buna katkı vermek için ne adımlar atacağını düşünmeli. Türkiye'nin dünyanın ilerisindeki dönüşüme nasıl bir katkı verebileceğinin, burada nasıl öne çıkılabileceğinin hesabını yapması gerekiyor.

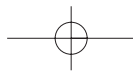

İbrahim Yetkin, Türkiye Ziraatçiler Derneği

Aslında, yıllardır Türkiye ve AB ilişkilerindeki tarım meselesine bakış açımızın ne kadar doğru olduğu teyit edilmiş oldu. Bana göre, AB ile Türkiye'nin ilişkilerinde en başta şunu ortaya koymak gerekiyor; tartışma düzleminde AB karşıtlığı veya AB destekçiliği noktasından bakılmamalı. Toplumun tartıştığı ve tartışmak istediği, AB'ye giriş sürecinde Türkiye'nin karşılaşılabileceği sorunlar, getireceği faydalardır. Türk insanı ve Türkiye'de yaşayanlar, medeniyete, çağdaşlığa, demokrasiye, insan haklarına karşı olan bir topluluk değildir. Bunu kavrayacak birikimimiz, bunu kabullenecek kaynaklarımız vardır.

Bu meseleye siyah ve beyaz olarak bakamayız. Eğer Türkiye olarak bizim AB sürecinden yararlanmadan, zararlı çıkmadan geçmemiz, yeraltı ve yerüstü kaynaklarımızı rasyonel bir biçimde kullanarak üye olmamız söz konusuysa, buna Türkiye'deki tüm insanlar evet der. Biz bunları kavrayacak ve değerlendirecek güçteyiz. Türkiye bu noktada en doğru tespiti yapacak reflekse ve kabiliyete de sahiptir. Ben Victor Ananias'ın bir takım konuşmalarına katılıyorum ama katılmadığım bir cümleyi belirtmek isterim. Bugün Anadolu'da insanların AB'nin A'sından haberi yok, diye bir anlayışı gerçekten son derece yadırgadığımı ifade etmeliyim. Bu Türkiye'de yaşayan çiftçilerin ve üreticilerin bilgi birikimlerine, yaklaşımlarına, davranışlarına ve bu ülkedeki kalkınma noktasındaki lokomotif olma anlayışına bir haksızlıktır diye düşünüyorum. Türkiye'de elbette bölgesel farklılıklar, bölgesel anlamda problemler ve sorunlar vardır ama Türkiye'nin bir de öteki yüzü var. Türkiye dünyayla rekabet edebilecek düzeyde, son derece önemli çıkışları, anlayışları, sanayileşmesi olan bir ülkedir. Anadolu'nun bir takım yerlerini gezip gördüğümüz zaman Türkiye'deki teknolojiyi, gelişmeyi ve tarıma dayalı sanayiye gıptayla karşılırsınız. Özellikle son dönemde tartışma konusu olan beyaz et ve tavukçulukla ilgili entegre tesisleri gezdim, imrendim. Bugün Avrupa standartlarında, dünya standartlarında son derece başarılı tarıma dayalı sanayicilerimiz var. Tarım alet ve makineleri konusunda dünyada ne yapılıyorsa, Türk traktör fabrikasında yapılıyor ve Çin'de bir ödül aldı. Üçlü bir ortaklık olarak meyile karşı traktörün devrilmesini önleyen bir proje geliştirmişler ve bugün dünyada en büyük ödülü aldı. Türkiye'de, 1985'lerden bu yana çok acımasız ve Türk tarımının son derece aleyhine bir politika izlenmektedir. IMF'nin dayattığı politikalar neticesinde Türk tarımı, 16-17 yıldır kan kaybetmektedir. Türk tarımı küçülmüştür, daralmıştır. Bir siyasi partiyi veya bir iktidarı mahkum etme anlayışından hareket etmek istemiyorum. Ama Türkiye'de tarım sektörüne ilişkin, kırsala ilişkin, son derece sistemli, belli bir program doğrultusunda dayatmalarla karşı karşıyayız.

Türkiye üretim, verimlilik, gelişmişlik ve sanayileşme yönünden son derece olumsuz bir tabloyla karşı karşıyadır. Bu yıla kadar tarım desteklerinin kaldırılmasından, tarımsal girdilerdeki pahalılıktan tutun, yabancı tarım ürünlerinin iç pazarda cirit atmasına kadar, Türkiye yabancı tarım ürünlerinin cenneti haline geldi. Dolayısıyla, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu durum karşısında, AB'yle yapılacak müzakerelerde, AB'nin bizden istemleri ve dilekleriyle, Türkiye'nin içinde bulunduğu tarıma ilişkin sorunlar, taban tabana zıttır. Yani, bir yanda kan kaybeden bir tarım sektörü, öte yanda AB'nin bizden istedikleri. AB bizden normlarına uymamızı istiyor, gıda güvenliği istiyor, bölgesel farklılıkları kaldırmamızı, tarıma dayalı sanayiye geliştirmemizi, verimliliği ve kaliteyi artırmamızı istiyor. İşletmeleri rasyonel işletmeler biçimine dönüştürmemizi istiyor. Ken-

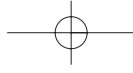

dimize dönüyoruz, bu istemlerin tamamına yakını zıt noktada, yani AB'nin içinde bulunduğu durumla, Türkiye'nin içinde bulunduğu durum arasında dağlar kadar fark var. İşletme büyüklükleri, arazilerin parçalanması, verimlilik, kalite, tarımdaki nüfus, inanılmaz ölçüde zıt. Şöyle bir kaygı taşıyorum ve belki Türkiye'deki sivil toplum örgütleri olarak, meslek kuruluşları olarak hepimiz taşıyoruz, AB tarımdaki % 33'lük nüfusumuzu % 10'a çekmemizi istiyor. Doğru, bunu bizim başarmamız lazım, ama nasıl indireceğiz? Şöyle bir anlayış var Türkiye'de; normal olarak zaten selekte ediliyor bu yapı, kendiliğinden azalıyor, dolayısıyla güçlü olanlar bizimdir, güçsüz olanlara Allah rahmet eylesin. Yani destekten yoksun, üretimden kaçırılmış bir yapı. Bu yapı karşısında Türkiye'nin gerçeği küçük üretici. Türkiye'nin kendine özgü, sosyal, siyasal, coğrafi ve stratejik önemi var, özellikleri var. Siz ulusal anlamda, kendi gerçeklerinize uygun bir biçimde, planlamaya, stratejiye ve kalkınmaya öncelik vermek durumundasınız. Peki bunun doğrusu ne? Bunun doğrusu, Türkiye'nin kendi gerçeklerine, kendi planlamasına, ulusal ölçekteki kaynaklarına uygun olarak bu dönemi kazasız ve belasız, sıyrık almadan atlatması.

Biz AB istiyor diye Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmek durumunda değiliz. Biz yapısal sorunlarımızı çözmek için bunları yapmalıyız, yani kendi ulusal kalkınmamızı, büyümemizi sağlamak ve olumlu bir noktaya gelmek için bunu yapmalıyız. Bugüne kadar Türkiye'de uygulanan tarım politikalarını, bugün tarım sektöründeki hiçbir sivil toplum örgütü veya hiçbir meslek kuruluşu onaylamamaktadır. Ama maalesef Türkiye'de bu plan ve bu programın, yani IMF'nin ve benzeri kuruluşlar tarafından dayatılan politikaların yıllar boyu Türk çiftçisini inin inin inlettğini hep birlikte görüyoruz. Bugün özellikle Türkiye'deki yabancı tarım ürünlerinin girişinden Türk çiftçisinin gelir kaybına kadar sorunların hangi boyutta olduğunu farkındayız. Normal enflasyonun % 8-9 olduğunu, çiftçinin enflasyonunun % 30 olduğunu biliyoruz. Bugün Yunanistan pamuğu, Amerikan pamuğu, Amerikan mısırı Türkiye pazarında. Amacım birilerini farklı bir biçimde mahkum etmek değil, kendi gerçeğimizi anlatmaya çalışıyorum. Türkiye'nin kendine göre yeni bir yol haritasına, yeni bir tarım stratejisine ihtiyacı var. Bazı ekonomistler şunu getiriyor: Bugüne kadar tarıma kaynak ayrıldı da ne oldu, yani çiftçi kendi yatırımına mı harcadı, çiftçiye verilen para çok mu yerinde kullanıldı. Ben bu görüşe özellikle son yıllar için katılmıyorum. Bugün verilen tüm destekler, çiftçi kayıt sistemine göre verilmiyor mu? Rastgele üreticiye, çiftçiye mi veriliyor? Hayır. Bakanlığın çiftçi kayıt sistemine göre belli bir formatı, ölçüleri var. Ödemeler ve destekler ona göre yapılıyor. Dolayısıyla böyle bir yaklaşımı kabul etmediğimi belirtmek isterim.

Olayı sadece girip girmeme noktasında değil, Türkiye'nin bu süreci nasıl geçirebileceğine ilişkin tartışmalı ve bunun sonucunda ne yapılması gerektiğini ortaya koymalıyız. Türkiye ciddi olarak, tarımdaki bu nüfusu azaltmalıdır. Tarımsal sanayii geliştirmeli, istihdam yaratmalıdır. Yatay bir geçişte bu nüfus azaltılabilir. Kırsal kalkınma anlayışıyla, kırsal nüfusu üretim yaptığı yerde tutabilecek, bütünsel bir yaklaşım gereklidir. Tarım Satış Kooperatifleri bana göre Türkiye tarımının lokomotifidir. Bugün bu kuruluşlar Türkiye tarımını ayakta tutan, çok önemli dinamiklerdir. Türkiye'yi bugün dünyaya açılan bir pencere olarak görmekteyim, bunu geliştirmek lazımdır. Daha doğrusu verimliliği, kaliteyi artırmak lazımdır. Belli bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için, özellikle Türkiye'nin en önemli projesi olan GAP bölgesindeki yatırımların hızlandırılması gerekmektedir. GAP bölgesi Türkiye için son derece önemlidir. Küçük ve orta işletmelerin bir bölümünü ekolojik tarıma ayırmak gerekmektedir. Fiyat destekleri ve ürün planlaması yoluyla tarımda

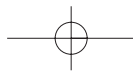

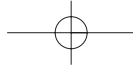
rekabet gücümüzü artırmak zorundayız. Tarımda en temel sorun budur zaten. Rekabet gücümüz yok. Yabancı tarım ürünleri karşısında gerçekten mücadele edemiyoruz. Ama bunların hepsinin altında yatan temel neden ya da bunları başarmanın anahtarı, tarıma ayrılan kaynakları artırmaktır. Eğer kaynak yoksa bunu yapamazsınız.

AB'nin bize söylediği şudur: Türkiye'nin AB'ye uyum sağlayabilmesi için 11,3 milyar euroluk bir kaynağa ihtiyacı vardır. 2005'te bütçemiz, 3,7 katrilyon, bu yıl da sanıyorum 4 katrilyon civarında. Bu ülkenin mühendisi, teknisyeni, çiftçisi var; bu ülkenin çok ciddi beyinleri var; dünyayla entegre olmuş övünebileceğimiz sanayicimiz var; öğretim üyelerimiz var, Türkiye'nin böyle bir problemi yok. Türkiye'deki problem, bu sektöre ayrılan kaynakların azlığı ve Türkiye'ye biçilmiş roldür. Çünkü AB'nin normal olarak bir verimlilik, bir kalite artırma sorunu yoktur. Zaten AB'nin şu andaki mevcut sorunu bu değildir. AB'nin kırsal kalkınma ve çevreye ilişkin bir yönelişi vardır. Türkiye zemin katta, AB 10. kattadır. Dolayısıyla 10. kata çıkmamız için kendi ev ödevimizi iyi yapmamız lazım. Tarıma ayrılan kaynakları artırarak, bu üçlü ayağı yerli yerine oturtmamız lazım. Bunun karşısında, Türkiye'nin kendine ilişkin bir düzenlemeye ihtiyacı vardır. Polonya müzakere ve adaylık süreçlerinde AB'den çok ciddi biçimde haklar almış. Türkiye demelidir ki, sen bize bu konuda Almanya'ya, Polonya'ya, Letonya'ya verdiğin destek kadar destek vermelisin. Türk yetkililerin bu duruşu sergilemesi gerekmektedir.

Abdullah Aysu, Türkiye Tarımcılar Derneği

Ben çiftçilerin görüşlerini iki biçimde ifade etmek istiyorum. Eksiklerimiz nedir, avantajlarımız nedir? Çiftçiler olarak biz kamu yönetimini dağınık, tarımın finansmanını ve koordinasyonunu yetersiz buluyoruz. Veri tabanlarını ve verilerimizi yetersiz buluyoruz ve doğru olarak göremiyoruz. Örgütlenme, altyapı sorunumuz, sosyal güvenlik sorunlarımız vardır, bunlar çözüme kavuşturulamamıştır, yıllardır süregelmektedir. Çevre tahrip edilmektedir, tarım arazileri amaç dışında alabildiğine kullanılmaktadır ve buna kayıtsız kalınmaktadır. Peki avantajlarımız nedir? Buradaki birçok insanın tersine bir avantajdan söz edeceğim. Türkiye'de çiftçiler çoktur, bunu aza indirmek lazım diye ifade edildi. Türkiye'de çiftçiler çok değildir, azdır. Türkiye'deki çiftçilerin çok olması avantajdır, dezavantaj değildir. Çiftçiliği bu kadar bilebilen, böylesi bir mesleğe sahip olabilen insanları, toprağın ne zaman uyandığını, hangi tohumun ne zaman atılacağını bilebilen insanları, bir anda mesleklerinden koparıp atmak ve yok etmek gibi bir lüksümüz yoktur. Araziler küçüktür, doğrudur, ama arazilerin küçük ölçekli olması avantajdır. Durduğunuz yere göre, baktığınız yere göre. Eğer organik üretim yapmak istiyorsanız, eğer perma kültür bir üretim yapmak istiyorsanız, o noktada Türkiye ortalamaları çok uygundur. Yani sonuç itibarıyla, çiftçilik dendiğinde bir çift öküzle sürülen araziden söz edilir. Dolayısıyla arazilerin küçük ölçekli olması avantajdır. Ama arazilerin çok parçalılığı avantaj değil, dezavantajdır. Bu endüstriyel üretim tarımı için de, perma kültür, ekolojik tarım için de aynı şekilde dezavantajdır. Bunun için çok parçalı arazilerin bir araya getirilmesi gerekir. Bu doğrultuda, hızlı, hiç beklemeden hareket edilmelidir. Çünkü en azından yaptığımız hesaplamalara göre, bu sınırların ortadan kalkması, Türkiye tarım arazisinin % 20 oranında artmasına neden olacaktır. Topraklarımız Avrupa'daki topraklara göre daha az kirlenmiştir, bu avantajımızdır. Yine hangi üretim modelini düşünüyor-

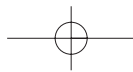

sanız, nereden bakmaya çalışıyorsanız oradan baktığınızda, az kirlenmişlik avantajdır. Endüstriyel üretime tam geçemedik. Ama köylülük tarımını da tam olarak uygulayabilmiş değiliz. Şimdi bu şekilde baktığımızda, iki arada bir derede bir halimiz var. Biz AB'nin talepleri doğrultusunda daha fazla endüstriyel tarıma gömülüp, daha fazla toprağımızı, suyumuzu, havamızı kirliletecek, küresel ısınmaya neden olacak, onun dışında insan sağlığını tehdit edebilecek bir üretim tarzına mı dönmeliyiz, yoksa gerçek anlamda toprakla, suyla, havayla barışık, daha derli toplu bir üretim tarzına, insan sağlığını tehdit etmeyen bir üretim tarzına mı dönmeliyiz? Bu konuda karar vermek durumundayız. Bu avantajımızı bence ikincisinden yana kullanmak gerekir.

Üretim modelimiz endüstrileşmiş değildir. Bir yanıyla bunu Avrupa'daki çiftçi örgütleri de düşünmektedir, hiç kimsenin belli bir sınırın üzerinde toprağı olmamalıdır. Bunu belirleyebilirsiniz. 50-100 hektar üzerinde araziye sahip olmamalıdır insanlar. O zaman sözünü ettiğimiz yoğun biçimde kimyasal kullanan ve mekanize olmuş endüstriyel tarıma dünya ölçeğinde karşı bir duruş sağlanır. Via Campensia Dünya Çiftçi Örgütü buna karşı durmaktadır. Verimlilik konusunda ciddi hatalar yapılmaktadır. Hep bir başkasına öykünüp, bir başkasının çok verimli olduğunu söylüyoruz. Tam tersine ben başka bir şey savunacağım. Avrupa'daki verimlilikle kıyasladığımızda, Türkiye'de verimlilik daha yüksektir. Avrupa'da bir inek 5.900 litre süt veriyor, ülkemizde ise bir inek bir laktasyon döneminde 1.690 litre süt veriyor. Peki, şöyle bir hesabı neden yapmıyoruz, onların inekleri kaç sefer doğum yapar, kaç doğumdan sonra kesimlik, kasaplık olur? Azami üç sefer doğum yapabilir. Üç doğumdan sonra kesimlik olur. Bizim kara sığırlarımız ve kırmızı sığırlarımız en az 10 tane doğum yapar. Bununla birlikte üç dönem doğum yapan ve 5.900 litre süt veren inekler ne kadar yem tüketir ve hangi yemi tüketir? Deli dana hastalığı nereden çıkmıştır? Bu fabrikasyon üretimle biz nereye varacağız?

Verimlilik bu yönüyle hesaplandığında, Türkiye'deki hayvansal ve bitkisel üretim daha verimlidir. Bitkisel üretim için örnek vereyim: Gelişmiş ülkeler, endüstriyel üretime tamamen gömülmüş olanlar ne kadar traktör kullanıyor? 100 hektara 25'in altında traktör kullanmıyor. Türkiye 3,9 traktör kullanıyor. Ne kadar gübre kullanıyorlar? Türkiye son rakamlara göre ortalama olarak hektara 85 kilo gübre kullanıyor. İrlanda ne kadar kullanıyor? 725 kilo. Bu 725 kilo gübreyi toprağa verip, yer altı sularıyla nitrati buluşturup, bu zehir akan suları okyanuslarla, denizlerle, göllerle buluşturup canlıları yok edebiliyoruz ve bunu sormuyoruz. Ve buna da verimdir diyoruz. Peki bu verimlilik kime gidiyor? Eğer AB gerçekten çiftçisini desteklememiş olsa, çiftçisinin bu kadar üretim girdisini kullanması sonucunda kazanç elde edebilir mi? Verimlilik elde edebilir ama kazanç elde edebilir mi? Maliyet artı kâr olarak, çiftçilerine ödeme yapmasa, bu verimliliği elde etmesi mümkün müdür? Türkiye çiftçisine, vev ki, ben savunmuyorum, reddediyorum, ama kalıp aynı ortamı sağladığında bu verimliliği yakalaması çok mu zor bir şey? Çünkü bunu orada çiftçiler yapmıyor ki, profesyoneller yapıyor. Birileri diyor ki, şöyle ekeceksin, böyle ekeceksin, dün Alman arkadaşın söylediği gibi, 5 kişiyle bu kadar araziyi yönetiyoruz diyor.

Şimdi istihdam yönünden baktığımızda, AB'nin şu anda 20 milyon işsizi var. Yaptıkları araştırmalara göre olanak sağlanması halinde 93 milyon insan daha çalışmak istiyor. Tarımdan koparıp, kente getirmek istediğimiz insanlara son üç yılda, biz olanak sağlayabildik mi, aş, iş, barınak sağlayabildik mi? Hayır. AB'deki ülkelere gitme şansı var mı? Yok. Sözünü ettiğim üretim mode-

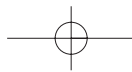
linde bu insanlara, üretim girdilerinde dışa bağımlı olmayan -dışa derken işletme bazında söylüyorum- kredi kolaylığı dahil işletmesine hiçbir şeyi dışardan almayacak şekilde yerinde üretim yaptırmak mümkündür. Yani perma kültür dediğimiz şey budur, kredi kolaylıkları dahil, hiç birini kabul etmiyorsun. Türkiye'nin şu andaki fotoğrafına baktığınızda tam da buna uygundur. Her evin 2-3 ineği zaten vardır ve süt yetiştiriciliği yapar. Beraberinde diğer bitkisel üretimi de yapar. Bu düzeni lütfen bozmayalım. O ineklerin gübrelerini kullansın, münavebeli sisteme giderek ilacını kullanmasın, ilaç tüketiminden vazgeçsin. Aynı şekilde, gübresini yemini oradan karşılansın, dışardan tohumunu almasın. 50 dönüm arazinin bir dönümünü, 500 metrekaresini ayırsın, tohumunu kendi bünyesinde üretsın ve biz buna mahkum olmayalım. O durumda zaten Türkiye'deki çiftçiler, toprağı, suyu, havası sağlıklı bir üretim yapacaktır. Aynı zamanda, dışarıya da ödeme yapmayacağı, cebinden para çıkmayacağı için kazandığı direkt kazançtır.

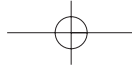
Artık Türkiye'nin barışması gereken bir konu var: kooperatifler. Tarımı şirketleştirmek yerine, kooperatiflerle barışması lazım. Kooperatif eşittir komünizm değildir. Kooperatif şirketin karşısında çiftçilerin bir örgütlenme modelidir. Esas olarak kurgusunu bunun üzerinden yapmalı ve bunun üzerinden modeli geliştirip, desteği bu tarzın üzerinden geliştirerek vermelidir. Böylesi bir yaklaşımla, bu tezlerimizi masanın üzerine koymamız halinde rönesans yaşamış, aydınlanma yaşamış bir Avrupa'nın bunu dikkate alması gerekir. Bunun üzerinden tartışmalarımızı yürütmemiz gerekir. Bunu kabul etmiyorlarsa, o zaman maksatlarının tartışmaya açılması gerekir. Avusturya'nın topraklarının % 11,6'sı organik tarıma ayrıldı, İsviçre'nin % 10, İtalya'nın % 8, Finlandiya'nın % 7, Türkiye'nin % 0,1. Perma kültür tarım, endüstriyel tarıma göre daha verimlidir. Endüstriyel tarım bir müddet sonra artık verimlilikten tamamen çıkacaktır. Sürekli aynı toprağı kimyasal vererek bu üretimi elde edemezsiniz, artık topraklar eskisi gibi vermemektedir. Ama perma kültür tarımda, örneğin Nepal'de yapılmış olan araştırmada, hektara iki ton pirinç veren arazi, 3.600 vermeye başlamıştır, buğday ve patateste % 300 artış sağlanmıştır ve dünya ölçeğinde birçok ülke perma kültüre yönelmiştir. Perma kültürün verimliliği dünya üzerinde kanıtlanmıştır. Endüstriyel tarımda verimliliğin giderek düştüğünü de yine dünyada rakamlar teyit etmektedir.

Leyla Şen

Ben % 33'ü temsil eden bir kesimde, görünmez olan kadın üreticiler hakkında bazı bilgileri sizinle paylaşmak istiyorum. Türkiye büyük bir coğrafya ve kadın üretici profili değişkenlik göstermekte. Özellikle profil olarak vereceğim bilgiler, benim Ankara'nın doğusuyla ilgili olan gözlemlerim. Kadın üreticilerin Türkiye kırsalındaki en önemli sorunlarından bir tanesi ağır iş yükü olarak görülüyor. Kadın üreticilere iras hakkı tanınmıyor. Görece düşük sosyalleşme yine bir başka ciddi konu. Denizli'den gelen beyefendi kahvehanelerin yeniden yapılandırılmasını söylerken, aslında çok ciddi bir konuya değindi. Çünkü kadın üreticilerin sosyalleşebilecekleri, bir araya gelebilecekleri bir mekânları yok. İşte doğuda, güneydoğuda, su altyapısının olmadığı yerleşimlerde en etkin sosyalleşme alanları çeşmeler olarak karşılına çıkıyor ve bu yüzden bazı yerlerde, su altyapısının geliştirilmesine bile direnç oluşturulabiliyor.

Ücretsiz aile işçiliği boyutunda görünmezlik ciddi bir konu. Ama görünmezlikle ilgili bir başka boyut, bunun kadın üreticiler tarafından içselleştirilmiş olması. Bu da kadın kimliğinin algılanı-

şıyla ilgili. Kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara erişim yoksunluğu çok ciddi bir sorun olarak karşımızda. Hane düzeyi, karar vericilik, her hanenin kendi iç dinamiklerine göre değişmekle beraber, genel olarak topluluk düzeyinde karar verme süreçlerinde kadının yalıtık olduğunu görüyoruz. Ancak, alan araştırmalarında özellikle ortaya çıkan, oldukça ironik bir durum var, kadın yaşadığı topluluğun sorunlarının farkında ama kendisine ait, kadına ait sorunları ya fark etmiyor ya da görmezlikten geliyor. Kadın üreticilerin istatistik verilerine baktığımızda, 2003 yılında Türkiye genelinde çalışan kadınların % 59'unun tarımda istihdam edildiğini görüyoruz. Kırsal alanda çalışan kadınların, temel istihdam alanı % 94,2 ile yine tarım. Sayısal olarak baktığımızda, 3 milyon 18 bin kadınıtarım tarımda çalışıyor şu an. Sosyal güvenlik tarım alanında çok düşük ama kadın üreticiler bağlamında çok daha düşük, % 0,8. Bu erkek üreticilerde % 16,3'e çıkıyor. Kadınlarımızın % 81,9'u ücretsiz aile işçisi. Bu erkek üreticilerde % 25,8'e düşüyor. Kendi hesabına veya işveren olarak çalışan kadın üretici sayısı % 13,2 iken ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan % 4,9 olarak karşımıza çıkıyor.

Nitelik olarak baktığımızda, tarım sektörü diğer sektörlerle göre en düşük beşeri kapitale, sermayeye sahip sektör olarak karşımıza çıkıyor. Bu erkekte de geçerli, kadında da. Ama erkek ve kadın üreticiyi karşılaştırdığımızda, kadın üreticinin çok daha düşük nitelikte olduğunu görüyoruz. Yine istatistiksel verilere baktığımızda, okuryazar olmayan erkek üretici oranı % 8,5 iken okuryazar olmayan kadın üretici oranı % 28,5'e çıkıyor. Diplomasız okuryazar erkek üretici % 6,5, kadın % 5,8. Erkek üreticilerde ilköğretim mezunu olanların payı % 69,7 kadın üreticilerde % 59,9. Yüksek eğitime geçsek, bu çok düşük bir oran, erkek üreticilerimizin % 0,6'sı yüksek öğretim mezunuyken, kadınlarda bu % 0,1'lere düşmekte. Türkiye'de kadın üreticilerin durumu böyleyken, özellikle AB çerçevesinde tartıştığımız için, AB kırsal kalkınma politikalarında kadın üretici nerede? AB kırsal kalkınma politika kâğıtlarında, kadın üreticilerin mevcut durumu, erişim ve fırsat yoksunluğu ekseninde tanımlanıyor. Yine bu kâğıtlardan alıntı yapmak gerekiyorsa AB şöyle söylüyor: "Birçok yerleşimde kamu hizmetlerine yetersiz erişim ve alternatif istihdam kaynakları olmaması, kalkınma potansiyellerini, özellikle kadın ve genç nüfusun fırsatlarını önemli derecede azaltmaktadır". Yine özellikle uzak kırsal yerleşimler dedikleri yerlerde, fırsatların ve eğitim altyapısının olmamasının kadın erişim yoksunluğunu hazırladığı ifade ediliyor. Tedbir olarak önerilen, kırsal alanların sürdürülebilir yaşam alanları olması için gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve alternatif gelir kaynaklarının yaratılması. Bunu sağlayacak kapasite geliştirme, beceri oluşturma programlarında kadınların ve gençlerin ihtiyaçlarına öncelik verilmesi öneriliyor. Bir diğer öneriyse kadının iş piyasasına, iş gücü piyasasına daha etkin erişimini sağlayacak altyapı yatırımları. Bunlar arasında kreş ve benzeri altyapı tesislerinden söz ediliyor. Bunların kolaylaştırıcı mekanizmalar olabileceği üzerinde duruluyor. Geleneksel el sanatlarına dayalı mikro işletmeler kurulması ama kadının işletme sahibi olduktan sonra tek başına bırakılmaması, koçluk ve eğitim hizmetleriyle desteklenmesi üzerinde duruluyor.

Türkiye'de kırsal kalkınma projeleri, programları diyoruz ama çoğunlukla bunların köy kalkınma niteliğinde kaldığını görüyoruz. Bunun en önemli nedeni Türkiye'de makro düzeyde kurumsallaşmış ve üzerinde hemfikir olunmuş bir kırsal kalkınma politikasıyla stratejisinin olmaması. Ancak bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik kırsal kalkınma programları ve projelerinin geliştirildiğini ve uygulamaya konulduğunu görüyoruz. Bu da çeşitli kamu kuruluşları, özel sektör ve

STK'lar aracılığıyla uygulanıyor. Bu uygulamalarda kadın programları nasıl diye bakarsak, şunu görüyoruz: Kadına yönelik projeler genellikle toplumsal refah ve etkinlik yaklaşımıyla şekilleniyor. Yani toplumsal refah dediğimizde kadını ev ekonomisti bakış açısıyla, kalkınmanın aktif aktörü olarak değil, pasif alıcısı olarak gören yaklaşım. Ya da Dünya Bankası kalkınma programlarında çok sık vurgulanan iş gücü olarak etkinleştirme programlarını görüyoruz. Ama kadın üreticilerin tabanda örgütlenmesi, bir araya gelmesi ve mevcut yapılara entegrasyonundan ziyade, değiştirmeye yönelik güçlendirme yaklaşımının çok da ağırlıklı olmadığını görüyoruz. Yine güçlendirme yaklaşımının çok benimsenmemesine paralel bir diğer durum, kadının homojen bir yapı olarak algılanması. Kadının kendi içindeki farklılıkları, çeşitlilikleri çok da göz önünde bulundurulmuyor. Kadının yaşadığı topluluk ve değerler sisteminden yalıtık bir şekilde algılanması, özleştirilmesi eğilimi var. Bunun tam tersini vurgulayan kuruluşlarımız, çabalarımız olmasına rağmen ağırlıklı olarak böyle bir eğilim olduğunu gözluyoruz. Kadına yönelik alternatif gelir programları çeşitlilik olarak çok sınırlı. Bugün Türkiye'de ister kamuya ister STK'lara gidin ya da özel sektöre, kadına yönelik gelir kaynakları halı, kilim ya da el sanatları olarak vurgulanır. Bunun altında iki neden görebiliriz. Kurumsal nedenler kuruluşların kadın politikaları, çalışma kültürleri, istihdam ettikleri personelin yapısı olabilir. Tabii tek tek kurumlara bakarak sonuçlara varmak çok daha doğrudur. Ama belki de en önemlisi yapısal nedenler.

Türkiye'de sadece kadın üreticilere değil, erkek üreticilere de tarım dışı alternatif istihdam alanları yaratmaya yönelik yapısal politikaların ve desteklerin olmaması herhalde en ciddi konulardan bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Öneriler yerine bir iki şey söylemek gerekiyor. Özellikle kadınların kendi içindeki farklılaşma ve çeşitliliğine duyarlı program yaklaşımları olmalı. Çünkü görüyoruz ki, hane ve topluluk düzeyinde kadını ikincil konuma dönüştüren ataerkil yapıları besleyen ve yeniden üreten temel aktörlerden bir tanesi yine kadının kendisi. Bu, o açıdan çok önemli. Kadınlara yönelik kaynak ve fırsat eşitliğinin teşvik edilmesi, önemli bir konu olabilir. Kadını yaşadığı topluluklardan, değer sistemlerinden yalıtık olarak değil, onun içerisinde önemli bir unsur olarak kabul eden, eşitlikçi ve kapsayıcı yaklaşımlara ihtiyacımız var. Kadının üretici rollerinin tanınması ve teşvik edilmesi için, topluluk düzeyi ikna süreçlerine, destek ve teşvik mekanizmalarına biraz daha eğilmek durumundayız. Kadının üretici rollerini ortaya çıkartacak, üretici örgütleri ve taban örgütlenmelerini destekleyecek, kolaylaştıracak tutumlar geliştirilebilir. Ama belki en önemlisi, yerel ve bölgesel düzeyde yapılan uygulamaları destekleyecek yapısal nitelikte düzenlemeler. Yapısal ve kırsal politikaların kendi içlerinde sinerji oluşturmasına da özen göstermek gerekiyor.

Mahir Gürbüz, TEMA

Sivil toplum katılımcılarının böylesine zengin olduğu bir ortamda, iki yüz elli bini aşkın aktif üyesi, kırdan kente milyonlarca gönüllüsü olan bir sivil toplum örgütü adına birkaç şey söylemek istiyorum. TEMA Vakfı toprakla ilgili her süreçle ilgilenmeyi görev sayıyor. Toprağı en yoğun, en yaygın kullanan sektör tarım olduğu için, tarım konularında duyarlı olmak gibi bir anlayışımız var. Sanki bu ülkede tarım sorunları, AB müzakere süreci başladıktan sonra ortaya çıktı gibi bir genel anlayış hakim. Aslında rekabetçi yapı ve benzeri anlayışlar, yıllardan beri bu konuyla ilgi-

lenen insanların dile getirdikleri ama çözüm için henüz yeterince yol almadıkları sorunlar. Bize ne öneriliyor? Kırsal kalkınmayı gerçekleştirin, rekabetçi yapıyı kurun, çevreye duyarlıklı tarım yapın, tarım dışı gelir kaynaklarını çeşitlendirin. Bunlar bilinmeyen şeyler değil. Ama bunu kim söylüyor? Tarımda üretkenlik verimlilik sorunu bulunmayan, üreticisinin refah sorunu olmayan, ürün fazlası bulunan, bu nedenle tarımsal üretimi denetleme gereğini duyan Avrupa. Bunu, yalnızca kendi insanını beslemek açısından bile verimlilik temelinde çok daha fazla, çok daha kaliteli üretim yapması gereken, ama bu anlamda ciddi sorunları olan Türkiye'ye söylüyor.

Küçümsediğimiz küçük işletme yapısı üretmektedir, ama verimli üretim yapamamaktadır. Bunun çeşitli nedenleri var. Ama bu küçük üretici yapısını da yaşanan ekonomik, demokratik deneylerden kaynaklanmış doğru dürüst bir örgütlenme ile aşabiliriz. Çok başarılı küçük üretici örnekleri Türkiye'de vardır. Demokratik, kooperatifçilik ekseninde çalışan örgütlere yönlendirirseniz, o küçük üretici yapısından da rekabetçi tarım üretebilirsiniz. Ama ne yazık ki, özellikle AB senaryosunu savunanların hiçbiri Türkiye tarımının temel sorununu çözecek bir örgütlenmenin altını çizmedi. AB tarım kesiminde, örgütlenmenin tarımın her alanına müdahale ettiği bir AB senaryosunda böylesi bir ciddi çözüm mekanizması Türkiye için önerilmiyor. Bunun için kaynak ayrılıyor mu? Tarım Bakanlığı'na sunduğumuz raporda belirttik, eğer Türkiye demokratik bir ülke olarsa, sivil toplum katılımcılığını maksimize etmek gerekir. Yalnız sivil toplum katılımcılığı da sadece laf etmekle yetinmemelidir. Kamu ve devlet, ilgi ve konu alanlarına göre, bu süreçte sivil topluma özel görevler vermelidir. Aksi halde sivil toplum böylesi bir sorunu üstlenmediği sürece, eleştiri kolaycılığıyla yetinir.

SORU – CEVAP BÖLÜMÜ

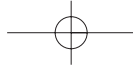
Güneşin Aydemir, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

İbrahim Yetkin Bey Türkiye'nin kırsalındaki çiftçilerin, tarımda uğraşanların standartlarının tahmin ettiğimizden daha yüksek olduğunu ifade etti. AB sürecinde Türkiye kırsalının karşılaşacağı engeller ya da fırsatlar neler olacak? Kadınlarla ilgili projeler anlamında karşılanması gereken bir takım ihtiyaçları, ihtiyaç olduğunu düşünen kişiler mi belirliyor, yoksa doğrudan o ihtiyaç duyan kadın kitlesi mi? Onlarla ilgili bir çalışma var mı?

Murat Sanlı, Wageningen Üniversitesi

Hep tarımın sorunlarından bahsediyoruz. Bunda en temel sebep bugüne kadar tarımdaki insanlara bir yatırım yapmamamız. Bunun sonucunda şu andaki etkileri görüyoruz. Örneğin bu kadar ziraat fakültesi varken, hangi ziraatçi gidip bir çiftçinin yanında çalışma olanağı buluyor. Mesela şu anda çiftçilikle uğraşanlara sorsak, kaç tane ziraat fakültesi öğrencisine yanınızda staj olanağı veriyorsunuz? Veyahut bunları çalıştırmak için başvuruda bulunuyorsunuz? İkincisi, bu konuda sadece tesis kurmak yetmiyor. Eğer sizin ürün kaliteniz kötüyse, ne kadar iyi tesis yaparsanız yapın, bunun sonucunu zaten görürsünüz. Mesela Avrupa'ya kayısı gidiyor, paketlemesi çok güzel ama ürünün toksin sorunu ya da başka bir sorunu var. Veyahut tam tersi, ürün çok kaliteli ama

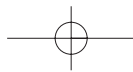
paketleme sorunu var. Bir de tarım müzakerelerinde Almanya ve Polonya'nın yaptığı gibi daha fazla destek isteyelim dendi. AB'deki insanların mantığını çok iyi bilmemiz gerekiyor. Eğer elinizde onlara sunacak bir şeyiniz yoksa, onlar size bu parayı hayatta vermez. Yeni bir şeyler oluşturup, Türkiye için şunları oluşturduk, şunları yapmak istiyoruz ve bu konuda proje yapmak istiyoruz dediğiniz vakit bu kaynakların aktarılacağını biliyorum. Çünkü çok fazla AB kaynağı geliyor ve kaliteli proje olmadığı için bu kaynaklar kullanılmıyor.

Prof. Dr. Halis Akder, ODTÜ

AB Ortak Tarım Politikası 1960'lı yıllarda işlemeye başladı. İlk reform sürecinde işletme yapıları düzeltilmek, büyütülmek istendi. Bu kabul edilmediği halde etki yaptı. Böylece ilk defa kırsal kalkınma boyutu öğeleri içeriğe dahil edildi. Yani o sizin söylediğiniz verimlilik artışı, kendine yeterlik vs olmadan evvel, bunların hepsi, en başta 1960'lı yıllarda işin içine orada monte edildi. O kısım hâlâ bugünkü kırsal gelişme politikasının birinci ayağı olarak var. Onlar buralara eriştikten sonra değil, en eski politika olarak orada var. İkincisi, sistemin dışında kalanlara kırsal kalkınma projesi verme imkanı yok, sistemin dışında kalacaklar. Kırsal gelişmeden yararlanmak için sistemin içinde bir işletme olmak lazım. Bu gözlemi Yunanistan'dan biliyoruz. Yunanistan çok önce, çok büyük olanaklarla Ortak Tarım Politikası'na intibak ettiği halde, sistemin içine alamadığı, buna girmek istemeyen bir grup kalmıştı. Bugünkü sistemde de ikili yapı vardır. Eski politikaların başarıyla uygulandığı dönemde de Türkiye herkese, bütün işletmelere erişememiştir.

Adnan Çobanoğlu, Üzüm Üreticileri Sendikası, Manisa

Manisa 3 Ekim 2005 müzakere sürecinden önce, 100.000 çiftçinin mitingine sahne oldu. Kendi dilleriyle mesaj verdiler. Uşak yöresinden gelen çiftçi arkadaşlarımız, büyük pankartlarla "yetti gari" ve "yetti ha" demişti. Gene birkaç döviz vardı, "tütüncüyü, pancarcıyı bitirdiniz, sıra hangi üründe?", "deprem gördük, seller gördük, doğal afetler gördük, böyle tarım programı görmedik", "AB tarımı şirketleştiriyor" şeklinde. Şimdi küçük çiftçi 100.000 kişi yürüdü, bu aileleriyle birlikte bir milyon insan demek. Bir milyon insan Türkiye'nin şu anda uygulamaya çalıştığı tarım politikası ile ilgili olarak müzakere süreci öncesi bir cevap vermeye çalıştı. Bu insanları ne yapacağız. Üretimden pazarlamaya olan zincir kırıldı. Tarış, Fiskobirlik ve benzerleri üretici birliklerini eskiden Sanayi Bakanlığı'nın önerdiği müdürler yönetiyordu. Şimdi üst kurullar yönetiyor. Yani küçük çiftçi örgütlenmeleri dağıtılıyor. Dün Polonya'dan gelen konuşmacı özellikle vurgu yaptı, yabancı yatırıma çok güzel olanaklar sağladık, en çok yabancı sermaye gıda sektöründe diye özellikle belirtti. Ulusal bir tarım programından söz eden konuşmacı arkadaşlar nasıl oluyor da AB'nin tarım politikasını aynı zamanda yere göğe sığdıramıyorlar, Polonya örneğini yere göğe sığdıramıyorlar? Türkiye'de ilk defa bağımsız çiftçi örgütlenmeleri ortaya çıktı. Bu konuda Tarım Bakanlığı'nın ve hükümetin tutumu ne? Herhangi bir çalışma var mı? Çünkü bunlar denetim dışı örgütlenmelerdir. Şu anda temsilcimiz Abdullah Aysu burada, biz Avrupa'da küçük çiftçilerle zaten iç içe girdik. Yani biz dünya çiftçi örgütlenmesinin bizzat içindeyiz. Avrupa'daki çiftçi sendikalarıyla örgütleriyle iç içeyiz. Avrupa'daki ve Türkiye'deki küçük çiftçiler olarak Ortak

Tarım Politikası'nı reddediyoruz. Bu yönüyle bugüne kadar söylenenler hep çiftçiler adınaydı. Bu arada şunu tekrar deklare etmek istiyorum, artık çiftçiler kendi sözlerini söylemeye başladılar. Bir yıl önceki mitingler, sendikalar, hububat mitingi, en son bu 100.000 kişilik miting bunun örneğidir. Bu noktada demokratik katılımcı bir tarım programına ihtiyaç vardır. Bu da çiftçi örgütleriyle olacaktır. Müzakere süreci ancak demokratik katılımcı bir tarım programının ortaya çıkartıldığı noktada Türkiye için anlamlı olacaktır.

Aylin Örnek, *Heinrich Böll Stiftung Derneği*

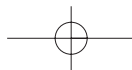
Birincisi, 2005 yılında OECD'nin hazırladığı bir raporda Türkiye'de kadın istihdamında çok ciddi bir düşüş olduğunu belirtti. Bunun kırsaldan kopan kadınlarla ilgisi var mı? Varsa bu, kırsaldan kopan kadın hiçbir yerde çalışamayacak mı demek? İkincisi, Türkiye'de ekolojik ürün, lüks tüketim maddesi olarak görünüyor. Sanıyorum Avrupa'da da büyük ölçüde öyle. Ekolojik tarım, hakikaten pahalı olmak zorunda mı? Ucuza ekolojik ürün elde etme şansımız nedir?

Bir katılımcı

Acaba AB, bugünkü haliyle 425 milyon civarındaki nüfusu hakikaten organik tarımla besleyebileceğine inanıyor mu? Niye bize, istiyoruz aslında ama, bir dayatma şeklinde organik tarım yapın diyor acaba? Türkiye'deki tarımsal üretim potansiyelinden korktuğu için böyle bir endişesi mi var? Çünkü önümüzde örnekleri var. Türkiye'de tütün, şeker pancarı vesaire üretimini yarı yarıya indirdiler. Sorum bu endişemden geliyor. İkinci sorum, 1981 yılında Yunanistan AB'ne tam üye olarak kabul edilirken, o zaman Türkiye'ye de yapılan teklif. Türkiye bugünkü kadar kalkınmamış mıydı, uyumlu değil miydi? Neden doğrudan doğruya Türkiye'ye gelin, AB'ye Yunanistan'la birlikte girin denirken, bugün önümüze binbir türde engel çıkarılıyor?

Nurhayat Kızıltan, *IMO*

Türkiye'de yasalar hazırlandı ancak uygulamada sorunlarla karşılaşıyoruz dendi. Ben çok devletle iç içe olan bir kurumda çalışmıyorum ama çalıştığım sektörde, çalıştığımız konular oldu. Türkiye'de kanunların nasıl hazırlandığı çok önemli. Acaba neden uygulanamıyor? Türkiye'de kanunlar gerçekten uygulanabilir şekilde hazırlansa, o zaman uygulanmasının daha kolay olacağına inanıyorum. Ben buna örnek olarak, organik tarım yasasını verebilirim. Bugün özellikle çok konuşuluyor organik tarım, yasanın hazırlanması, yönetmeliğin olması müthiş bir olaymış gibi aktarılıyor. Tamam bunların yapılması güzel. Ancak bu gerçekten ne kadar sağlıklı hazırlanmış bir yasa? Ne kadar sağlıklı hazırlanmış bir yönetmelik? Acaba bu bir yerlere yetiştirilmek için, sonra değiştirilmek üzere hazırlanmış bir yasa mı? Yasaların, yönetmeliklerin gerçekten o konuda uzman kişiler tarafından hazırlanıp, bir daha değiştirilmek üzere değil, uzun vadede kullanılabilecek şekilde ele alınması gerektiğine inanıyorum. Son olarak, AB'nin organik tarım yapın diye bir dayatması yok. En azından bu sektörden biri olarak benim gözlemlediğim bu. Fakat dokümantasyon olsun, diğer boyutlarıyla olsun AB tarımına en yakın tarım sistemi organik tarım ol-

duğu için, zannedersem Türkiye'de AB'nin dayatmasından ziyade devletin desteklediği bir tarım sistemi haline geldi.

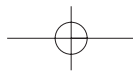
İrfan Güvendi, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tarımı ve kırsal kalkınmayı tartışırken, bunun bir ayağı olan kooperatiflerin bu masada olmaması, tartışmayı baştan eksik yaptığımız anlamına gelir. Bunu dernek yöneticilerine hitaben söylüyorum. İkincisi, kanunlarımızla ilgili. Mesela en son şu anda mecliste konuşulan tarım çerçeve kanunu var. Bu salonda olan kaç kişi ya da kaç örgüt, tarım çerçeve kanunuyla ilgili meclise bilgi vermiştir, baskı yapmıştır? Dikkate alınmaması ayrı bir olaydır, artık dikkate alınmayı beklememeliyiz. Dikkate alınmayı zorunlu hale getirmeliyiz. Yani bizim burada yapmadığımız bu. Hâlâ karşı taraftan bir ilgi, şefkat bekliyoruz. Devlet ya da devletin yetkililerini temsil eden insanlar bize bir ortam hazırlasın beklentisi içindeyiz. Hayır, ortamı biz kendimiz hazırlayacağız. Mecliste tarım çerçeve kanunu görüşülüyor. Belki bu toplantının adı, Türkiye AB tarım politikaları ve Türkiye'de bugün mecliste bekleyen tarım çerçeve kanununun bu politikalarla ilgili uyumu olabilirdi. Mesela bu konuyu tartışmış olsaydık, yarın mecliste o kanunu biz belirlemiş olacaktık. Burada oturan insanlar belirlemiş olacaktı. Bir fırsat diyorum, bunu değerlendirelim. Üçüncüsü, tarım kesiminde doğrudan gelir desteği kayıtlarına göre, yanlış söylemiyorsam iki milyon dokuz yüz küsur tane çiftçi gözüktüyor. Ziraat Odası kayıtlarına göre de dört milyon küsur tane çiftçi gözüktüyor. Fakat Türkiye'de bu kadar çiftçi yok. Çünkü, Türkiye'de işçi çiftçidir, memur çiftçidir, esnaf çiftçidir, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşlarından emekli olmuş olan insanlar çiftçidir. Bizim önce bir çiftçi tanımına, arkasından da çiftçiliğe girmeyen ve diğer sosyal güvenlik kuruluşlarının dışında kalmış ve kırsalda yaşayan köylü dediğimiz ya da kırsal kesim diye nitelendireceğimiz bir tanımlamaya ihtiyacımız var. Bu konuda öneriler var mıdır? Avrupa'da bu nasıl yapılmıştır?

Leyla Şen

Her şeyden önce, eğer topluluk temelli kalkınma yaklaşımına inanıyorsanız ve benimsiyorsanız birlikte çalıştığımız toplulukların değerlerimiz olduğuna inanmalısınız. Yani dışarıdan giden uzmanlar orada olsun olmasın, yüz yıllardır varlıklarını öyle ya da böyle devam ettiriyorlardı. Ancak kırsalın bir özelliği var, yeni durumlara adapte olmada biraz daha ağır davranabiliyor. Önemli olan "dışarıdan uzmanların" ya da "kalkınma kolaylaştırıcılığın" hedef kitleyi, bazı yeni durumlar karşısında "donatması" ve "farkındalık yaratması"dır. Programlarda öncelik tabii ki, orada yaşayan toplulukların. Ama bir başka gerçek var ki, arkadaşlarımız bazı sorunların farkında olamayabiliyor. İşte o noktada ikna süreçlerini başlatmak lazım. Topluluğun önceliği artı farkındalık yaratma süreci iç içe geçen bir uygulama olarak görülebilir.

OECD raporunu çok bildiğimi söyleyemem. Ancak, kırsal alanda yaşayan kadın, tarım dışında başka bir alanda çalışabiliyor. Kayıt dışı ekonomimiz var, bugün köylerden kentlere göçen insanları, kadınlarımızı absorbe eden, örneğin catering alanı, temizlik alanı, başka alanlar var. Ancak kadın orada da ciddi bir emek sömürsüyle karşı karşıya; yine görünmez, yine sigortasız, yine korunmasız, yine çok dezavantajlı olarak çalışıyor.

Küçük üretici konusu gerçekten hassas olmamız gereken bir konu. Ancak küçük üreticiyi böyle kategorik olarak almamak gerekiyor diye düşünüyorum. Belki çok iyi alan araştırmalarıyla, gerçekten küçük üreticimizin yüzde kaçını tarımda yaşamını idame ettirmeyi istiyor, bunu da çok iyi tespit etmemiz lazım. Ben Erzurum kökenli bir ailenin çocuğuyum. Hiçbir akrabam köyümüzde değil şu anda. Alternatif buldukları anda göçtüler. Aydın'da geçen ay İşkur'un yaptığı bir araştırmayı size söyleyeyim, eğer sağlam bir alternatif kaynağı, gelir kaynağı olsa, bir gün bile tarımda kalmayı istemeyen çok ciddi bir küçük üretici kesimi var.

Abdullah Aysu, Türkiye Tarımcılar Derneği

Türkiye'de çok kanun çıkarılıyor, bir bölümü gerçekten uygulanıyor. Yani çiftçinin zararına olan şeyler ciddi bir biçimde uygulanıyor. Örneğin şeker yasası, tütün yasası ciddi bir biçimde, sözleşmeli, denetimli ve nefes aldırılmamacasına uygulanıyor. Bir örnek vereyim. Şeker pancarı için, dekara 5 ton kota konulmuştur. Siz 8 ton ürettiğinizde, doğaya bağımlısiniz, ürettiğiniz andan itibaren 109.000 lira olan kilo, otomatikman 16.000 liraya düşüyor. Yani fazladan üretmiş olduğunuz 3 tonu, 16.000 liradan vermeniz gerekiyor. Bu arada otu almış olan ve tarlasında hiç üretim yapmamış insanlar bunları 35.000-40.000 liradan alarak 109.000 liradan devlete satıyorlar. Böylesi bir sistem uygulanıyor. Tütündeki durum zaten facia. Tarım Bakanlığıyla köylerin buluşması çok zayıf ve bu 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte engellendi. Dolayısıyla siz organik tarım kanunu çıkarıyorsunuz ama, söz gelimi o bir kasnak orada, köylüler ayrı bir yerde, bir kasnak ama birbirine değmiyor, arada volan kayışı yok. Dolayısıyla bu kasnak, bizim köylü deyimiyle, avare kasnak, kendi kendine rüzgâr estiğinde dönen kasnaktır. Organik tarım kanunu çıkaracaksınız, her ilde ve ilçede tarım elemanlarınız olacak, memurlarınız olacak ama 8-9 tane şirkete ruhsat verme yetkisini vereceksiniz. Bu noktadan itibaren Tarım Bakanlığı'nın meşruiyeti tartışılmaya başlanır. Bu sizin asli işiniz. Çünkü organik tarım, yeni uygulandığına göre, bunun yayımcılık yanı vardır. Bunu gidip köylüye anlatıp, yerinde uygulattırıp, takip edip, onu ruhsatlandırıp, her aşamasını görebilen olmanız gerekir. Yani ruhsat, bizzat yayımcı tarafı ve kamu tarafından yürütülüyor olması gerekirken, birkaç şirket bir tekel oluşturmuş, günlük 200 dolara kontrol ediyor. Zaten kendisini ayakta tutmaya çalışan, zor durumda olan çiftçiye ayrıca bir yük getiriyor. Şimdi o noktadan baktığınızda zaten çiftçi kendisini geçindiremezken bir de ek yükler getiriliyor. Bu işin bir bölümü. Bir de köylü bir alternatif üretildiğinde hemen kırsalı terk eder gider, bu doğrudur. Ama niye bu duruma girmiştir? Bunun hesabını yapmak lazım. 24 Ocak 1980 kararlarından bu yana, Türkiye'de süregelen, uygulanan politikalara baktığımızda, tarımı şirketleştirmek için bir çaba var. Bakın Türkiye'de şirketler, Latin Amerika, Hindistan ve diğer yerlerdeki gibi plantasyon üretimine talip değil, bu çok önemli bir ayrıçtır. Şimdi şirketler Latin Amerika'da, Hindistan'da toprakları alıyorlar, fiilen baştan sona kendileri yönetiyorlar. Örneğin Trakya'da ayçiçeği, Samsun'dan Trabzon'a kadar fındık, ondan sonra çay ekiliyor. Şirketler çiftçilere sözleşmeli üreticilik yaptırıp onun üzerinden bir hegemonya kuruyorlar. Onun için üretiyorsunuz, ona satmak durumundasınız. İşte tam bu noktada kooperatif çok önemli ve kooperatifle birlikte sizin rekabet edebilme şansınız var. Tekrar ediyorum kooperatif öcü değildir, devlet bununla barışmalıdır ve bunu uygulamalıdır.

İbrahim Yetkin, Türkiye Ziraatçiler Derneği

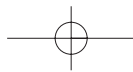
Sorulardan önce bir kavram kargaşasını gidermemiz lazım. Şimdi Türkiye'nin tarımdaki nüfusu yüzde % 33, bu yapının da % 83'ü küçük üreticidir. Şimdi Türkiye'de rakamlara takla attıran çok müstesna bilim adamlarımız var. Diyorlar ki, küçük üreticilik Türkiye'nin bir gerçeğidir. Ama bu politikaları uygulamak zorundayız. Seleksiyonla zamanla belli bir noktaya gelineceğini düşünmek yanlıştır. Küçük üreticilik yapısal olarak Türkiye'nin ta kendisidir. Bu sorunu çözmek zorundasınız. Bu yapıyı bugünkü gibi doğal seleksiyona bırakamazsınız. Nereye göndereceksiniz bunları. Hadi, sanayileşmiş, gelişmiş bir ülke olsanız, normal olarak sanayiye yönlendirebilirsiniz. Ama böyle bir şansınız yok. Siz bir nüfusu yerinde tutmak ve bunun gereğini yapmak zorundasınız. Dolayısıyla Türkiye'de 3-4 milyon çiftçi var. Kimin çiftçi kimin köylü olduğunun tespitine varmak, Türkiye'nin küçük üreticiliğini yok saymak, gerçekleri yok saymak anlamına gelir. Bu bizi kurtarmaz. Bugün 3-4 milyon da desen küçük üreticilik Türkiye'nin temel sorunudur. Şimdi 3-4 yıldır, yanlıştır, doğrudur, eksiktir, ama iyi kötü bir şey yapıldı. Türkiye'de milyon 850 tane kayıtlı çiftçi var. Bizim tartıştığımız küçük üreticinin ne kadar olduğu değil, bu kayda göre, üretici destek alıyor mu, almıyor mu, bunu niye tartışmıyoruz? Bunu ciddi biçimde ortaya çıkartmak lazımdır.

Türkiye'de tarım sektöründe bizim AB'yle rekabet edebileceğimiz kollar var, Bugün gıda sektöründe bana göre AB'yle çok ciddi biçimde rekabet edebilecek özel sektör kuruluşları var. Örneğin beyaz ette, dünya standartlarında tesislerimiz ve bu konudaki çalışmalarımız var. Yine Türkiye'de meyve ve sebze AB'ye karşı en büyük kozumuzdur, AB'nin böyle bir gereksinmesi vardır. AB'nin bu noktadaki pazarı 25 milyar eurodur. Yani Türkiye bu refleksini, bu kabiliyetini, bu üstünlüğünü son derece rasyonel ve doğru bir şekilde kullandığı zaman, AB pazarında pekala bu konuda rekabet edebilecek bir güce sahiptir.

Ben kapıda bekleyip, önünü ilikleyip, hiçbir şey yapmadan, hiçbir şey söylemeden, hiçbir uğraş vermeden, para isteyelim demedim. Türkiye'nin kendi gerçeklerini ortaya koydum, kendi yapılanmalarının, sorunlarının çözülmesi gerektiğini söyledim ve bunu bir siyasi duruş anlamında söyledim. Ülkeyi yönetenlerin AB'ye karşı duruş tarzındaki bir noktaya değindim. Zaten bu noktaya, dünkü yabancı konuklarımız da değindiler, hakkınızı arayın, çalışma yapın, mücadele verin dediler. Hatta Polonya temsilcisi biz kulis yaptık, belli bir çalışma yaptık ve buradan çok ciddi biçimde destekler aldık, dedi. Dolayısıyla ben duruşu anlatmaya çalıştım. Yoksa elbette kendi iç yapılanmamızı belli bir noktada planlanmadan, AB'nin kapısını çalıp, bana para ver diyecek değiliz.

Victor Ananias, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

Ekolojik tarım ürünleri, Almanya'da, batı Avrupa ülkelerinde veya batı pazarlarında lükstür. Çünkü oradaki ekolojik ürünlerin çok büyük bir yüzdesi ithaldir. Yani dünyanın farklı ülkelerinden farklı kıtalarından bir araya getirilip satılan ürünlerdir. Öyle olduğu halde Batı Avrupa'da yüzde olarak halen orta sınıfın alabildiği bir seviyededir. Türkiye için bunu ele alacak olursak, ekolojik tarım konusunda bizlerin yarattığı çok büyük bir yanılğı var. Çünkü bizler, köylülere ve tüketiciye ekolojik tarımı, sosyal ve etik bir araç olarak değil, ekonomik bir araç olarak götürdük. Onun için de Türkiye'de ekolojik tarımın bir mucize olduğu zannedildi. Ekolojik tarımı yapan çift-

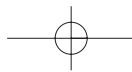
çi köşe olacak, ürünleri A plus sınıfı, lüks yerlerden, beyaz önlüklü insanlardan satın alıp yiyeceğiz, böyle bir resim çizildi. Bu bizim kurumumuzun tamamıyla karşısında durduğu bir kavramdır. Türkiye'de şu elmayı yemek için tüketicinin uydurma ve tadı tuzu olmayan elmaya verdiği paradan daha fazla para vermesine gerek yoktur. Üreticinin de kazancı çok daha yüksek olacaktır. Çünkü bu elma konvansiyonel yetiştirildiğinde herhangi bir şekilde İstanbul'a gelebilmesi için, ekolojik hal kanununa takılacaktır. Ama ekolojik olarak üretilen elma, ekolojik sertifikasıyla üreticinin daha fazla kazanacağı ve tüketicinin daha ucuza alacağı şekilde pazara gelebiliyor. Bugün bütün olumsuz taraflarını konuşuyoruz ama Türkiye'de yapılan ekolojik tarım kanununun Avrupa'dakinden ve diğer ülkelerdekinden farklı olarak örneğin böyle bir maddesi var. Taze sebze meyveler hal kanunundan muaf. Bugün hal kanunu bizim taze meyve sebze ticaretindeki üretimdeki en büyük sorunlardan bir tanesidir. Ve ekolojik tarım buna cevap veriyor. Halbuki, halden muaf olmanın getirdiği yüzde, bize bunu aynı fiyata yeme ihtimali veriyor. Eğer, Türk mutfağından tüketilen ürünlerin % 40'ının taze sebze, meyve olduğunu hesaba katarsanız, biz bu % 40'ı büyük oranda ekolojik ürünlerle yer değiştirebiliriz.

Başka bir soru da, AB niye bize ekolojik tarım yapın diyor, geri mi kalalım tarımda gibi. AB kendisini ekolojik tarımla doyurabilir mi? AB kendisini ekolojik tarımla doyurabilir, dünya da doyurabilir. Bunun rakamsal kanıtları da var ki, ekolojik tarım uzun vadede verim veriyor. Ama, bir kişiye uyusturucu verdiğinizde bir gün için, birkaç saat için büyük keyif alabilir, ama uzun vadede bu insanın hayatı yıkılır. Ekolojik tarımla, konvansiyonelin karşılaştırılması budur, bunu herhangi konvansiyonel çiftçi ya da ekolojik çiftçiye sorun bunun nasıl bir fark yarattığını size anlatsın. Dolayısıyla uzun vadeli düşünüyorsak Avrupa da, dünya da ekolojik tarımla kendini doyurur.

Şükrü Genç, *Sürdürülebilir ve Ekolojik Tarım Derneği*

Tartışmalar esnasında mürekkep protokolu diye adlandırdığımız, Türkiye'de ve hukukumuzda iyi tarım uygulamaları yönetmeliğiyle yerini bulan bir uygulama şeklimizden hiç bahsedilmedi. Bu, çevre korumaya yönelik, organik tarıma benzer ama biraz daha kaba yöntemlerle yapılan bir tarım şeklidir. Belgelendirme şirketleri tarafından yönlendirildiğinden para ile yapılan, biraz önce organik tarımda bahsedilen belgelendirme ücreti ya da denetim ücretinin söz konusu olduğu bir üretim şeklidir. Şu anda Türkiye'de ve dünyada yaş meyve ve sebze de kesme çiçekte protokol geçerli. Yakında su ürünleri, et ve bakliyatla ilgili olanlar da yavaş yavaş yürürlüğe girecek. Bu protokol çerçevesinde eğer biz sağlıklı ürün üretip belgeleyerek yurt dışına satmak istiyorsak, bu tür uygulamaların yapılması gerekir, zaten yapılıyor. 7-8 tane firma organik tarımda olduğu gibi bunu belgelendiriyor. Tarım Bakanlığı bunları şirketlere çok erken devretti. Belirli bir süre çiftçiyi yönlendirmesi gerekirdi.

Türkiye'de Tarım Bakanlığı'nın bir eksiği daha var, bu organik tarım için de, tarım için de geçerli, denetim tam yapılmıyor, sağlanmıyor. Belgelendirmeyi ya da denetimi yapan şirketler bu işi tam hakkıyla yapmadı demek istemiyorum ama kafamızda soru işaretinin kalmaması için Tarım Bakanlığı'nın bu konuda, hem organik tarım konusunda hem iyi tarım uygulamaları konusunda etkili denetimleri yapması gerekir. Ayrıca, organik tarım ürünü insanların kafasını karıştırıyor. Bu yılın başlarında İstanbul'da bir ekolojik tarım fuarı vardı. Burada, fuara katılan şirketlerin

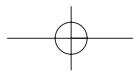
hepsi ekolojik ürün sattığını iddia ediyordu. Ama Tarım Bakanlığı'nın logosunu ve iznini alabilmiş bir-iki tane organik tarım ürününün dışında organik tarım ürünü yoktu orada. Bu şekilde tüketiciler yanlış yönlendiriliyor. Organik tarım, doğal tarım demek değildir, insanların kafası bu şekilde karıştırılıyor. Türkiye'de topraklarımızın büyük bir bölümü bakir, buralardan elde edilen ürünler temiz olabilir ama organik tarım ya da ekolojik tarım diyebilmek için bunu bazı prosedürlerden geçmesi gerekiyor. O prosedürlerin sonunda belge alınması, tasdiklenmesi, sertifikalanması gerekiyor. Bu belgeler, sertifikalar olmadan organik tarım ürün aldığını zanneden tüketicilerin uyarılması gerekiyor.

Yönetmeliğe göre, organik tarım ürünüyle, doğal ya da klasik ürünler yan yana olmamak zorunda. Raflara gittiğiniz zaman ikisini yan yana görüyorsunuz ve tüketicinin kafası karışabiliyor. Bunlara dikkat edilmesi, bu mağazaların bakanlık tarafından denetlenmesi gerekir. Tarım Bakanlığı'nda bunları hangi genel müdürlüğün denetleyeceği biraz karışık. Gıda olarak algıyorsak, koruma ve kontrol genel müdürlüğü, üretim olarak alırsak, tarımsal üretim geliştirme genel müdürlüğünün - organik tarımdan da sorumlu aynı genel müdürlük- bu denetimleri yapması gerekir.

Sürdürülebilir tarımın yapılabilmesi için, çiftçinin ya da köylünün sürdürülebilir bir yaşama kavuşması gerekir. Bizde köylüyle çiftçi karıştırılıyor. Köylümüz, her zaman toprağı olan, çiftçilik yapan insan demek değildir. Tarım Bakanlığı toprağı olanları belgeledi, tapusu olanları belgeledi. Ziraat Odaları Birliği ya da Ziraat Odaları tarlasını işletmeyenden kiralayanları da kayda aldığı için, sayı artmış olabilir. Yani ikisi de geçerli. Fiilen tarım yapanlarla toprağına, tarlasını kiraya verenler, çifti olarak algılanırsa, ikinci sayı doğru çıkabilir. Öyle bir ikilem doğabilir.

Ali Yurttagül, Avrupa Parlamentosu

Türkiye AB'ye 1974'te üye olsaydı, tarım politikası açısından daha başka bir durum söz konusu olur muydu, o zaman durum başka mıydı? AB'nin kuruluş sürecine baktığımız zaman, 1950'li yıllarda tarım politikası kuruluş sürecinin ilk adımı olmamıştır. AB'yi kuran, bu iradeyi geliştiren gerekçe, 1945'te sona eren II. Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'daki insanların barışa susamış oluşu ve o zamanın politikacılarının I. ve II. Dünya Savaşını getiren sürecin tekrar yaşanmaması için yeni bir yapılanma arayışıdır. Bunun için AB'yi kurarken ilk çelik ve kömür işbirliğine gitmişler. 1957'de Roma Anlaşması imzalandığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulduğu zaman, görüyoruz ki, tarım politikası gümrük birliğiyle birlikte bu ekonomik birleşmenin, ilişkinin merkezine yerleşmiş. O zaman bunun arkasına biraz yakından baktığımızda çok ilginç bir yapıyla karşılaşıyoruz. Özellikle Fransa'da o zamanki tarım sektöründe çalışan insan oranının % 17 olduğu bir dönemle karşı karşıyayız. Yani tarım bakımından Fransa çok etkin bir duruma sahip. Ortak Pazar dediğimiz kuruluşun temelini oluşturan gümrük birliğine Türkiye 1996'da girdiği zaman AB bizi tarım politikası açısından bu gümrük birliğinin dışında bıraktı. Yani tarım ürünleri gümrük birliği içerisine alınmadı. Aslında AB'nin Türkiye'ye empoze etmek istediği bir tarım politikası yok. Brüksel'de şu anda yapılan tartışma o kadar ileri bir tartışma değil. Türkiye'ye yönelik uygulamaya çalıştıkları, hatta bu raporlardan da yansıyor, şu anda var olan tarım politikasına Türkiye'nin nasıl uyacağı sorusu. Ama biraz ileriye gittiğiniz zaman, 15 sene sonra, yani Türkiye'nin AB'nin içinde olacağı dönemde, Türkiye'nin şu anda uyması istenen tarım politikası olacak mı diye sor-

duğumuzda, hayır 15 sene sonra tarım politikasının yapısı tamamen değişecek diyorlar. Bu açıdan meseleye yaklaştığımız zaman, nasıl bir Ortak Tarım Politikası tartışması ve nasıl bir Türkiye tarım politikası tartışması Türkiye’de çok elzem. Türkiye’nin Avrupa politikasından etkilenmesi açısından da çok elzem bir süreç. Genç bir öğrenci olarak 1974’te Türkiye’nin AB’nin güneye açılış sürecine niçin girmediğini anlamamıştım. Çünkü o zaman gerçekten Avrupa’da Türkiye’yi almaya yönelik bir irade vardı. İspanya, Portekiz, Yunanistan yanında Türkiye’ye de açıldı kapılar. O açık kapıdan girmedik. Herhalde Türkiye AB’ye o zaman girseydi, son otuz yılda, İspanya’daki toplumsal ve politik dönüşümü yaşardı. Fakat o zaman politikamızı belirleyen nesil, bu iradeyi gösteremedi. Bu demokratikleşme süreci ve kadınlarımızın durumu açısından da geçerli. Umarım ki, biz, şu anda karar sürecinde olan nesil, 30 sene sonra toplumumuzu belirleyecek insanların geleceğini şekillendirecek kararları, 30 sene önce verilen yanlış kararlar gibi değil, doğru kararlar şeklinde götürebiliriz.

Kai Bauer, AB Komisyonu Türkiye Delegasyonu

Birçok soru doğrudan komisyona yönelikti, bir kısmı bizim politikalarımızla ilgiliydi. Öncelikle, bu odada öyle bir kendini adamışlık, öyle bir enerji var ki, insan neredeyse kırsal kesimin burada yaşadığını hissedebiliyor. Ve önümüzdeki yıllardaki tartışmalarla ilgili gerçekten heyecan duyuyorum. OTP ve Avrupa politikası bağlamında geçmişe bakmak yerine OTP’nin şimdiki durumuna ve Türkiye’nin bu hareket halindeki hedefe nasıl uyum sağlayabileceğine bakalım. Avrupa tarım modelinde, ki şu andaki OTP’ye yansıyor, tek yapılmak istenen, pazarları açmak ve çiftçileri kendi hallerine, kendi başlarına bırakmak değil. Buradaki amaç, ticaretin rekabetçi olması, yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesi, çevre standartlarına uyulması ve tüketicilerin taleplerinin karşılanmasıdır. Bu çok fonksiyonlu bir tarım politikasıdır. Bunu destekliyoruz ve Türkiye katılınca onu da bu konularda destekleyeceğiz. Dolayısıyla, her şeyi liberalize ediyor, pazarları koşulsuz açıyor değiliz. Bunu başarmak için gerekli araçlar var.

Son reformdan sonra iki tür araç var. Bir tanesi, artık ürün bazlı olmayan ödemeler. Pazarları bozmak istemiyoruz, pazarlara destek veriyoruz. Ama onların bazı şeyleri desteklemesini mecbur kılıp, fazla üretim sorunları yaşamıyoruz. İkincisi, kırsal kalkınmadır. Bu araçla kırsal bölgelerdeki çiftçileri destekleyerek, onların ya daha rekabetçi olmalarını ya da başka fırsatlar bulmalarını sağlamaya çalışıyoruz. Sadece kendi geçimlerini sağlayan çiftçilere de destek veriyoruz. Dolayısıyla, çiftçilerin ya sektörlerinde etkin olmalarını ya da alternatif gelir imkânları bulmalarını istiyoruz. Birkaç kez, küçük çiftlikler zikredildi. Bu Slovanya, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti’nden de aşına olduğumuz bir şey. Deniliyor ki, AB küçük çiftliklerin tasfiyesini istiyor. Brüksel’de, Türkiye’deki küçük çiftlik işletmelerinin yok olmasını kimse istemiyor. Küçük çiftlikler, bir-üç hektar büyüklükte ve buradan elde edilen gelir de aynı şekilde küçük oluyor. Ne yapıyorlar? Eğer şanslılarsa, kasabada, şehirde, Almanya’da çalışan, belki orduda maaşlı askerlik yapan ya da kırsal kesimden göçüyor bu şahıs. Dolayısıyla burada bir sorun var. Bu sorun başka ülkelerde de yaşanıyor. Bu nedenle Avrupa Komisyonu’nun tarım politikasının iki kolu var. Birincisi çiftçilere gelir desteği, ikincisi kırsal kalkınma programları. Bunlar küçük çiftçiler için özellikle önemli. Çünkü kırsal kalkınma projeleri, bu küçük birimlerin ekonomik hayatıyet kazan-

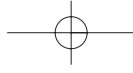
masını ya da onların agro turizm gibi başka alanlara yönlendirmelerini sağlayabilir. İmalata girebilirler, peynir yapabilirler, sosis yapabilirler bölgede. Burada söz konusu olan tarımın endüstrileşmesi, şirketleşmesi değil. Biz, bu ekonominin hayatîyetinin, sürdürülebilirliğini sağlamak istiyoruz ki, insanlar kalsın. 50 hektarlık bir çiftlik endüstriyel bir çiftlik değildir, ancak sürdürülebilir bir işletmedir. Ekonomik olarak anlamlı bir işletmedir ve daha büyük çiftliklerde, 100 hektarda, 1.000 hektarda da çevreye zarar vermeden çalışabilirsiniz. Dolayısıyla büyük işletme çevreye zarar verir diye bir şey yok. Bu yüzden 20 hektar, 50 hektar endüstriyel bir çiftliktir, şirketler demeyelim. Küçük çiftlikler de var ve beş inek besliyorlar. İnanın ben o çiftlikte inek olmak istemem. Ama 100-500 ineğin bulunduğu çiftlikler var, inekler gayet mutlu. Dolayısıyla bu konularda dikkatli olmamız gerekiyor.

Altını çizmek istediğim kırsal kalkınmanın burada çok önemli bir enstrüman olduğudur. IPARD programını başlatacağız. IPARD Türkiye'ye katılım öncesi verilecek bir yardımdır. IPARD tam da bu tür kırsal kalkınma önlemleri için kullanılabilir. IPARD'da bence heyecan verici olan bunun tabandan gelecek olmasıdır. Bölgedeki kişilerin, yerel halkın, çiftçilerin bize ne yapmamız gerektiği konusunda yardım etmesi gerekiyor. Ondan sonra başvuruda bulunuyorsunuz ve fon alıyorsunuz. Bu zor bir iş ve bu yüzden sizi bu programa hazırlanmaya davet ediyorum. Çünkü sizlerden iyi başvurular almamız gerekiyor. STK'lardan, çiftçi organizasyonlarından güzel başvurular almaya çalışıyoruz ki, bu parayı nasıl kullanabileceğinizi gösterin. Bu meblağ epeyce bir para. Görebildiğiniz gibi AB Türkiye'ye değer veriyor, önem veriyor ve bu yüzden önemli bir meblağ verilecek, Türkiye'ye yardım edilecek. AB Türkiye'ye bir şey dayatıyor değil. Size bazı enstrümanlar teklif ediliyor, bunu yapmanız gerekiyor. Çiftlikleri tasfiye edip, organik tarım yapmanız lazım demiyor. Toparlamak gerekirse, kırsal kalkınma gerçek bir fırsattır, fonlar olacaktır, onları kullanmaya hazırlıklı olun.

Hannes Lorenzen, Avrupa Parlamentosu

Kırsal kalkınma Türkiye için bir fırsattır. Ama katılmadığım nokta kırsal kalkınmanın yeterince geliştirilmiş bir enstrüman olduğu. Direkt ödemelerden, kırsal kalkınmaya doğru bir geçiş olacak ve Türkiye'nin de buna katkıda bulunması gerekiyor. Hükümetinizle yekvücut konuşabilecek misiniz? Olacakları etkileyebilecek misiniz? Katılım öncesi programlar sizin ilk şansınız ve bunları iyi bir şekilde kullanmak için 10 yılınız var. Bu süreçte AB'ye gerçekten katılmak isteyip istemediğinizi kendinize sorabilirsiniz. Doğrudan gelir ödemelerinden kırsal kalkınmaya geçişin nasıl olduğuna bakabilirsiniz. Çünkü, AB'ye katıldığınızda bu DGD'ler şu anda diğer ülkelere dağıtıldan çok daha az olacak ve buna hazır olmanız gerekiyor. Önerim şu, sürdürülebilir kırsal kalkınmadaki potansiyel partnerler organik çiftçiler, Henrich Böll Stiftung Derneği ve başka ortaklar, bunu Avrupa Komisyonu'yla da beraber yapabilir. Ondan sonra ulusal bir ağ oluşturabilirsiniz. PREPARE katılım öncesi ortaklık ağıdır ve PREPARE sayesinde STK'lar ve hükümetler arasında bir ağ kurulmuş olur. STK'lar genellikle hükümetten uzak durur ve sanki çatışma içinde ya da iki karşı grupmuş gibi görünürler. PREPARE ağı ile, STK'larla hükümetleri bir araya gelir ve yapılması gerekenlerle ilgili ortak bir görüş oluşturulmaya çalışılır. PPEPARE'in web sitesi www.preparenetwork.org ve www.prepare-network.org.

Ömer Vanlı, *İTÜ, Ziraat Mühendisi*

Öncelikle çiftçilerin kabuğunu kırmadan, onların içine girmeden bu sorunun çözülebileceğine inanmıyorum. Çiftçi derken, iki çeşit çiftçi var: Bir şirketleşmiş, ne yapacağını bilen, büyük işletmeler şeklindeki çiftçiler; bir de daha küçük çiftçiler, ne yapacağını bilmeyen, küçük alanlarda tarım yapmaya çalışan, bilgi düzeyi yetersiz çiftçiler. İkinci çeşit çiftçilere yönelik bilgilendirme çalışması yapmak lazım. Örnek olarak GAP'taki tuzlulaşma hakkında sivil toplum kuruluşlarının bu çiftçilerin içerisine yeterince girip, işbirliği yapmadığına inanıyorum. Bu toplantının İstanbul'dan ziyade bir köyde yapılması bence daha anlamlı olurdu. Bir mühendis olarak yazın köye gidip çiftçilere organik tarımla ilgili katkı sağlamak, onları organik tarıma teşvik etmek istediğim zaman bazı dertlerle karşılaştım. Finansal olarak eksi durumdayız, organik tarımı düşünecek durumda değiliz. Öncelikle finansal konuda eksi durumdan kurtulmamız gerekiyor. Eğitim düzeyi ile ilgili, mesela Almanya'da, çiftçiler arasında internet kullanım oranı % 20-30'larda. Köylerimizde ise çiftçiler arasındaki internet kullanıcı oranını çok düşük. Köylerde kesinlikle eğitim verilmesi taraftarıyım.

Çiğdem Erkan, *Datça Çevre Derneği*

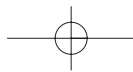
Az önce katılımcılara çözüm önerilerini sordunuz. Çözüm önerileri, üç aşağı beş yukarı onlar tarafından biliniyor ve bize de aktarıldı. Örgütlenme gerekliliği gibi bir örnek verebiliriz, temel hedef sürdürülebilir kırsal kalkınma olmalı denebilir. Örgütlenmeyi, çiftçi örgütlenmesini hedef olarak önümüze koyduğumuzda, buna nasıl bir modelle başlayalım? Yarın Datça'ya döndüğümde kırsal kalkınma hedefi için ne yapayım? Buradaki sivil toplum kuruluşları nasıl başlayacak? Sanki bir harmonizasyon eksikliği var, sanki farklı örgütlerde, ne yapılmasının gerektiğiyle ilgili bilgi ve birikim var ama, birisinin bu parçaları bir araya getirip, harmonize etmesi, bu hedefe yönelik yapılmak istenen şeyleri bir plan dahiline sokması gerekiyormuş izlenimindeyim.

Şemsettin Eser, *İskenderun Çevre Koruma Derneği*

Tabii kırsal kalkınma, bu arada küçük çiftçi sorunu son derece önemli. Kırsal kalkınma açısından, kooperatif biçiminde örgütlenme, üzerinde hassasiyetle durduğum bir konu. Ancak, merak ettiğim bir şey var. Mevcut haliyle Türkiye'de uygulanan kooperatifçilik, devletin yönlendirmesinde ve denetiminde, gerçek anlamda kooperatifçilik diyemeyeceğimiz ucube bir örgütlenme. Acaba, bizler gerçek anlamda kooperatifçilik mi öneriyoruz, yoksa mevcut durumun devamını mı öneriyoruz?

Güneşin Aydemir, *Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği*

Kırsal kalkınma, strateji oluşturma gibi konularda planlama yapılırken dikkat edilmesi gereken çok önemli bir şey var. Başta bu sadece Tarım Bakanlığı'nın sorumluluğu altında olamayacak. Çünkü bu ülkenin en önemli özelliği ve tek sermayesinin sahip olduğu çeşitlilik olduğunu

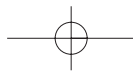

düşünüyorum. Bu, hem doğal hem kültürel hem coğrafik çeşitliliktir. Anadolu topraklarında tarımsal biyolojik çeşitlilik yanında, doğal biyolojik çeşitlilik, yabancı biyolojik çeşitlilik, çok önemli bir destek sistemidir. Şu anda örneğin, Türkiye'de tarım gelişsin diye yapılmış birçok sulama projesi, bugün o alanlarda tarımı bitirmiştir. Konya havzası, Sultan Sazlığı'nın etrafında, Kayseri Develi havzası bunun en önemli örnekleridir. DSİ bir devlet kuruluşu olarak bunun sebebidir. Güçlü bir devlet kuruluşu olarak verdiği kararlar, doğal alanları ve arazi kullanımını doğrudan değiştirir, arazi kalitesini değiştirir. Dolayısıyla yapılacak diğer baraj projeleri, sular altında kalacak birçok tarım alanını düşünecek olursak, gelecekte yapılacak bu planlama içerisinde, şu anda Türkiye'nin toprakları üzerinde yapılanların dikkate alınması gerekiyor.

İkincisi, AB'ye giriş sürecinde koruma projeleri, Natura 2000 alanları için şu anda Çevre Orman Bakanlığı'nda bir çalışma var. Türkiye'nin belirlenmiş, envanteri çıkarılmış, 266 tane aday Natura 2000 alanı vardır ve bu alanların çoğunda tarım yapılmaktadır. Tarımla ilgili yapılacak herhangi bir strateji bu doğal alanların doğal haliyle muhafazasını doğrudan etkileyecektir. Dolayısıyla bu durumda işin içine AB'nin de getireceği doğal koruma politikaları giriyor. Bu konu tartışılırken sadece tarımla ilgili tarafları değil, plancılarla birlikte, DSİ'nin yaptığı, projeleri çok etkileyecek sulama ve baraj projelerini de tartışmamız gerekir. Bunları göz önüne almamızı dilerim.

Levent Gürsel Alev, GDO'ya Hayır Platformu

Bu iki günden anladığımız temel konu, tarımın şirketleştirilmesi. Avrupa Ortak Tarım Politikası'na ilişkin taleplerden bir tanesi, nicelik ve nitelik olarak Avrupalı tüketicinin memnuniyeti. Diğer, gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerle adil evrensel ticaret. Bunun için köylü kurul federasyonu Ortak Tarım Politikası konusunda iki tane çok temel aracı öne çıkartıyor. Bir tanesi ihracat teşvikleri, yani dampingleri reddediyor. İkincisi de sübvansiyonları reddediyor. Ülkemiz özgülünde söylenebilecek şey şu, Avrupa köylülüğü yaklaşık % 5. Polonya örneğini izledik, büyük bir gururla aktarıldı. Avrupa tarım politikasının etkisinin ne olduğunu önümüzdeki günlerde elbette görürüz ama, bu temel hedefler konusunda Avrupalı arkadaşlarımız ne düşünür? Meselenin özü aslında, tarımda şirketleşmenin önünü açmak. Biçilen misyon tarımın şirketleşmesine yönelik olarak tarımsal alanın yaygınlaştırılması, bunun dışında kalan tarımın endüstrileşmesi. Aslında bunun dışında kalan çok az bir yüzde için zorlayıcı bir önlem geliştirmeyeceğiz deniyor. Küçük köylülük için ise organik tarım yapabilir, turizm yapabilir, deniyor. Avrupa çiftçi hareketi bile kalabalık köylü tarımı modeline yönelik bir öneri geliştirirken, küçük köylülüğümüzü reddederek, yani köylümüzün tasfiyesini esas alarak bir politika yürütmemiz mümkün değil. Dolayısıyla ekolojist olarak Ortak Tarım Politikası'nın dört temel konusunu tartışmaya açmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi Avrupalı tüketicinin nicelik ve nitelik olarak memnun edilmesinin önceliği. İkincisi, gelişmiş ya da az gelişmiş ülkeler, adil ve evrensel ticaret. Üçüncüsü köylü sınıfı ve diğer sosyal sınıflar arası gelir eşitliğinin teminatı. Dördüncüsü de çok net altı çizilmiş, kalabalık köylülük üzerine kurulmuş bir köylü tarımı modeli. Türkiye'de ekolojistler olarak ya da ekolojik üreticiler olarak veya çiftçiler olarak Avrupalı çiftçi arkadaşlarımızdan daha farklı düşünmemiz çok mümkün değil. Beş dönüm toprağı olan bir insanın, köylünün bile, orada

yaşayabileceği bir tarım modelini savunmak zorundayız. Ama bunu kiminle yapacağız? Bunu, sivil toplum kuruluşlarıyla, çiftçi sendikalarıyla, kooperatiflerle, ekoloji örgütleriyle, tüketici örgütleriyle yapacağız. Nasıl Amerika ve Avrupa'da bir karşı devrim, daha doğrusu bir yeşil devrim geliyorsa, ülkemizde de tarımın şirketleşmesine karşı bunu savunmak ve sivil toplumun denetimi, kontrolü ve gelişiminde köylü tarımına yönelik adımlar atmak gerekir.

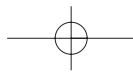
Serap Güre, Kadınlarla Dayanışma Vakfı

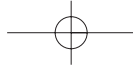
Her ne kadar tarımda kadınlar ağırlıklı olarak çalışsa da bu toplantıda çok fazla kadın yok, genelde erkekler hakim. Avrupa Komisyonu temsilcisi olan arkadaşımız söz aldığı anda, burada çok ciddi bir enerji var, herkes çok şey biliyor dedi. Evet biz aslında çok şey biliyoruz, yüz yıllardır çok şeyler yaptık bu topraklarda. Yalnız başka bir ciddi sorunumuz var: demokrasi ve katılım sorunumuz var. Bunu öncelikle halletmemiz gerekiyor. Her alanda, köyde de, kentte de bireylerin sözünü söyleyebileceği ve etkin olabileceği katılımcı bir sistemin kurulması gerekiyor. İnsanları köleleştirdiğimiz, iç savaş bitirtmediğimiz, bu ülkeye barışı getirtmediğimiz sürece, yoksulluğu nasıl çözeriz? Eğitim her yere gitmediği için hâlâ bu ülkede, tarım politikasının net olarak adını koyamayız ve bunu uygulayamayız diyorum. Kooperatifleşmenin de çok önemli olduğunu düşünüyorum, katılımcılık aslında bundan geçer ama, atıl bir kooperatifleşme değil, gerçek doğru dürüst bir kooperatifleşme gereklidir.

Mahir Gürbüz, TEMA

“Nasıl bir tarım politikası”na yanıt için görüşümü paylaşmak istiyorum. Şu önemli, Ortak Tarım Politikası'nın önerdiği senaryolar Türkiye tarımına zarar vermiyor. Bunlar tarımsal gelişmemize önemli katkılar sağlayabilir. Ama bence bu yetmiyor. Çünkü sorunlarımız çok daha kapsamlı, çok daha derinlikli. O nedenle Türkiye için tarım gerekli midir gibi çok aykırı bir sorudan hareketle, bu tarımın gerekliliğinin maddi temellerini koymamız gerekli.

Türkiye, kesinlikle üretken ve yarışmacı bir tarım vizyonunu net biçimde ortaya koymalıdır. Böylesi bir vizyonun ön koşulu, tarımsal yapının rasyonalize olmasıdır, rekabet gücü kazanmasıdır. Tarımsal yapının küçük üreticiye dayalı olması nedeniyle bu rasyonalize olmanın temel yöntemi, mekanizması, Türkiye ölçeğinde yaşananlardan da ders çıkaran yeni bir örgütlenme anlayışıdır. Devletin desteklediği, yönettiği değil, yönlendirdiği ve desteklediği bir örgütlenmeyi Türkiye yaşamına geçirmediği sürece tarım toplumunu geliştirmeniz mümkün değil. Tarım toplumu diyorum çünkü dünden beri tüketici odaklı tarımsal üretim deniyor. Tarımsal nüfusu % 3-4 olan bir topluluk için doğru ama tarımsal toplumu % 40'larda olan bir toplum için, aynı zamanda üretici odaklı bir tarım anlayışına ihtiyaç var. Temel kamu hizmetlerinin örgütlenmesi, desteklemelerin örgütler aracılığıyla götürülmesi sağlanabilir. Türkiye'de artık neyi, niçin üreteceğimizi tartışmamız gerekiyor. Hangi dönemde Türkiye, hangi üretimleri yapmalıdır, çok somut planda tartışmak gerekiyor. Belki buradan çıkarak çok temel stratejik ürünlerimiz şunlar olmalıdır, iç ekonominin gerektirdiği ürünler şunlar olabilir, gerek AB'ye gerek dış pazarlara karşı yarışmacı olacağımız ürünler şunlar olabilir diyebiliriz. Bunları kurgulamamız gerekiyor. Her şeyi üretmek zo-

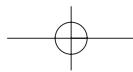
runda değiliz. Ama ekolojimizin ve kaynağımızın verimli kullanılacağı bir üretim biçimini ortaya koymak zorundayız. DTÖ'nün ve AB'nin koşullarına rağmen, birim alanda verimlilik ve kaliteyi sağlayan bir üretimi başaramadığımız sürece AB karşısında tasfiye olmaktan başka yol yoktur. O bakımdan, çok temel üç girdiden bahsetmek istiyorum. Bunlardan bir tanesi sulama, ikincisi biyolojik girdi dediğimiz tohum, fide, fidan, üçüncüsü damızlıktır. Türkiye bu üç alana çok ciddi biçimde yönelmek zorundadır. İhtiyatlı bir gerçekçiliği benimsemek zorundayız.

İbrahim Yetkin, Türkiye Ziraatçiler Derneği

Aslında tüm bu tartışmaların çıkış noktası, çözüm yolları, değerlendirmeler bir tercih sorunudur. Türkiye'de yıllardır uygulanan politikalar, Türkiye'nin verimliliğini artırıcı, yapısal sorunları çözücü, kaynak artıran, büyüten bir perspektifte olmamıştır. Türkiye yıllar boyu, uluslararası anlaşmalara sadık kalarak, adeta bir pazar olma noktasında olmuştur. Ve Türkiye tarımı hem üretici boyutunda hem sanayileşme boyutunda çok ciddi bir pazar olma noktasına gelmiştir. Dolayısıyla üreticilerde çok ciddi bir gelir kaybı vardır, sanayileşme aksak yürümektedir. Üretimden çok ciddi bir uzaklaşma vardır. Temel sorun budur. Bunun karşısında, Türkiye'nin yeni dünya düzeninde yeni bir tarım stratejisine ihtiyacı vardır. Yani DTÖ'nün kurallarını kabul etme anlamında değil ama o gerçekleri ve kendi gerçeklerimizi görerek, dünyada uygulanan neoliberal politikalara karşı geliştirilecek rasyonel, doğru, rantabl yeni bir tarım stratejisine ihtiyaç vardır. Ve Türkiye kendi gerçeği olan küçük üreticilik kolundaki % 83'ü kendi ölçeğinde çözmek ve bunu değerlendirmek durumundadır. Ekonomi mantığı anlamında ihraç eden bir perspektife doğru yönelmelidir, yani üreten, büyüyen, ürettiğini dünya pazarlarına satan ve tekrar bunu ekonomisine kazanç olarak getiren yeni bir vizyon geliştirmelidir. Tarımsal nüfusu kesinlikle azaltmalıdır, çünkü bunu % 33-34'le yapamazsınız. Ama bunu destek vermeyerek, elini kolunu bağlı bırakarak da yapamazsınız. Türkiye kendine uygun koşullarıyla bunu çözmek durumunda. Bunların hepsi kaynak sorunuyla ilgilidir. Bu kaynak sorunu, çiftçilere üretmeden para verilsin anlamında değildir. Gerçekten adını koyarak, sayısını koyarak, rasyonel bir ölçekte düşünmelidir. O yapıyı sağlıklı ve mutlu bir şekilde yerinde tutmalıdır, bunun da temel yolu örgütlenmedir. Türkiye'deki kooperatifçiliğin demokratik olup olmadığını hepimiz biliyoruz. Dünyada evrensel olarak kabul edilmiş, demokratik halk kooperatifçiliği, özgür, kalıcı mekanizmayı daha üst boyuta taşıyan bir yaklaşımla mümkündür. Sonuç olarak Türkiye'nin yeniden ulusal bir tarım politikasına, yapılanmaya, yeni bir devinimle sorunları çözmeye ihtiyacı vardır.

Leyla Şen

Eğer bu konuşulanların çok etkin ve doğru bir şekilde içi doldurulmazsa kâğıt üzerinde varolan yapılara devam ederiz ve ülkemize yazık ederiz. Eğer sistem işlemiyorsa, bunun nedeni AB değil. Bu sürece iç dinamikler olarak nasıl katkıda bulunduk, bununla karşılaşmamız, yüzleşmemiz gerekiyor ve bundan sonra da ne yapmamız gerektiğini düşünmemiz gerekiyor. STK, örgütlenme ve Türkiye'de taban hareketleri konusunda bir GONGO'laşma sürecine girilme ihtimali, eğilimi var ve bu bir tehdit niteliğinde. İşler, yönetim erkinde de rolü olan, vitrin STK'sı olmayan bir STK hareketine ihtiyacımız var.

Ali Yurttagül, *Avrupa Parlamentosu*

Son yıllarda hür bir tartışmanın gelişmesi çok ümit verici. AB'den, hükümet ve devletten çok şey beklemek, toplumsal kurumlar açısından politika olarak yanlış. Devlet politikasını kendi iradesi çerçevesinde şekillendiriyor. Fakat devlet iradesini kim şekillendiriyor sorusuna baktığımız zaman, halk-devlet ilişkisi ve diyalogu ne kadar iyi gelişmiş ve oturmuş ise, toplumun ihtiyaçları ve istekleri devlet politikasına o kadar etkin bir şekilde yansır. Bu mekanizmanın altyapısı artık Türkiye'de var. Bunun gelişmesi ve giderek AB üyelik sürecine yansması gerekir.

Şükrü Genç, *Sürdürülebilir ve Ekolojik Tarım Derneği*

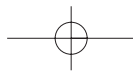
Türkiye'de, benim kuşağım en azından, belli bir yaşa kadar ya da belli bir zamana kadar Türkiye'nin tarım ülkesi olduğunu zannettik. Ondan sonra birileri geldi, bizi sanayi ülkesi yapmaya çalıştı. Körü körüne sanayi devirleri geçirdik. Sonra baktık ki sanayi devleti de değiliz, sonra bir gün geldi tarımın önemini anladık ama orada bir devlet adamımız, çiftçimizi ithalatla terbiye etmeye kalktı. Ve o günlerden bugünlere geldik. Şimdi tarımımızı tartışıyoruz, AB sürecinde Türkiye'nin tarımı nedir, ne olmalıydı, ne durumdayız, ortaya koymaya çalışıyoruz. Ve şöyle dönüp bakıyorum, bu durumda olmamalıydı diyorum. Çünkü Türkiye'nin hem veteriner fakülteleri, hem ziraat fakülteleri yeterince eleman yetiştiriyor. Bunlar, yurtdışına gittiği zaman çok başarılı işler yapıyor. Yurtdışında da bazen başarılı işler yapılabiliyor. Yönetim olarak devlet bazı mekanizmaları kurmuş. Eksiğimiz algılama herhalde.

Eğer düne bakarsak, Amerika'yla Rusya arasındaki savaşta Amerika Rusya'yı silahla yıkmamıştır, buğdayla terbiye edip yıkmıştır, bir gıda ürünü ve tarım ürünüyle. Bugün gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeleri transgenik diye adlandırdığımız genetik yapısıyla oynanmış organizmalarla terbiye etmeye çalışacaklar. Önümüzdeki tehlike ya da manzara budur. Önce AB değil, önce Türkiye'nin toplumu olarak ne yapabiliriz, ne önlemler alabiliriz diye tartışmamız lazım. AB bizim için önemli ama, biz bunları AB için değil, kendimiz için yapmalıyız.

Victor Ananias, *Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği*

Öncelik belirlemenin önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü belirlediğimiz öncelikler, aslında konuştuğumuz konulardaki sonuçları belirleyecek. Eğer Türkiye'de starking ve golden elma yetiştiricilerinin sadece yetiştirdikleri elma miktarını artırmasını istiyorsak konvansiyonel tarım yapmamız ve hiçbir şeyi sorgulamadan borçlanarak, harçlanarak bir şekilde oraya o ilacı bulup atmamız lazım. Ama eğer Türkiye'de halk sağlığını, toplum sağlığını, çevre sağlığını ön plana alan bir tarım sistemi içerisinde elma yetiştirmek istiyorsak, Türkiye coğrafyasına uygun elma çeşitlerini geliştiririz, kırk çeşit elma satarız. O elmaların hangisini hangi pazar beğeniyorsa, oraya satarız. Türkiye de doyar, dünya da doyar.

Abdullah Aysu, *Türkiye Tarımcılar Derneği*

Türkiye'nin fotoğrafına baktığımızda, işletme durumuna, sayısına, toprak varlığına baktığımızda bir üretim modeli tercihi yapmamız gerekiyor. Çiftçilere göre üretim modeli tercihi organik ürün üretmek yönünde olmalıdır. Bunu devletin siyasi, merkezi politikası haline dönüştürmeyi hedeflemeliyiz. Bunun eksik kaldığı, tamamlanamadığı yerlerde, rekabet edebilirliğini sağlayabilmek için kooperatifçiliği esas almalıyız. Kooperatifçilikten şunu anlıyoruz: Üretimden pazarlamaya kadar tüm zincirin çiftçilerin egemenliği altında olduğu ve ürününü birinci elde sattıktan sonra devre dışı kalmayıp, rafta satıldıktan sonra da kendisine payının verildiği şey kooperatiftir. Türkiye 2001 yılına kadar, 4572 sayılı yasa değişene kadar böyle idare edilmiştir.

Bir de tarım işletmesi konusunda yanlış anlaşıldığım kanaatindeyim. Üretim girdilerinden dolayı yukarıdan bir hakimiyet kurulduğunu söyledim. Ancak, sorunumuz ve tartışmamız sadece AB değil, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarını uygulamak gibi bir durumu var. Türkiye 16 havzaya bölünmüştür. Bu 16 havzada nelerin yetiştirileceği ve ne kadarına destek verilebileceği bellidir. Örneğin 5.000'in altındaki koyuna, 300 dönümün altındaki toprağa destek verilmeyecektir. Organik tarımda, 100 dönümün altındakilere destek verilmeyecektir. Böyle bir çalışma var. Bu ister istemez, niyetlerden bağımsız bir şekilde, tarımı şirketleştirmeye doğru taşımakta, küçük çiftçiyi tasfiye etmektedir. Dolayısıyla bu ikisinin dengesini kurabilmek için çözüm üretim modeli ve kooperatifçiliktir.

Ulrike Dufner, *Heinrich Böll Stiftung Derneği*

Bu toplantıda, Heinrich Böll Stiftung Derneği ve birçok STK'ya görev düştü. Toparlamak gerekirse, yeni bir tarım stratejisi geliştirmek için hedef ve önceliklerin belirlenmesi gerektiği söylendi. Sadece adım atma değil, aynı zamanda uygulama konusunda neler yapılması gerektiği konuşuldu. Bir örnek olarak kırsal kesimde çalışan ve yaşayanların bilgilendirmesi gerektiği üzerinde duruldu. Sosyal politikaları ihmal etmeyen bir anlayışla hareket edilmesinin ve uygulamanın bu çerçevede ele alınmasının gerekliliği tartışıldı. STK'lar, çiftçiler, kırsal alanda yaşayanlarla birlikte hareket etmek, aynı zamanda uluslararası tecrübelerden faydalanma yollarını da geliştirmek için, mesela Polonya örneğinden yola çıkarak, yurtdışındaki STK'larla iletişime devam etmenin yararına değinildi.

